GORZÓ KATALIN

BOSZORKÁNYSÁG NYUGATON

Nyugat-európai boszorkányüldözések
kultúrantropológiai vizsgálata

GORZÓ KATALIN

BOSZORKÁNYSÁG NYUGATON

Nyugat-európai boszorkányüldözések kultúrantropológiai vizsgálata

KMMI - Füzetek XXVI.

Sorozatszerkesztő:
Zubánics László
elnök

Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával

Minden jog fenntartva

© Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2020
© GORZÓ KATALIN, 2020

A címlapon:
John Willian Waterhause (1886) The Magic Cicrcle (Varázskör) című festménye

Kiadja:
A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet
90202 Beregszász, Széchenyi ú. 59/B.
Telefon/fax: (03141) 4-28-15
www.kmmi.org.ua
E-mail: kmminteze@gmail.com

Felelős kiadó: **Dupka György** igazgató
Szerkesztette: **Szemere Judit**
Műszaki szerkesztő**: Dupka Zsolt**
Készült: Autdor-Shark Kft.
88 000 Ungvár, Vármegyeház tér 15.

GORZÓ KATALIN

BOSZORKÁNYSÁG NYUGATON

Nyugat-európai boszorkányüldözések kultúrantropológiai vizsgálata

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2020

TARTALOM

Előszó 7

1. Fejezet. A vizsgált területek és időszak bemutatása 13

Nyugat-Európa nemzeti és kulturális összetétele a XV–XVIII. században 13

Nyugat-Európa domináns vallásai 15

2. Fejezet. Boszorkány, boszorkányság, mágia, hiedelemvilág 19

A boszorkány, boszorkányság fogalma, etimológiája 19

A mágia fogalma és felfogása 23

A mágia és boszorkányság hagyományai a nyugat-európai kultúrákban 31

3. Fejezet. Boszorkányüldözés Nyugat-Európában 35

A nőgyűlölet és a boszorkányüldözés nagy könyve, a Malleus Malleficarum 35

A boszorkány beazonosítása 36

A boszorkány perbe fogásának menete 42

Boszorkányok a kínzókamrában 45

4. Fejezet. Nyugat-Európai boszorkányüldözések kultúrantropológiai vizsgálata a XV–XVIII. században 51

Boszorkányüldözések Angliában 51

1. Agnes Waterhouse, a Fekete Macska anyja 51

2. Ursula Kemp 54

3. Gwen Ellis 56

4. Elizabeth Gooding 57

5. Elizabeth Clarke 58

Boszorkányüldözések Írország területén 59

1. Alice Kyteler 59
2. Petronilla de Meath 61
3. Florence Newton 62
4. Laurien Magee 64
5. Biddy Early 65
Boszorkányüldözések Skócia területén 68
1. Lady Janet Glamis 68
2. Agnes Sampson 69
3. Allison Balfour 71
4. Isobel Gowdie 72
5. Janet Horne 74
Boszorkányüldözések Franciaország területén 75
1. Martiale Espaze, Boucoiran boszorkánya 75
2. Anne de Chantraine 77
3. Adrienne d'Heur 79
4. Peronne Goguillon 81
5. Catherine Deshayes, a méregkeverő 82
Boszorkányüldözések a németalföldi államok területén 85
1. Anna Vögtlin 85
2. Else of Meersburg 86
3. Meyns Cornelis 88
4. Anneken Hendricks 89
5. Jenett Huart 91
A boszorkányhagyományok kultúrantropológiai osztályozása a periratok vizsgálata alapján 91
5. Fejezet. A boszorkányüldözések korának végállomása 95
A boszorkányüldözések vége 95
A boszorkányüldözések áldozatai 100
A boszorkányüldözések hatása az utókorra 102
Utószó 105
Forrás- és irodalomjegyzék 107

ELŐSZÓ

Néhány évszázaddal korábban, a középkor és a kora újkor fordulóján rettegés töltötte be Európa lakóinak gondolatvilágát. A háborúk, a betegségek, a természeti katasztrófák, majd az ennek következtében kialakult mélyszegénység és a közoktatás hiánya miatt Európa egy nem létező „rémtől", az ismeretlentől félt. Innen rövid út vezetett a boszorkányságtól való félelemhez, a boszorkányüldözéshez és -kivégzésekhez, amelyek a korabeli Nyugat-Európa nagy részét, így Franciaországot, Németországot, Észak-Itáliát, Svájcot és Németalföldöt (azaz a mai Belgiumot, Hollandiát és Luxemburgot) is hatalmukba kerítették. Nem csupán az egyszerű közemberek féltek, sőt egyenesen rettegtek a boszorkányoktól, de a „Gonosz földi helytartóinak" nevezett boszorkányok varázslataitól, rontó képességeitől tartottak a földesurak, a nemesség nagy része, mi több, egyes uralkodók is.

Számos könyv íródott a boszorkányok felismerésének segítéséről, perbe fogásukról, kínzásuk menetéről (leghíresebbek: a német *Malleus Malleficarum*, az angol *Daemonologie* és a francia *Démonomanie*), amelyek egytől egyig az emberi kegyetlenség és tanulatlanság megtestesítői. Annak ellenére, hogy a boszorkány/varázsló férfi is lehetett, a kutatások azt bizonyítják, hogy a vádlottaknak jóval több mint a 70 százaléka nő volt – főként özvegyek, olyan személyek, akiknek nem volt védelmezőjük. Az áldozatok között voltak a szegények és idősek, valamint olyan asszonyok, akik gyógynövényekkel foglalkoztak. A büntetés és a perbe fogás különösen akkor sújtott le rájuk, ha az általuk alkalmazott gyógymód nem vált be. De igazából senki sem volt biztonságban, legyen az illető gazdag vagy szegény, nő vagy férfi, alacsony származású vagy előkelő személy. Ebből is látszik, hogy bárkit perbe foghattak, bűnbakká kiálthattak ki ebben a korban.

A boszorkányok megvádolásának leggyakoribb motivációja a műveletlenség, a bosszú és az irigység volt. A kereszténység elterjedésével igyekeztek elnyomni a hajdani pogány hitvilág kivetüléseit, magukkal a boszorkányüldözésekkel pedig megpróbálták még a nyomait is eltüntetni. A leggyakoribb feljelentők többnyire az áldozat környezetében – a szomszédok között – keresendők, hiszen a szabályok értelmében részesültek a bűnösnek talált boszorkány vagyonából. De bosszúból is feljelentették egymást az emberek; a motivációk között szerepelt például a férjek elcsábítása, de az is, ha szülés közben komplikáció merült fel, s a bába nem tudta megmenteni a születendő gyermek életét.

A boszorkányüldözések legnagyobb támogatója és haszonélvezője maga az egyház és az állam volt, elvégre mind a két hatalomnak hasznosabb volt, ha az emberek egy láthatatlan és nem létező ellenséggel néznek szembe, s azt tartják felelősnek sanyarú sorsukért, nem pedig feljebbvalóikat. A katolikus és protestáns uralkodók egyaránt támogatták a boszorkányüldözést, mi több, egyes vidékeken a protestáns fejedelmek még szigorúbbak is voltak, mint a katolikusok. Idővel azonban kezdett felülkerekedni a józan ész. 1631-ben Friedrich Spee[1] jezsuita szerzetes, akinek a „lelkén boszorkányok tömegének az elítélése és megégetése száradt", azt írta, hogy véleménye szerint egyikük sem volt bűnös. Arra figyelmeztetett, hogy amennyiben ilyen intenzíven folyik tovább a boszorkányüldözés, Németország el fog néptelenedni. Időközben az orvosok felismerték, hogy a görcsrohamoknak egészségügyi okaik lehetnek, és nem a démoni megszállottság jelei. A XVII. században nagyon megcsappant a boszorkányperek száma, majd a század végére gyakorlatilag meg is szűntek.

A kutatott téma aktualitása abban rejlik, hogy napjainkig folynak még az úgynevezett „boszorkány-rehabilitációs"[2] folyamatok, perek. Az áldozatok pontos száma sokak által vitatott és mindmáig meghatározatlan. Egyes kutatók a 60 ezer főt teszik meg felső határnak, míg

[1] Friedrich Spee (1591–1635) német jezsuita pap, tanár, költő. Hírnévre akkor tett szert, amikor kiállt a boszorkányüldözés ellen, sőt egyenesen ellenezte azt. Korában ő volt az első, aki ilyesmire vetemedett.

[2] „Bár a boszorkányok újkori felmentése egyesek szerint szép gesztus, a történészek között van, aki úgy véli, felesleges lépés, tekintettel arra, hogy manapság már senki sem kételkedik a boszorkányok ártatlanságában." https://mno.hu/eletmod/rehabilitaltak-a-boszorkanyokat-1087354

mások egy sokkal merészebb, 200 ezres számról beszélnek a kivégzések kapcsán. Véleményem szerint is foglalkozni kell ezzel a témával, hogy a sok ártatlan elítélt áldozat neve ne merüljön feledésbe, intő példaként szolgálva az utókornak e retteget korszakokról, azok társadalma kegyetlenségéről.

Témám aktualitásai közé tartozik az a tény is, hogy a modern, XXI. században ismét előkerült a mágia, egyre több vallási csoportosulás jön létre (pl.: Wicca[3]), és sokan kezdték el újra kutatni a mágia és a varázslatok eredetét is.

Munkám egyik legfontosabb célja kultúrantropológiai kutatási módszerek segítségével megvizsgálni a periratok szövegét – amit tudomásom szerint senki sem tett meg előttem –, s annak eredményei alapján rámutatni a vádpontok azon elemeire, amelyek egy letűnt kultúra, illetve hitvilág maradványairól/örökségéről tanúskodnak. Mindez annak a következménye, hogy az általam vizsgált századokban éppen a pogány hagyományok ápolása (keresztény szempontból istentelen cselekedetek) lehetett az az „indok", amely alapján a legkönnyebben megvádolhattak valakit boszorkánysággal. A peranyagok alapos vizsgálatát, illetve az azokban megfogalmazott vádak elemzését követően egy összehasonlító diagram révén mutatom be azokat az ókori kultúrákat/hagyományokat/vallásokat, amelyek a legnagyobb hatással bírtak a nyugat-európai boszorkányüldözésekre.

A témával kapcsolatos forrásgyűjtemény nagyon gazdag, hiszen történészek és kutatók tucatjai foglalkoznak/foglalkoztak a boszorkányüldözések tematikájával. Ugyanakkor megjegyezendő, hogy a nyelvi akadályok miatt viszonylag kevés magyar kutató foglalkozik a nyugat-európai boszorkányperek elemzésével, így szakirodalmam javarészt külföldi forrásokból származik – leggyakrabban angol szövegű –, ami némi problémát okozott dolgozatom írásakor.

[3] A Wicca egy újpogány vallás, amely a világ számos országában megtalálható. Elsőként a brit Gerald Gardner kezdte népszerűsíteni 1954-ben. A Wicca nem intézményes vallás, és az egyes hívek és csoportok hite és szertartásai nagyban eltérhetnek, de legtöbbjükre jellemző a hit két istenségben, az Úrnőben és az Úrban, valamint a Wicca Intelem („Ha nem ártasz vele, azt tégy, amit akarsz") betartása és a „Háromszoros visszatérés törvényében" való hit, valamint a mágikus szertartások végrehajtása. http://www.wicca.hu/

Fontosnak tartom megemlíteni azt a három forrásművet, amelyek a legnagyobb hatással voltak nemcsak az én kutatásaimra, de a korabeli társadalomra is. Ezek közül az első a Németországban megjelent *Malleus Malleficarum* (németül: *Hexenhammer*; teljes címe *Malleus maleficarum maleficas et earum haeresim ut phramea potentissima conterens*; azaz: *„Boszorkányok pörölye, mellyel minden boszorkány és az ő eretnekségük igen hathatósan eltiporható"*). A boszorkányokról szóló középkori mű elterjedt magyar címe: Boszorkánypöröly. Szerzői – Heinrich Kramer és Jakob Sprenger – inkvizítorok voltak. A könyv felsorolja a boszorkányok által használt varázsigéket és megigézéseket, emellett megdöbbentő részletességgel ecseteli a boszorkányokon alkalmazott kínzómódszereket. A könyv 1487-ben látott napvilágot, s a könyvnyomtatásnak köszönhetően a Biblia után a második legkeresettebb könyvvé vált.

A második boszorkányüldözéssel foglalkozó kiadvány a Franciaországban kiadott *Démonomanié* (teljes címe: *De la démonomanie des sorciers;* magyarul: *A varázslók démonimádata*). 1580-ban jelentette meg a francia jogász és filozófus, Jean Bodin. A kiadást megelőzően Bodin máglyára küldött egy boszorkányt, a könyv részben ennek az indoklása, valamint démonárium is egyben. A könyv 1604-ig tíz kiadást ért meg. Mondandója röviden annyi, hogy mivel a boszorkányokra vonatkozó pletykák majdnem mindig igazak, az egyszerű gyanú elegendő a kínvallatás elrendelésére

A triász harmadik tagja (az egyesek szerint megszállott) I. (Stuart) Jakab angol király *Daemonologie* című műve (magyarul: *I. Jakab király Démonológiája*), amelyet 1597-ben jelentetett meg az uralkodó.

A forrásművek nagyon hasznosak voltak a számomra, ugyanis általuk betekintést nyerhettem a korszakok legsötétebb bugyraiba, és jobban megismerhettem a boszorkányüldözés, a perbefogás menetét. A boszorkányságban és a fekete mágia valamennyi ágában való hit a XVII. század elején Európában teljesen elterjedt és megszokott volt.

A téma legfontosabb idegen nyelvű forrásgyűjteménye Richard Kieckhefer 2012-ben kiadott *European Witch Trials: Their Foundations in Popular and Learned Culture, 1300–1500* című munkája, amely-

ben a szerző nem csupán Nyugat-Európa legérdekesebb periratait teszi közzé, de megpróbálja elemzés tárgyává tenni azokat a jeleket, amelyek a periratokban egy-egy korábbi kultúra maradványaira utalnak.

Hasonlóan fontos forrásmunka Brian A. Pavlac 2009-ben kiadott *Witch hunts in the western world, Persecution and Punishment from the Inquisition through the Salem Trials* című kiadványa, amelyben részletes leírást ad a perek körülményeiről, előkutatásokat végez a mágia fogalmáról, a történelemben betöltött szerepéről és a fontosabb boszorkánypereket is megemlíti.

Következő fontos szakirodalom Norman Cohn *Európa démonai: a boszorkányüldözés története* című kötete (1993), amely teljes képet fest a mágia felhasználásáról, a korabeli hitvilágról, a keresztény vallási elnyomásról és számos áldozatról is. Norman Cohn etimológiailag is vizsgálja a kifejezéseket.

Érdemes még megemlíteni Michael D. Bailey *From Sorcery to Witchcraft: Clerical Conceptions of Magic in the Later Middle Ages, Speculum* című 2001-ben megjelent munkáját, Charles–Ryan Burnett *Magic and the Classical Tradition* című tanulmányát (2006), Valerie Flint *The Rise of Magic in Early Medieval Europe* című 1991-ben publikált munkáját, illetve Sophie Page*Magic in Medieval Manuscripts* című könyvét (2004). Ezek a kiadványok mind fontos segédanyagok voltak kutatásomban, hiszen nemcsak megfelelő történelmi korszakrajzot adtak, de részletesen kitértek a társadalom, a politika és a vallás hatásaira is a mágiát és a boszorkányságot illetőleg.

Munkámban nagy segítségemre volt a *Magyar Néprajzi Lexikon*, valamint a Zaicz Gábor szerkesztésében megjelent *Etimológiai szótár* (2006) is, amelyekre támaszkodva könnyen tisztázhattam kutatásomban használt fogalmakat.

A magyar kutatók munkái közül kiemelkedő Láng Benedek *Mágia a középkorban* című könyve (2007), aki magyarként először foglalkozott behatóbban az európai boszorkányüldözések feltérképezésével. A szerző részletesen kitér a mágia fogalmára, történelmi szerepére, a boszorkányok társadalmi megítélésére, sőt visszanyúl egészen az őskorig, hogy az akkori varázslatok hagyományairól is értekezzen.

Szintén forrásműként kiemelném Kulcsár Zsuzsa *Inkvizíció és Boszorkányperek* c. munkáját, amely a lehető legrészletesebben taglalja a boszorkányok életét, pereiket és a korabeli társadalom viszonyulását az üldöztetéshez. Emellett aktívan példálózik periratokkal, ismertebb boszorkánynak titulált személyekkel. Lerántja a leplet az egyház viszszásságáról és a boszorkányság üldözésében való kiemelt szerepének okairól.

A magyar szerzők közül meg kell említenem még Polonkai Éva *A magyarországi boszorkányperek története* című munkáját (2014), amely gyakorlati „szamárvezetőként" is szolgált a boszorkányperek jogi folyamatával kapcsolatban.

A munkám során vizsgált időszak a XV–XVIII. századra terjed ki (a késő középkor és kora újkor korszakára), amelynek társadalmi hátteréről a mai kutatók és történészek egyöntetű véleménnyel számolnak be, nincsenek eltérő nézeteik ezzel kapcsolatban, csupán a pontos számadatok jelentenek problémát.

1. FEJEZET

A VIZSGÁLT TERÜLETEK ÉS IDŐSZAK BEMUTATÁSA

Nyugat-Európa nemzeti és kulturális összetétele a XV–XVIII. században

Európa kulturális és gazdasági fejlődése egészen a bronzkorig egyenes növekedési szakaszt mutatott. A nyugati kultúrák forrásának általában az ókori görögöket tekintik, hiszen abban az időben ők voltak a tudomány, a kultúra, a művészet és a demokrácia megalapozói. Mivel a görögök élénk kereskedelmet folytattak az „ismert világ" minden régiójával, kultúrájuk lakosságukkal együtt sokszínű volt. Később Görögország a Római Birodalom részévé vált, s az így kialakult görög-római kultúra nem csupán a kontinens nagyobb felét uralta, de jelentős kultúrmissziót is betöltött a szomszédos „barbár" népek körében. Ez a folyamat egészen 476-ig, a Nyugat-római Birodalom bukásáig tartott, amikor a fejlődés hosszú időre szinte teljesen leállt. Bekövetkezett az a korszak, amelyet a felvilágosodás gondolkodói sötét kornak, a mai történészek pedig egyszerűen középkornak neveznek. Ez volt az az időszak, amikor a világot újra és újra felosztották, új határokat felállítva a hajdani barbár, pogány törzsekből új királyságok, országok jöttek létre. Ebben az időszakban egészen kis közösség élhetett csak a tudás luxusával, a tanulmányi lehetőségekkel, ugyanis az oktatás, a művészet és a tudomány is szinte teljes egészében az egyház kezében összpontosult.

Ez a „sötét" időszak a reneszánsszal ért véget, amikor a nagy földrajzi felfedezések (ezáltal az emberi gondolkodás horizontjának a kiterjedése) és a tudomány fejlődésének korszaka következett. A XV. századtól az európai nemzetek – különösen Spanyolország, Portugá-

lia, Franciaország és Anglia – afrikai, amerikai és ázsiai gyarmataikkal hatalmas birodalmakat hoztak létre, „amelyek fölött soha nem ment le a nap". A XVII. században kezdődő, majd később kiteljesedő ipari forradalom Európában általános meggazdagodáshoz és a népesség lélekszámának növekedéséhez vezetett.

Kutatásomban a XV–XVIII. század eseményeivel foglalkozom, tehát a késő középkor és a kora újkor fordulójával. A késő középkort a történészek a XIV. századra teszik, ugyanis ekkor indult eszmei és társadalmi hanyatlásnak középkor. Ennek számos kiváltó oka lehetett. Az egységesülő gazdaságban a XI. század óta tartó enyhe inflációs folyamatok[4] után bekövetkezett az első gazdasági visszaesés. A hosszú középkori meleg korszak után Európa éghajlata is hidegebbre fordult, beköszöntött a „kis jégkorszak"[5]. Európa népességének közel harmadát elragadta a XIV. század közepén kitört „fekete halál" (pestis)[6], ami különösen a népesebb városokban, a fejlődés központjaiban éreztette hatásait. A katasztrófa hirtelen véget vetett a megelőző egy-két évszázadban megindult intenzív változásoknak, amelyek csak jóval később, a kora újkorban tudtak új erőre kapni. A politikai életet növekvő zűrzavar jellemezte, az európai népeket a királyságok közötti háborúk gyengítették, köztük a százéves háború[7]. Mindezt tetézték az első nagy parasztfelkelések[8] pusztító társadalmi következményei, valamint az eretnekek, a katharok[9], a bogumilok[10] és boszorkányok kegyetlen üldözése.

---

[4] A késő középkorban a nemesfémtartalmú érmék körülnyírása, vagy az arany ill. ezüsttartalom csökkentése okozta az inflációt.

[5] Kis jégkorszaknak nevezzük a klimatológiában a 14. századtól a 19. századig tartó viszonylag hűvös időszakot.

[6] A fekete halál (latinul: atra mors) az emberi történelem legpusztítóbb pestisjárványa volt, amelynek következtében 75–200 millió ember halt meg négy év alatt a 14. század közepén, 1347 és 1352 között Európában, Észak-Afrikában, a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában. Európa lakosságának – a különböző becslések szerint – 30–60 százaléka odaveszett

[7] A százéves háború (1337–1453) egy Anglia és Franciaország közt dúló, 116 évig tartó háborús konfliktus volt.

[8] A parasztfelkelés a kései középkorban, többnyire a 14–15. században lezajlott fegyveres összecsapásokat jelenti, amelyeket – a hagyományos felfogás szerint – időről időre a társadalom kiváltsággal nem rendelkező, alávetett helyzetű, földműveléssel foglalkozó csoportjai robbantottak ki.

[9] Katharoknak (vagy kataroknak) nevezték a 10. század közepén a dél-franciaországi Languedocban feltűnő, a gnoszticizmushoz hasonló, dualista alapállású, eretneknek nyilvánított vallási mozgalom tagjait.

[10] Bogumiloknak („isteneseknek") hívták a 7. században feltűnt gnosztikus eredetű vallási szekta tagjait, akik a Balkán déli részén és a Kárpátokon túli szláv népek (bolgárok, szerbek, ukránok és oroszok) között éltek a 10. századtól.

A középkori társadalmi rendszert végül a pestisjárvány, az azt követő nagy éhínség, az ismétlődő háborúk és népfelkelések együttesen sodorták válságba, amelynek kiváltó okát, az akkori társadalom egy nem létező ellenség – a boszorkányság – megjelenésével magyarázta.

A korai újkorra jellemző, hogy Európa nyugati felén a politikai-gazdasági súlypont a német és észak-itáliai területekről mindinkább áthelyeződött az Atlanti-óceánnal határos régiókra. A korszakot jellemzi a nyugat-európai városi polgárság gazdasági megerősödése és a reformáció elterjedése. Nyugat-Európa és elsősorban az újonnan felfedezett amerikai földrész történetében ezt a gyarmatosítás korszakának nevezzük. A szellemi-művészeti mozgalmak szempontjából a korai újkor az európai reneszánsz, majd a barokk stílus, végül a felvilágosodás korszaka. A középkortól eltérően a kora újkorban a tudomány és az észszerűség volt a mérvadó.

Nyugat-Európa domináns vallásai

Az elmúlt közel kétezer esztendő alatt Európa vallási térképén jelentős változásokra került sor, háborúk zajlottak, birodalmak születtek és buktak el, azonban minden rendszernek megvolt a főbb vallásfelekezeti irányzata, amely folyamatos változáson/fejlődésen ment keresztül. A Római Birodalomban (különösen Itáliában és Görögországban) fejlett politeista vallások alakultak ki. Később természetesen több keleti vallási kultusz is eljutott a birodalom belsejébe. A „barbár[11]" területeken, a perifériákon pedig a vallási hiedelmek – az antikhoz mérten – primitív formái uralkodtak.

A monoteista (egyistenhívő) vallások közül elsőként a zsidó vallás jelent meg Európa déli-délkeleti részein. Zsidó kereskedők már a Kr. e. 3. században megfordultak Görögországban és Itáliában. A rómaiak a meghódított népek vallásait nem üldözték, mi több, isteneiket meg-

[11] Eredetileg az ókori Görögországban jelölték barbarosz (βάρβαρος) kifejezéssel a nem görögöket. A barbárok a régi görög felfogás szerint idegen nyelvű népek, de a perzsák ellen vívott szabadságharctól kezdve a szónak megvető értelme is volt, jelezve a durvaságot, a kegyetlenséget, a műveletlenséget. A rómaiak, minthogy hódításaik révén találkoztak olyan barbár népekkel, akiket a görögök nem ismerhettek, ezért az ókori barbár típusok köre náluk más jelentést nyert. Így lehetnek barbárok a kelták, a germánok, de a hunok is.

próbálták „besorolni" a birodalom panteonjába. A zsidók monoteizmusa azonban ellenállt ennek a vallási integrálódásnak. Ugyanakkor a zsidó felkelések bukása után erősen felgyorsult a zsidók kivándorlása Palesztinából, aminek köszönhetően a zsidó vallásból kinőtt kereszténység, s a Földközi-tenger távolabb eső római provinciáiban is terjedni kezdett. Már az 1. században a birodalom egész területén igen elterjedt volt a kereszténység, igaz, eleinte csak szekta formájában. A kereszténység korai formája, miután sikeresen ellenállt a 2–3. századi véres üldözéseknek, rohamosan terjedni kezdett a Római Birodalomban. A keresztényüldözésnek Nagy Konstantin császár vetett végett, amikor 313-ban kiadott milánói ediktumával engedélyezte a keresztények szabad vallásgyakorlatát a birodalom területén.

A 4. század végére a kereszténység már államvallássá nőtte ki magát. A nagy változás akkor állt be, amikor 395-ben a birodalom kettészakadt nyugati és keleti részre, igaz, mindkettő keresztény volt. A történészek erre az időszakra vezetik vissza a keleti és nyugati kereszténység kialakulásának és elkülönülésének kezdeteit. Az 5. században, pontosabban 476-ban, a Nyugat-római Birodalom bukása után a népvándorlás sok tekintetben elősegítette a kereszténység terjedését az egykori birodalom határain túl is, a germán, kelta és szláv törzsek körében.

Az általam vizsgált Nyugat-Európa területén a még mindig pogány közösségek között a kelta és germán törzsek vallása volt a domináns, s ennek pozíciói sokáig megingathatatlan tűntek. A kelták törzsi istenei nevükben, ábrázolásmódjukban sok esetben az ősi totemizmus emlékeit őrizték meg, ugyanakkor tiszteltek olyan isteneket is, amelyek természeti jelenségekkel (mennydörgés, villámlás), forrásokkal, folyókkal, erdőkkel álltak kapcsolatban. Isteneik közül többet háborús funkciókkal ruháztak fel, másokat pedig a kereskedelem és kézművesség védelmezőinek tartottak. Elterjedt volt köreikben a termékenységgel és földműveléssel kapcsolatban álló istennők/istenanyák kultusza is. Az animizmus maradványaként hittek a természetfeletti tulajdonságokkal rendelkező tündérekben, szörnyekben és a szellemekben. Ezenkívül hittek az emberi lélekben, tanításaik alapján a lélek a halál után nem pusztul el, hanem tovább él egy másik világban/dimenzi-

óban. A halál utáni élet egyik formájaként nem zárták ki a lélekvándorlást sem, hitük szerint ugyanis az emberi lélek a halál után képes az egyik emberből a másikba vándorolni. A kultuszt a papság első és legkoraibb csoportja, a druidák[12] (pontosabban druida papok és papnők) irányították, akik egyben a titkos vallási tanok őrzői, az ifjúság nevelői voltak, emellett igazságszolgáltatási funkciókat is elláttak. A papság másik csoportját ebben a korban a bárdok[13] képviselték, akik mágikus erejűnek tartott dalokat adtak elő húros hangszereiken kísérve. A nagyszámú női papság főleg jövendőmondással és gyógynövényes gyógyítással foglalkozott. A kultuszáldozataik ugyanakkor kegyetlenek voltak: gyakori volt a jóslással egybekapcsolt ember- és állatáldozat. A vallásuk a kereszténység elterjedése után fokozatosan elhalt, nyomai azonban hiedelmekben és a szentek kultuszában fennmaradt. Egyes kelta istenek keresztény szentekké váltak, mint például Brigit[14], akiből később Szent Brigitta lett.

A germánok ősvallása – a keltákéhoz hasonlóan – egyes törzsek állatnevében, a szent állatok tiszteletében, az emberiséget a fáktól származtató mítoszában magán viselte a totemizmus jegyeit, a föld, a hegyek, a vizek és a föld alatti szellemek hitében pedig az animizmust, de igen elterjedt volt közöttük a mágia és a varázslás számos közismert formája is. A germánok elhamvasztották, ritkábban elföldelték halottaikat, ugyanakkor hittek a holtak feltámadásában, akiknek a lelkét jelentős tisztelet övezte. Törzsi védőisteneiknek a keltákhoz hasonlóan szent ligetekben mutattak be állat- és emberáldozatokat. Az északi germánok főistene a félszemű Odin, a déli germánok panteonjának élén Wotan, a teremtő, a legfőbb varázsló állt, aki fiával, Tyrrel együtt a harc istene is volt. A harmadik fő istenség Thor, a mennydörgés, a vihar

[12] A druidák a kelta vallás papi rendjét alkották az ókorban az Alpoktól északra és a Brit-szigeteken élő kelta társadalmakban, amíg a vallást ki nem szorította a Római Birodalom hite, illetve a kereszténység. A druida szertartások a gallok kultúrájának is részét képezték. A druidák egyszerre voltak papok, döntőbírók, gyógyítók és tudósok.

[13] A bárdok (a szó protokelta eredetű, *bardos* – jelentése hangosan imádkozni, énekelni) saját szerzeményüket előadó vándorénekesek. A bárd konkrét jelentése országok és korok szerint változott. A keltáknál a bárdok a druidák meghatározott csoportját (krónikásokat, költőket) jelentették. A XV. század közepén a gall nyelvből az angol nyelv skót dialektusába *vándorénekes* jelentéssel került át (pejoratív felhanggal).

[14] Brigit a kelta mitológia harcias istennője. Feladata a nőiesség és a kérhetetlen erők közötti egyensúly megtartása.

és a termékenység istene volt. A germánok vallását erős patriarchális vonás képviselte, mivel istennőik száma elenyésző volt, ugyanakkor ez nem sokban befolyásolta a nők szerepét és megítélését a társadalmon belül, lévén őket majdnem egyenrangú félként kezelték. A germán vallás mítoszai a világ és az ember teremtéséről szóltak, tanításaik filozófiáját a világ jövőbeli pusztulása, illetve újjászületése, tehát a folyamatos megújulás jellemezte. Hagyományaik és mítoszaik vándorlásaik alatt gyarapodtak, magukba olvasztva a görög és római hit egyes elemeit is. A germán népek többsége, főleg a nyugat-európai területeken élők, a IV–X. század folyamán váltak kereszténnyé.

A kereszténység már az XI. században sem volt teljesen egységes, mi több, 1054-ben a két irányzat – a nyugati (latin) és a keleti (ortodox) egyház véglegesen kettévált. A XVI. században a római katolikus egyházból váltak ki a történelmi protestáns felekezetek: az evangélikus, a református (kálvinista), valamint az anglikán egyházak. A későbbiekben kialakult új-protestáns felekezetek, például a baptisták és a metodisták, Európában nem terjedtek el jelentős mértékben.

Elmondható tehát, hogy az európai kultúra kialakulásában és fejlődésében az egyik legfontosabb tényező a Római Birodalom volt, amely virágkorában Európa jelentős részére kiterjedt. Később a kontinens kulturális vívmányai a keresztény misszió által földrajzi határain messze túlhatottak. A nyugati világ mai kultúrája az európai, görög–római civilizáció bölcsőjében született, majd a germán–gall–brit–itáliai meghatározottságú középkor alakította életképessé, végül pedig a francia–német–angol, sőt orosz tette valóságos világrenddé és kontinensközivé.

2. FEJEZET

BOSZORKÁNY, BOSZORKÁNYSÁG, MÁGIA, HIEDELEMVILÁG

A boszorkány, boszorkányság fogalma, etimológiája

Először is mi vagy pontosabban ki a boszorkány? A kérdésre válaszolva a boszorkány a néphiedelem szerint olyan nő – később már férfi is –, aki természetfeletti, démoni képességekkel rendelkezik, rosszat, betegséget, halált hoz, és a boszorkányság tudományát gyakorolja. Megemlítendő, hogy a hasonló feltételezett képességekkel rendelkező férfiakat boszorkánymesternek nevezték. A kereszténység elterjedését követően a népi hiedelemben az ősi földistennő erejével „megáldott" jóságos és tiszteletre méltó varázslónők helyét a boszorkányok vették át, akiket a gonosz és a Sátán szolgálójának tartottak, akivel ezek a nők (és férfiak) az emberiség megrontására fertelmes paktumot kötöttek. Az Európában futótűzként terjedő babona a rettegés következtében a XVI. századra tömeges boszorkányüldözéssé fajult, és a máglyákon ezrével égtek el a „Sátán szeretői"-nek tartott, legtöbb esetben ártatlan nők.

A boszorkányoknak a középkorban általában két fajtáját különböztették meg, amelyeket a latin nyelv két eltérő szavával jelöltek:

- a *striga* „seprűs boszorkány" – ő a kereszténység felvétele előtti idők bűbájosa, varázslónője, aki a hiedelem szerint különböző állatok alakját tudta felvenni;
- a *malefica* (nőnem), ritkábban maleficus (hímnem) – jelentése „rontó", „ártó", ez a tulajdonképpeni női boszorkány, illetve férfi boszorkánymester.

A tudomány mai állása szerint a boszorkányhit a régi pogány vallások maradványa. Ezzel az állítással könnyen egyet is lehet érteni,

mivel az ősi hiedelmek az egész középkoron átívelve egészen az újkorig elevenen éltek a korabeli társadalom tudatában. Például így maradt köztudatban a boszorkányszombatnak nevezett ünnepség is, ami eredetileg az ősi papnők rítusából maradt fenn a középkorban. Ezt az ősi rítust később, az üldözések korában új köpenybe burkolták, így új kontextusba kerülése után már úgy emlegették, mint egy titkos eretnek vallás híveinek összejövetelét, ahol a keresztény vallás tilalmait semmibe véve, ősi szokások szerint szexuális töltetű ünnepet ültek (magával a pokol urával bujálkodtak), kivéve, amikor éppenséggel az emberiség megrontását igyekeztek társaságában kitárgyalni. Manapság ez humorosan hangzik, azonban a középkorban egyáltalán nem volt így. A kereszténység felvétele után továbbra is maradtak olyan asszonyok, akik még űzték régi hagyományaikat és szokásaikat (észszerű okokból mellőzve az emberi áldozatok bemutatását), azonban a rítus megmaradt. A keresztény egyház, érthető okokból, mindig is harcolt a régi vallások ellen, de csak a XV. század végén érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy radikálisabb lépésre elszánva magát nagyszabású üldözésbe kezdjen.

Kétségtelen, hogy a boszorkányhit az ősi vallások elemeit őrizte meg, s hogy ez a valóban elevenen élt a nép körében. Lehetséges az is, hogy néhol titokban még megülték az ősi vallási ünnepeket is. De miért üldözte ezt az egyház éppen a XIV. század végétől? A pogány vallások ekkor már nem jelenthettek komoly veszélyt a kereszténységre, s azt sem állíthatjuk, hogy ekkoriban különösen erősnek érezte volna magát az egyház. Miért indított volna éppen ekkor irtó hadjáratot egy olyan ellenség ellen, amely nemcsak hogy nem létezik, de amellyel több száz év óta igen lanyhán foglalkozott? Egyes tudósok azon a véleményen vannak, hogy a XIV. század végétől hatalmas arányban fellobbanó boszorkányhit voltaképpen az egyház propagandájának és hideg, számító tevékenységének az eredménye – a papság ezzel a nép tudatlanságára alapozott módszerrel akarta megvédeni az egyház hatalmát és befolyását, s ezen keresztül a feudalizmust.

Az eretnekség és az ősi vallások gyakorlása ugyanis meggyengítették az egyház befolyását és magát a feudalizmust is, valószínűleg ekkor

döbbent rá az egyház, hogy valamit tenni kellene a keresztény hit megerősítése érdekében. Tett is – ez volt a boszorkányüldözés. Némi anyagi érdek is lehetett az eljárásban, mert az elítélt boszorkány vagyonának egy része az egyházat illette meg. Így két legyet üthettek egy csapásra: nemcsak megszilárdították az egyházat, de anyagilag is jobb helyzetbe kerültek, mi több, saját ellenségeiket, illetve néha az uralkodó politikai ellenfeleit is könnyen ellehetetleníthették ezzel a módszerrel. Hozzátehető még az is, hogy a társadalomban egyfajta belső „tisztogatást" is végeztek, ugyanis az áldozatok nem elsősorban a gazdagok közül kerültek ki, hanem azok közül a szegények közül, akiket az egyháznak istápolnia kellett volna. Megszabadultak az egyház tudományos és orvosi konkurenciájától is, teljesen befolyásuk alá véve a korabeli társadalmat, amely félelmében elfordult a régi hagyományaitól.

Való igaz, hogy a pápai bullák, a hittudósok írásai, a papok prédikációi és az inkvizíció boszorkányüldözése terjesztette/fokozta a nép babonás hitét, igaz, hogy az egyház erőszakkal elfojtotta azokat a józan hangokat, amelyek e babona ellen felléptek. Az is kétségtelen, hogy a boszorkányhit járványszerű fellángolása növelte a papság befolyását, a boszorkányüldözés félelmetes fegyvert jelentett az egyház és az egész feudális uralkodó osztály számára a fennálló rend védelmére. De azt nem állíthatjuk, hogy az egyház hívta életre ezt a jelenséget, még kevésbé lehet szó ravaszul kigondolt, tervszerű spekulációról.

A boszorkányhit gyökere az ember kiszolgáltatottsága a számára érthetetlen természeti és társadalmi erőkkel szemben, hiszen a különféle természeti csapásokat (aszály, jégverés), a szegénységet, az elnyomást, a háborút, de a betegséget (különféle járványok, köztük a pestis) nem tudták mással ésszerűen magyarázni, mint a gonosz természetfeletti erők működésével. A XIV–XVII. században erősödő boszorkányhit és a meginduló boszorkányüldözés alapvető oka a hirtelen végbemenő óriási változásokban, a feudalizmus bomlásával, a kapitalizmus kialakulásával összefüggő társadalmi bajokban/problémákban keresendő.

A boszorkányüldözés megindításában, illetve a boszorkányhit terjesztésében komoly szerepet játszott VIII. Ince pápa 1484-ben kiadott

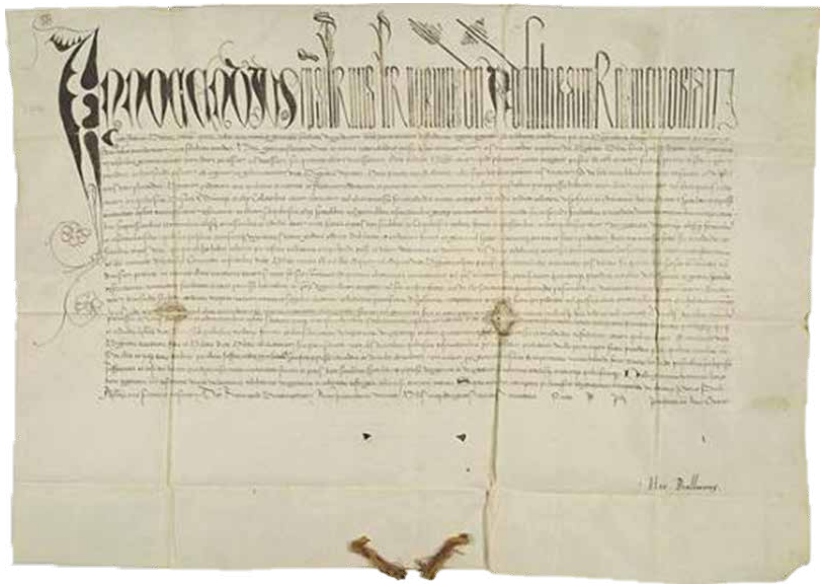

1. Summis desiderantes affectibus 1484

Summis desiderantes című bullája, amelyben a Szentatya így fogalmaz: „*Nagy szomorúsággal vettük hírét hogy Dél-Németország egyes részeiben, továbbá a mainzi, a trieri, a kölni érsekségekben sok, mindkét nembeli személy elfeledkezve saját üdvéről és elfordulva a katolikus hittől, gonoszságokat művel az ördögökkel, akik velük mint incubusok*[15] *és succubusok*[16] *keverednek; varázslásaikkal, énekeikkel és más szörnyű babonás cselekedeteikkel, bűnnel és gonosztettel elpusztítják, megrontják az asszonyok szülötteit, az állatok kicsinyeit, a föld termését, a szőlőt, gyümölcsöt, a férfiak, nők, állatok mindenféle fajtáját, továbbá a szőlőhegyeket, gyümölcskerteket, mezőket, réteket, s az embereket és asszonyo-*

[15] A néphagyományban és a legendákban a succuba férfi párja az incubus volt: egy démon, aki férfi alakjában kísértette meg a nőket. A latin incubus – succuba párból lett az angolban incubus – succubus, talán a rím kedvéért. Mindkét szóban a latin cubare = feküdni tövet fedezhetjük fel. A sub- előtag jelentése 'alá', az in-é 'bele, rá'.

[16] A boszorkányok, lidércek, szellemek világából való a latin eredetű succubus szó, amit ma olyan nőkre használnak, akik nagyon rövid pórázon tartják partnerüket. Ez a szó a késői latin succuba = szajha – olyan nő/démon, aki a férfiakat álmukban közösülésre kényszeríti – szó módosulata. Az eredendően nőnemű latin szóhoz hímnemű végződést ragasztottak.

kat, valamint a barmok minden fajtáját kegyetlen belső és külső fájdalmakkal és bajokkal gyötrik és kínozzák, a férfiakat megakadályozzák a nemzésben, az asszonyokat a szülésben, a férfiakat és nőket abban, hogy eleget tegyenek házassági kötelességüknek; ezenkívül esküszegő szájjal megtagadják a hitet, amelyet a szent keresztségben felvettek, az emberiség ellenségének biztatására nem rettegnek számtalan más könnyelműséget, bűnt és gonosztettet elkövetni, veszélybe sodorják lelküket, megsértik Isten felségét, felháborodást keltenek igen sok emberben, s ártalmas példát nyújtanak".

A mágia fogalma és felfogása

Miután a boszorkány kifejezéssel megismerkedtünk, és tisztáztuk a fogalmi kérdéseket ezzel kapcsolatban, itt az ideje, hogy magával a boszorkányok egyik fontos képességével – a mágiával – is megismerkedjünk! De mi is az a mágia? Honnan ered a szó? Milyen típusai vannak, és milyen szerep jutott neki a korabeli társadalomban?

A mágia az ógörög 'μαγεία' szóból ered, jelentése szerint varázslás, szemfényvesztés, ami pedig az óperzsa *mager* alakból vezethető le. Más megfogalmazás szerint a mágia olyan praktika, amely során az elme titkos, természetfeletti módon hatást gyakorol a világra valamely kívánt hatás elérése érdekében. Konkrétabban a mágia az események befolyásolásának „művészete". Tehát a mágiát alkalmazó személy olyan „titkos tudomány" birtokában van, amelynek segítségével befolyásolni tudja nemcsak a földi történéseket, hanem a természeti jelenségeket is. Alapja az a hiedelem, hogy az ember bizonyos szituációkban (dön-

2. The Magician (A varázsló) tarot kártyalap, Rider-Waite tervezése alapján, 1910

tési helyzetekben) befolyásolni kénytelen az események menetét – ezt varázslásnak, varázslatnak is nevezik.

Kákosy László[17] szerint a mágia kialakulását, eredetét tekintve a tudomány többféle magyarázattal szolgált. Egységesen abból indulnak ki, hogy a mágia az emberi társadalmak fejlődésének kezdeti fokán jelenik meg, és hosszú időn keresztül fennmarad, mert igen fontos szerepet tölt be a kezdetleges közösségek életében. Sem a civilizáció, sem az egyes konkrét vallások nem tudták megszüntetni, így a világ legnagyobb részén a primitív életkörülmények között élő népcsoportok (természeti népek) között még ma is élő gyakorlatnak számít. Az emberek fontos döntések meghozása előtt mindig a felsőbbrendű hatalmakhoz, istenekhez fordultak segítségért. Az ókori Egyiptomban költőien és világosan fogalmazták meg, hogy amikor Ré, a Napisten „*megalkotta a varázslatot fegyverül, ezt azért tette, hogy az emberek távol tarthassák az események karját*", vagyis csapásait, tehát a mágia nem az istenség ellen irányuló tevékenység, hanem az istenektől származó tudás, amelynek segítségével az ember szembeszállhat a sorscsapásokkal, s biztosítani véli a társadalomban működő erők egyensúlyát.

A mágia ismeretét, a „titkos tudást" birtokosai igyekeztek egy szűk kör számára fenntartani, így alakultak ki a varázsló rendek, osztályok, amelyek a legtöbb társadalomban azonosak voltak a papok, a vallás, a törzsi-nemzetségi hagyományok őrzőinek rétegével. Az ókor fejlett államaiban (Egyiptom, Mezopotámia) a papi feladatok mellett kétségtelenül fontos szerepük volt a tudományok fejlesztésében is. Ebből is látszik, hogy a mágia összefügg a vallással. Ez a tény és a világ népeinél elterjedt változatos formái, valamint máig fennálló gyakorlata nagy elméleti vitához vezetett az etnológusok körében. Ebben a kérdésben más volt az animizmus híveinek[18] és egészen más az ún. „ősmonoteizmus"[19] bécsi képviselőinek az

[17] Kákosy László (1932–2003) Széchenyi-díjas egyiptológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt.

[18] Az animizmus tárgyai elsősorban szellemlények: szellemek, lelkek, tündérek és démonok. Alapvető jellegzetessége, hogy különböző dolgokat, élőket és élettelenéket is, lélekkel, szellemmel rendelkezőnek gondol, megelevenít. Látásmódja ebből adódóan képszerű, nem absztrakt fogalmakkal dolgozik. Az animizmus nem vallástípus, hanem bizonyos vallások jellemző attribútuma. Leggyakrabban és legtisztább formában a samanisztikus vallásokban és a sintoizmusban találhatjuk meg. Az elnevezés a latin *anima* (lélek, lélegzet, életerő) szóból származik. Alkotója Edward Burnett Tylor, aki az animizmust a vallások kezdeti fázisának tartotta.

[19] Az ősmonoteizmus, avagy ősi egyistenhit elmélet hívei szerint kezdetben egyetlen, fokozatosan személyessé váló nagyisten létezett, az istenek sokaságának hite pedig másodlagos jelenség, gyarló kísérlet az isteneszme és

álláspontja. Az előbbiek egy ősi általános lélekhitet, az utóbbiak az egyistenhitet tartották a mágia előzményének. James George Frazer[20] elgondolása szerint a mágia két fajtáját az a hamis emberi felismerés hozta létre, amely úgy véli, hogy egyfelől a hasonlóság, másfelől a kapcsolat törvénye egyetemes érvényű. Vagyis az előbbi alapján: valamilyen eredmény eléréséhez elég az eredeti cselekvés utánzása (ilyen például a vadászmágia). A második „törvény" alapgondolata az, hogy a hatást, amelyet cselekedeteivel egy tárgyon előidéz, elő tudja idézni azon a személyen is, akivel ez a tárgy egyszer valamilyen testi kapcsolatban állt.

A fogalmi tisztánlátás után konkretizáljuk a középkori mágia típusait. A mágia kategóriáinak differenciálódása és részleges elfogadása összefügg egy általánosabb folyamattal. A kora középkorban az elutasítás egységes és kategorikus – a nagy egyházatya, Szent Ágoston[21] hippói püspök szerint a mágikus módszerek kivétel nélkül és szükségszerűen magukban rejtik a démonokkal folytatott kommunikációt. A XII. században az arab szövegek érkezésével és a mágikus források sokasodásával határozott differenciálódás figyelhető meg. Megjelenik a természetes (perdefinitionem) nem démoni mágia kategóriája, amely az ágostoni értelmezésben még contradictio in adiecto – önellentmondás lett volna. Ez a differenciálódás azt eredményezi, hogy míg egyfelől az egyetemi statútumok[22] egyre határozottabban és keményebben ítélik el a démoni tudományokat, addig egyre nagyobb tér nyílik az értelmiségiek előtt, hogy más – kellő gonddal kiválasztott – terminusok segítségével bizonyos mágiatípusok elfogadhatósága és tudományos volta mellett érveljenek. Ez azonban ahhoz a tudománytörténészek számára egyáltalán nem kényelmes helyzethez vezet, hogy azt, hogy mi számít elfogadott tudománynak és mi az, ami azon túl van, korról

a világ sokfélesége közötti kapcsolat megtalálására.

[20] Sir James George Frazer (1854–1941) skót szociális antropológus, a modern mitológia, az összehasonlító vallástudomány korai szakaszának nagy hatású alakja. Gyakran tekintik a modern antropológia egyik alapítóatyjának. Leghíresebb munkája, *Az Aranyág* (1890), a mágikus és vallásos hitek hasonlatosságait dokumentálja, részletezi, a világ minden tájáról. Frazer feltételezte, hogy az emberi hit három szakaszon haladt keresztül: a primitív mágiát a vallás váltotta fel, aminek a helyébe pedig a tudomány lépett.

[21] Hippói Szent Ágoston, latin nevén Aurelius Augustinus (354–430) hippói püspök, egyházatya, filozófus.

[22] A párizsi egyetemen az 1277-ben kiadott, 219 elítélt tételt tartalmazó határozat még csak a bevezetőjében tér ki a mágikus szövegekre, 1398-ban azonban már kivétel nélkül mágikus meggyőződéseket ítélnek el.

korra, helyszínről helyszínre, szerzőről szerzőre újra és újra, eltérő módon kell definiálni.

Ez a felismerés korántsem volt mindig magától értetődő. A szakirodalomban nagy számban születtek ígéretes lényegi definíciók, amelyek egy mondatban próbálták megragadni, mitől is mágikus egy mágikus szöveg. Volt, aki arra az álláspontra helyezkedett, hogy a mágia egyfajta nem racionális gondolkodási forma, amely inkább vágyakat fejez ki, nincs igazságértéke, szimbolikus rendszer, csupán önkifejező, szociális és pszichológiai hatékonyságot tulajdoníthatunk neki. Mások szerint azonban önálló racionalitással rendelkezik, amelynek működési mechanizmusai és következtetési formái feltérképezhetők. Megint mások szerint azonban nem elméleti tudománnyal, hanem kifinomult technológiával állunk szemben, amely okkult erők és titkos összefüggések segítségével ér el célokat, beavatkozik a világ menetébe, mint a mai mérnöki tudományok. A leginkább felháborító – ugyanakkor a legkevesebb tartalommal rendelkező – definíciót a jogtörténeti megközelítés kínálja: a mágia az, amit üldöznek, amit kizárnak a legitim tudomány területéről.

Bármennyi szellemi energiát ölünk is azonban abba, hogy korrekt definíciót nyújtsunk, könnyen találhatunk olyan mágikus szöveget, amely „kibújik" a felállított osztályozási rendszer alól, és meghiúsítja definíciós vállalkozásunkat. A fentiekből következik, hogy a mágia fogalma a maga történeti, pszichológiai, etnológiai, szociológiai és tudományos aspektusaival szemlátomást ellenáll azon törekvésünknek, hogy valamely végső definícióval megragadjuk lényegi értelmét. A mágia kategorizálása esetén általános, hogy nehézségekbe botlik az ember. Láng Benedek is így vélekedett, amikor létrehozta saját osztályozási módszerét. *Mágia a középkorban* című könyvében megjegyzi, hogy a mágia kategóriájának állandó mozgásban lévő, diffúz határai miatt szinte lehetetlen egy egységes, a lényeget megragadó mágiadefinícióval körülhatárolni, így inkább a mágikus tudományok aleseteit definiálva és egyenkénti vizsgálata során érhetünk célt és határozhatjuk meg azt, hogy milyen kapcsolódási pontjai vannak az egyes mágiatípusoknak egymással és az adott kor tudományos elképzelése-

ivel. A kutató megjegyzi azt is, hogy ezek az alesetek egyfajta „családi hasonlóságban" állnak egymással, néhány másikat pedig egy másik tulajdonság köt össze. Tehát amíg nem tudunk egyetlen elégséges jellemzőt kitüntetni, amely minden mágiatípusra igaz – és semmire nem igaz, ami nem mágia –, azt látjuk, hogy a különféle közös tulajdonságok átfedik és keresztezik egymást, egy nagy, éles határok nélküli „családba" egyesítve a különféle eseteket. Ezt a „családot" hívjuk mágiának. E „család" különféle tagjainak azonosításában – Láng Benedek szerint – volt nagy segítségünkre Auvergne-i Vilmos[23] püspök *A csillagtudományokkis tükre*[24] című munkája. Ennek megfelelően a mágiának az érett középkori – XII–XV. század – forrásait tartalmuk, céljaik és módszereik alapján négy csoportba sorolhatjuk: természetes mágia, talizmánmágia, divináció (jövendőmondás) és rituális mágia.

Láng a „természetes mágia" kifejezést hasonló tartalommal alkalmazza, mint ahogyan Auvergne-i Vilmos tette. Ergo, az ebbe a kategóriába tartozó szövegek olyan módszereket kínálnak, amelyek segítségével a természetet az azt benépesítő tárgyak és élőlények közötti titkos megfelelések mentén ismerhetjük meg – sőt, esetenként rajtuk keresztül manipulálhatjuk a világot és eseményeit. Ezen mágiatípus forrásai önmagukban nem feltétlenül mágikusak – az alapjukat olyan görög–római enciklopédiák (Sibilla-könyvek), orvosi könyvek, kőlisták (lapidáriumok), állatleírások (bestiariumok) képezik, amelyek koruk természettudományos meggyőződéseit tartalmazzák. Mivel az ezen világ egyes részei közötti „kapcsolatok" szigorúan természetesek, kiismerésük és használatuk démoni segítség nélkül is lehetséges. Nem véletlen, hogy a természetes mágia szövegei gyakran nehezen megkülönböztethetőek az orvostudomány vagy a tágabb értelemben vett természetfilozófia könyveitől.

A párizsi püspök által felállított osztályozás második jelentősebb csoportja a talizmánmágia, amelyet Auvergne-i Vilmos már jóval problematikusabbnak talált, éppen ezért munkájában további

[23] Auvergne-i Vilmos (1180–1249) párizsi püspök, fiatal korában különös érdeklődéssel tanulmányozta az arab forrású mágikus szövegeket.

[24] Speculum astronomiae

alcsoportokra bontott. A talizmánmágia szövegei rendszerint azt magyarázzák el, hogyan lehet csillagjegyeknek vagy bolygóknak megfeleltetett ábrákat fémlemezekbe, gyűrűkbe vagy szobrokba vésni. E tárgyakkal aztán sokféle jó szándékú vagy ártó cél elérhető, ahogyan Szabit ibn Kurra[25] talizmánkönyvében látjuk: egymást szerető személyek közt gyűlölet ébresztése, gazdasági vállalkozások felvirágoztatása, viharok lecsendesítése vagy skorpióknak a városból való kiűzése. Más talizmánszövegek gondos szabályok szerint megszerkesztett mágikus négyzeteket mutatnak be, amelyeket aztán a nekik megfelelő fémbe vésve bizonyos bolygószellemek megidézésére lehet használni. Látható, hogy ennek a mágiatípusnak már sokkal szűkebb a mozgástere, ha természetesnek próbálja magát beállítani, a szövegek jelentős része leplezetlenül beszél a szellemekről, még ha nem hívja is őket démonoknak. Ebből is látszik, hogy míg a természetes mágia az orvostudománnyal határos és nehézségeink lehetnek, hogy megkülönböztessünk a két műfaj egy-egy szövegét egymástól, addig a talizmánmágia a démoni mágiával van bizonyos fokú átfedésben. Szerencsére azonban akad néhány szempont, amelyek segítségével viszonylag pontosan meg tudjuk különböztetni a két mágiatípust. Egész egyszerűen különböző kódexekben „szeretnek tartózkodni", a középkori írnokok ugyanis szemlátomást meg tudtak különböztetni a szellemi szférákhoz forduló talizmánmódszereket a nyíltan démonikus traktátusoktól. Egy másik, inkább tartalmi szempont a szellemek vagy démonok jelenlétének intenzitása: a talizmánmágia kevésbé kidolgozott idézési formulákat tartalmaz, kisebb a szellemekhez intézett imák jelentősége, és egészében csillagászati-asztrológiai műfajként igyekszik feltüntetni magát, míg a démoni mágia gyakran teljesen nélkülözi a csillagokra való utalást. Végül pedig mindkét mágiatípus gyakorlása igényel bizonyos rákészülést, de amíg a talizmánok esetében ez valamiféle tudományos képzést jelent, addig a rituális és démoni mágia az előzetes megtisztulás, böjtölés és imádkozás fontosságát hangsúlyozza.

[25] Abu l-Haszan Szábit ibn Kurra al-Harráni (826–901) szír származású középkori muszlim tudós, műfordító, matematikus, csillagász, asztrológus és történetíró volt.

A következő kategória a divináció, azaz a jövendőmondás. Ez azon módszerek gyűjtőneve, amelyek különféle jelek interpretációja révén a jövő titkainak kifürkészésére, illetve az érzékszerveink elől elrejtett tárgyak megtalálására irányulnak. Közéjük tartozik a ma is jól ismert jövendőmondó módszer, a tenyérjóslás, de a birka lapockacsontjából való jóslás is. Az egyik legelterjedtebb divinációs[26] eljárás a *geomancia*[27] volt. Ezek a módszerek szinte egyáltalán nem tartalmaznak közvetlen hivatkozást démonokra, a hivatalos teológia azonban olyan isteni képességek kisajátítását látja bennük, mint a jövő és a titkok ismeretének kiváltsága, ezért rendszerint veszélyesnek tartja és tiltja/üldözi őket.

Mindeddig olyan kategóriákat igyekeztünk használni, amelyeket középkori szerzők állítottak fel. Most azonban, a rituális mágia definiálásakor kénytelenek vagyunk egy valamelyest anakronisztikus kategóriát létrehozni, és erre kizárólag az lehet a mentség, hogy ezzel a kategóriával sikeresen megragadható egy olyan szövegegyüttes, amely nehezen kezelhető, illetve értelmezhető. A rituális – vagy ceremoniális – mágia szövegeiben az a közös elem, és az különbözteti meg más mágiatípusoktól, hogy módszereinek sikere az imákkal nyíltan megidézett szellemeknek, démonoknak vagy angyaloknak a segítségen múlik. A keresztény vallás ortodox elemeivel ápolt közeli rokonsága folytán a rituális mágiát Láng Benedek „keresztény köntösbe bújtatott" mágiának is nevezi. Jogosan, mert ezek a szövegek igen távol állnak minden tudományos, természetfilozófiai vagy csillagaszati munkától, annál inkább emlékeztetnek a vallási liturgia műfajaira. Ugyanakkor nem nevezhetjük mindezt démoni mágiának, mert ez csak az igazság felét ragadná meg. A rituális mágia démoni alkategóriájába azokat a nyíltan démonidéző kézikönyveket sorolhatjuk, amelyek kendőzetlenül fordulnak ártó szellemekhez a mágus zömében evilági – testi, hatalmi

[26] Divináció – jósképesség, látnoki erő, sejtés; a rómaiaknál belefoglalva a mantikára (jóslás) vonatkozó összes jelenségeket, intézményeket, csodaszerű eseményeket, orákulumokat, madárjóslásokat.

[27] A *geomancia* eredetileg föld segítségével végzett mágia volt, de a terminus a középkorban jelentésváltozáson ment keresztül, és olyan divinációs módszer megnevezésére szolgált, amely akár bottal a földbe, akár íróeszközzel pergamenre véletlenszerűen elhelyezett pontok segítségével igyekszik megválaszolni olyan praktikus mindennapi kérdéseket, amelyek az életet, a halált, az egészséget, az utazást, az örökséget, a bebörtönzést és az ellenségeket illetik, például, hogy házasodjunk-e vagy sem, veszélyes lesz-e az utunk vagy biztonságos, igaz-e egy pletyka vagy hamis.

– vágyainak kielégítése céljából, és rendszerint olyan mágikus apparátust (állatáldozatokat, mindentudó tükröket és kristályokat, mágikus köröket, füstölést stb.) alkalmaznak, amilyet manapság főleg horrorfilmekben láthatunk. A szokványos célok közé tartozik a kincskeresés, az elveszett vagy ellopott tárgyak megtalálása, egy ló, hajó vagy mindjárt egy kastély megszerzése, egy nő szerelmének elnyerése, vagy akár egy olyan szellem erőszakos megidézése, aki nem hajlandó megjelenni. De a démoni mágia szövegei nyíltan ártó tanácsoktól sem tartózkodnak, az olvasó megtanulja, hogyan tudja ellenségei minden érzékszervet megbénítani, hogyan ébreszthet gyűlöletet barátok közt, hogyan tud elviselhetetlenül bűzössé tenni valakit, esetleg hogyan égetheti meg egy ember kezét tűz használata nélkül. Ugyanakkor ezek a könyvek is hagynak maguk után megválaszolatlan kérdéseket. Mivel hitelességük mindig is kétségbe vonható volt, és itt nem a tartalom a felhasználásának sikertelensége az, ami kiváltja a kérdéseket, hanem ezen könyvek megírása. Sokan ugyanis a mai tudományos életben arra következtetnek, hogy ezek a középkori szövegek – a többségi társadalom írástudatlanságát ismerve – valószínűleg papok keze nyomát viselik. De azt, hogy ezen könyvek valóban sátánimádat céljából jöttek volna létre vagy csak ügyes marketingfogásként, hogy a boszorkányok és mágusok üldözése és hisztériája még inkább elterjedjen, mindmáig ismeretlen a tudomány számára.

A démoni mágia mellett a rituális mágia kategóriájába sorolják azokat az inkább angyali mágiának nevezett imasorozatokat is, amelyek első pillantásra egészen ártatlannak tűnnek, hiszen nem is igen különböznek egy szokványos liturgikus szövegtől. Ez utóbbi kategóriába esik *Honorius hites könyve*[28] is, amely azt az álláspontot védte, hogy a démonok nem a mágusok oldalán állnak, hanem éppen az ellentétes oldalon. És valóban, a könyv kalandos bevezetőjét követő hosszú imasorozat címzettjei a szellemvilág tisztességes lakóiként számon tartott szentek, angyalok, arkangyalok, akik semmiféle közösséget nem vállalnak a démonokkal.

[28] „The Sworn Book of Honorius", vagy latinul „Liber Juratus Honorii". Ez egy középkori grimoár avagy mágiatankönyv, amelyet állítólag Honorius of Thebes írt, akinek személye mai napig ismeretlen.

A mágia és boszorkányság hagyományai a nyugat-európai kultúrákban

A hagyományos gondolkodásmód része az embernek a természetfeletti erőkbe, lényekbe vetett hite. Vitatott kérdés, hogy mikor alakult ki pontosan, az azonban valószínűnek látszik, hogy az őskőkor végére már bizonyosan megjelent, és jelen van a mai köztudatban is. Ezek a lények lehetnek az ősök tovább élő lelkeitől kezdve a fák, völgyek szellemein keresztül az ókori, világot teremtő és irányító ember formájú istenségekig sokfélék, de abban közösek, hogy befolyásolni képesek a földi emberek életét.

Az itt ismertetett hagyományos gondolkodásmód keretein belül számos olyan hiedelem/nézet alakult ki az őskőkorban, az úgynevezett vadásznépek kultúráján belül, amelyek többé-kevésbé, nyíltan vagy rejtetten végigkísérik a későbbi történetet, nyomukat megtalálni a jelenkori vallásokban és mindennapokban is. Ugyanakkor kialakulásuk pontos helye, ideje, körülménye, sorrendje; elterjedésük körülményei és okai, források híján ismeretlenek.

A boszorkányság kultuszának középpontjában egy szarvakat (a legősibb ábrázolásokon agancsokat) viselő, néha több arccal ábrázolt isten állt, akit a keresztények rosszhiszeműen az ördöggel azonosítottak. Ezt az ősi európai természet- és termékenységistent, akit az ókorban különösen a kelták körében tiszteltek, a rómaiak egyszerűen csak úgy nevezték, hogy Cernunnos, azaz a „szarvakat viselő". A középkori Angliában ugyanez az agancsos pogány isten egy közismert erdei szellem, „Herne, a vadász" képében élt tovább a népi emlékezetben. Ez a Cernunnosnak is nevezett isten elsősorban a természet örök körforgását, a növényzet évenként ismétlődő pusztulását és újjászületését jelképezte, s közeli rokonságban állt a Földközi-tenger körül élő népek meghaló és feltámadó gabonaisteneivel. A periodikusan ismétlődő elmúlásra és megújulásra utalnak az isten agancsai is, amelyek minden évben lehullnak, majd újranőnek.

A középkor folyamán a megerősödő kereszténység és a megszilárduló feudalizmus fokozódó intoleranciájának hatására a kultusz las-

sanként egyre titkosabbá vált, követői zárt csoportokba tömörülve folytatták tevékenységüket. Ezek a laza szervezetet alkotó csoportok – amelyek a Brit-szigeteken a „coven[29]" nevet viselték –, mindig tizenhárom tagból álltak. A coven vezetője a szarvakat viselő istent képviselte, és az összejöveteleken gyakran öltött állatbőrökből készített ruhát, állatfejet utánzó és szarvakkal díszített maszkot – ez volt az oka annak, hogy az egyház kémei azt hitték, maga az ördög irányítja a tiszteletére rendezett szertartásokat. Ugyanakkor – hiteles források híján – ez is csupán feltételezés, amelyet egy ősi kultúra, illetve annak követői hátrahagyott „emlékeiből" ismerhetünk.

Joggal merülhet fel tehát a kérdés, mi is a bizonyíték a boszorkányság ősi múltjára? A boszorkányság, mágia ősi mivoltát számos kőkori barlangfestmény is bizonyítja. A franciaországi Trois Fréres-barlang egyik képén például egy szarvasnak álcázott sámán látható, aki Murray[30] szerint minden bizonnyal az agancsos istent képviselte a mágikus szertartások során.

3. A franciaországi Trois Fréres-barlangrajz

[29] Boszorkányok gyülekezete

[30] Dr. Margaret Murray (1863–1963) angol nemzetiségű antropológus, folklorista, régész, kutató. Fő műve az 1921-ben kiadott The Witch-Cult in Western Europe (magyarul: Boszorkánykultusz Nyugat-Európában).

A spanyolországi Cogul barlangjában található képen pedig kilenc asszony táncol egy apró termetű férfi körül, aki valószínűleg az isten nemzőerejét testesíti meg. Az utóbbi festmény sokak szerint összecseng azzal a hagyománnyal, hogy a kultusz első gyakorlói, őrzői és továbbadói Európa kistermetű őslakói voltak, akiket az árja hódítók fokozatosan visszaszorítottak a kontinens nehezen megközelíthető helyeire, elsősorban az akkor még nagy kiterjedésű erdőségekbe. Murray professzor *The Witch-Cult in Western Europe* című munkájában részletesen kitér arra, hogy ezek az „illegalitásba" kényszerített őslakók állhatnak azoknak a közismert európai népmeséknek a hátterében, amelyek az erdők sűrűjében és a föld mélyén élő, mágikus tudást birtokló törpékről és tündérekről szólnak.

3. FEJEZET

BOSZORKÁNYÜLDÖZÉS NYUGAT-EURÓPÁBAN

A nőgyűlölet és a boszorkányüldözés nagy könyve, a Malleus Malleficarum

A *Malleus maleficarum* (*Malleus maleficarum maleficas et earum haeresim ut phramea potentissima conteren – Boszorkányok pörölye, mellyel minden boszorkány és az ő eretnekségük igen hathatósan eltiporható*) a legkegyetlenebb, boszorkányokról szóló középkori könyv. A *Malleus* először 1487-ben látott napvilágot, szerzői Heinrich Kramer és Jakob Sprenger nevű inkvizítorok voltak. A könyv felsorolja a boszorkányok által használt varázsigéket és megigézéseket, emellett megdöbbentő részletességgel ecseteli a boszorkányokon alkalmazandó kínzási módszereket.

A könyvet 1487-ben először, aztán 1520-ig tizenháromszor, végül 1574 és 1669 között tizenhatszor, összesen tehát huszonkilencszer nyomtatták ki – ebből tizenhat kiadás Németországban

MALLEVS
MALEFICARVM,
MALEFICAS ET EARVM
hæresim frameâ conterens,
EX VARIIS AVCTORIBVS COMPILATVS,
& in quatuor Tomos iustè distributus,
EORVM DVO PRIORES VANAS DÆMONVM
TOMVS PRIMVS.
EVGDVNI,
Sumptibus CLAVDII BOVRGEAT, sub signo Mercurij Galli.
M. DC. LXIX.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

4. Malleus Maleficarum
1669-es kiadásának címlapja

jelent meg. Dieffenbach szerint a *Malleus maleficarum* „a világirodalom legelvetemültebb és egyúttal legostobább, legbolondabb és mégis legveszedelmesebb könyve", ami „jóllehet mint magánirat sose jutott törvényerőre az Egyházban, mégis kimondhatatlan szerencsétlenségek forrása lett". Feltételezhető, hogy a legtöbb boszorkánybíró „fel volt fegyverkezve" a könyvvel, és úgy igazodott hozzá, mint a majdnem „legis vigort" (törvényerőt) élvező szabálymintákhoz. Hogy a könyvnek nagyobb tekintélyt adjanak, a szerzők VIII. Ince pápa „Summis desiderantes" kezdetű bullájával kezdték a szöveges részt, ehhez csatolták még I. Miksa császár pátensét. Ebből az egyszerű olvasó arra következtethetett, hogy a birodalom alattvalóinak mindenben támogatniuk kell az inkvizítorokat.

A három részre tagolt munka az első két részben elsősorban a klerikusokat világosítja fel a boszorkányság lényegéről a Biblia és a kánonjog gyakorlata szerint, majd megemlíti a boszorkányok gaztetteivel szemben alkalmazandó vallási „gyógyeszközöket"; a harmadik rész világos utasításokat ad a papi és világi bíráknak, hogyan indítsák meg és folytassák le a boszorkánypereket. Látszólagos tudományossága folytán a könyv – szöges ellentétben a szerzők szándékaival –, nemcsak ahhoz járult hozzá, hogy megerősítse a boszorkányhitet, „hanem a boszorkányüldözések megkezdéséhez, és ezek számának növekedéséhez is, annál is inkább, mert az abban leírt eljárási mód csak alkalmas fogódzót nyújtott ahhoz, hogy valamely gyanúsított személy ellen foganatosított vizsgálat következtében folyamatosan új pereket indítsanak más személyek ellen".

A boszorkány beazonosítása

„Haeresis est maxima, opera maleficarum non credere."
(Legnagyobb eretnekség tagadni a boszorkányságot.)
Malleus Maleficarum, 1487

Kulcsár Zsuzsanna szavaival élve, ha hirtelen vihar támadt – villámlott, mennydörgött –, a középkori ember rémülten keresztet vetett, hangos szóval kérte az Istent és a szenteket: űzzék el a gonosz lelkeket, amelyek a rossz időt okozzák, s ott repülnek zúgva, ártalmakat okozva a vihar

szárnyain. Ha egy kisgyermek az egyik napon még pirospozsgásan ott ugrált a kertben, másnap pedig halványan, lehunyt szemmel pihegett az ágyon, halálos kórban, a család kétségbeesetten kutatta, milyen gonosz szellem rontotta meg. Ha egy fiatal legény nem akarta a neki szánt gazdag menyasszonyt elvenni, hanem egy szegény leány után epekedett, a család szentül meg volt győződve, hogy varázslat történt. Ha egy viruló fiatal menyecskének nem született gyermeke, vagy koraszülés történt, ennek oka csakis „rontás" lehetett. Ha egy ember meggazdagodott, míg szomszédjai, barátai tönkrementek, elszegényedtek, csak egy magyarázatot találtak – az ördög segítette. Ha valaki éjjel azt álmodta, hogy repül, vagy úgy érezte, valami nehéz súly fekszik a mellén, reggel pedig fáradtan, összetörten kelt ki az ágyból, azt hitte, gonosz szellem „tette lóvá" vagy nyomta meg. Ha egy csecsemő nyomorékon jött a világra, ha valaki megsántult, megvakult – ez mind az ördög műve volt. Ugyanezt a magyarázatot adták pestisre, árvízre, szárazságra stb. – egyszóval minden olyan bajra, természeti csapásra, amelyet nem tudtak megmagyarázni.

A középkori ember a világ jelenségeinek legnagyobb részét természetfölötti erők működésével magyarázta. Mindennek az oka Isten, a szentek, az angyalok – és a gonosz lelkek. Az ördög hívei – tanították a papok – varázslással kincsekre és más előnyökre tehetnek szert, szerelmet kelthetnek vagy gyűlöletet szíthatnak, betegséget, nyomorékságot, sőt halált okozhatnak. Arra is képesek, hogy megkössék a férfit, azaz elvegyék férfiúi erejét, meddővé tegyék az asszonyokat. A középkori ember úgy érezte: gonosz démonok és varázslók tömege leselkedik rá, igyekszik ártalmára lenni, vagy megkísérteni és bűnbe keverni. Az a férfi vagy nő, aki értett valamelyest a füvekhez, az emberek/állatok gyógyításához, könnyen varázsló hírébe keveredett. Tulajdonképpen annak is tartotta magát; mindenféle hókuszpókuszokkal, varázsmondásokkal kapcsolta egybe a gyógyfüvek használatát. Sokan azért végeztek különböző mágikus szertartásokat, hogy valamely nagyon kívánt eseményt előidézzenek. Ha ezután kívánságuk teljesült, maguk is szilárdan meg voltak győződve arról, hogy varázserővel rendelkeznek. Hitt a középkori ember abban is, hogy a Gonosz női vagy férfi alakban (mint succubus vagy incubus), vagy pedig mint bika, nyúl vagy róka nemi viszonyt foly-

tat híveivel, a varázslókkal, boszorkányokkal. Az ilyen viszonyból született gyermek rendszerint szörnyeteg, néha farkasfeje, kígyóteste van, vagy fogakkal jön a világra, szokatlanul nagy és erős, emberhúst eszik. Számos hisztérikus nő és férfi akadt, kik azt képzelték, hogy valóban az ördöggel háltak. Sokszor nem is kellett ahhoz hisztérikusnak lenni, hogy ezt higgyék. Ha egy ártatlan fiatal lány engedett egy férfi csábításainak, és amikor áldott állapotba került, a csábító eltűnt, otthagyva a leányt a világ megvetésének, gúnyjának, sőt sokszor az éhhalálnak – mert a középkori társadalom nem ismert irgalmat az ilyen leányok iránt –, hogyne hitte volna a szerencsétlen, hogy a gonosz tette mindezt?

Minthogy orvosok akkoriban alig voltak, a nők igen jelentős szerepet játszottak a betegek ápolásánál, a szülésnél stb. Az évszázadok alatt felgyűlt hasznos tapasztalatokat a varázslásba vetett rendíthetetlen hit következtében különböző hókuszpókuszokkal, mágikus szerekkel kapcsolták össze. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy elsősorban őket tekintették boszorkányoknak. De az alapvető ok az elnyomott társadalmi helyzetük volt. A XV–XVIII. században a sok háború következtében rendkívül megnőtt az ellátatlan nők, főleg az ellátatlan öregasszonyok száma. Ez is szerepet játszott abban, hogy elsősorban őket tekintették káros és fölösleges személyeknek, tehát az ördög szolgálóinak. A boszorkányhit és boszorkányüldözés félelmetes fegyvert adott a társadalom kezébe a nők elnyomott helyzetének fenntartására.

Mit tudhatott a középkori ember a boszorkányokról? A boszorkány írásban vagy szóban szerződést köt az ördöggel, amiben megtagadja Istent, Krisztust, a szenteket, elveti az isteni tízparancsolatot, megfogadja, hogy csak a gonosznak fog engedelmeskedni, igyekszik mindig és mindenkinek ártani. A szerződés jeléül az ördög jegyet, ún. stigmát üt új hívének testére. A stigma érzéketlen, szúrásra nem vérzik.

Időnként, a hét meghatározott napján, továbbá május elsejének éjén (Walpurgis-éj[31]) a boszorkányok összejövetelt tartanak valamilyen kiet-

[31] Ami magát a Walpurgis elnevezést illeti, az egy angol misszionárius apácától származik, Walpurgától/Valburgától, aki a heidenheimi apátságban tevékenykedett, és jeles cselekedeteiért 870. május elsején avatták szentté. A vallásos ünnepből lett a Walpurgis éjszakája, avagy boszorkányok szombatja. A középkorban azt hitték, hogy a négy égtáj felől ördögök és boszorkányok érkeznek április 30-án, hogy megtartsák éves találkozójukat a Harz-hegység legmagasabb csúcsán, a Blocksbergen.

len, többnyire lakóhelyüktől távoli hegytetőn, tisztáson; a német boszorkányok rendszerint a Blocksbergen, a magyarok a Gellérthegyen stb.

5. Illusztráció Johannes Praetorius: *Blocksbergs Verrichtung* 1668-as kiadványú könyvéhez

Kereszteletlen gyermekek zsírjából, füvekből, szerzetesi csuklya darabjából stb. írt főztek, ezzel megkenve magukat, bakkecskén, disznón, seprűn vagy esetleg állattá (lóvá) változtatott emberen repülnek a gyűlés helyére. Nehogy távollétük gyanút keltsen, egy démon helyettesíti őket otthon, vagy az ördög odavarázsolja képmásukat a házba. Az összejövetelen megjelenik uruk, a Sátán, hol vidám, csinos legény, hol csúnya, fekete, de méltóságteljes férfi alakjában. Fején szarvakat visel, ébenfa trónon ül. Homlokáról holdfénynél erősebb világosság árad; nagy, kerek bagolyszeméből félelmes fény sugárzik. Lába patában vagy lúdlábban végződik, hosszú farkat visel. Előfordul, hogy fekete kecskebakként vesz részt a gyülekezeten. Amikor megjelenik, mindenki

leborul előtte, urának nevezi, majd sorra eléje járulnak, megcsókolják a bal lábát, a bal oldalát, a nemi szervét és a hátsó felét. Utána meggyónnak, felsorolják „bűneiket", például, hogy templomba mentek, részt vettek a keresztény istentiszteleten, s csak kevés rosszat cselekedtek. A Gonosz vezeklést ró ki rájuk, majd feloldja őket bűneik alól. Azután a katolikus mise paródiájaként ördögi misét celebrál, s megígéri híveinek, hogy haláluk után a keresztény mennyországnál jóval különb paradicsomba fognak jutni. Felszólítja őket: kövessenek el minél több gonoszságot. Végül „úrvacsorát" oszt, ostyát és bort, de az ostya fekete és rágós, a kehely tartalma keserű és utálatos.

6. Johann Jakob Wick krónikájának egy illusztrációja a boszorkányszombatokról (1560)

Ezután vad körtánc kezdődik, majd a gonosz lakomát tálal hívei elé – ám a pokoli ételek és italok undorítók. A lakoma és tánc alatt az ördög mindenkivel ölelkezik, a férfiakkal női, a nőkkel férfialakban. De ölelése hideg, nem nyújt élvezetet. Ezután féktelen orgia következik, amelyben semmiféle tilalmat, semmiféle rokonsági vagy házassági

köteléket nem vesznek tekintetbe, anya a fiával, apa a lányával, testvér testvérével hál. Ha valaki véletlenül kiejti Isten, Jézus vagy Mária nevét, egy szempillantás alatt minden eltűnik.

Egészen kis gyermekeket is elvisznek a boszorkányszombatra, hogy táncoljanak őfelsége előtt. De ezek az orgián nem vesznek részt. Az összejövetel végén az ördög hazaküldi híveit, miután ismételten lelkükre köti, hogy annyi kárt tegyenek, amennyit csak tudnak. A boszorkányok a parancshoz híven mindenféle bajt, betegséget okoznak, gyilkolnak, emberek vérét szívják, halottak csontjait a sátánnak áldozzák, vihart, jégesőt támasztanak stb.

Furcsa és logikátlan, hogy a középkori felfogás szerint az ördög igen rosszul látja el és jutalmazza híveit. A lakomán minden rossz, a sátán ölelése hideg, kincseket csak ígér, s ha néha ad is egy-egy pénzdarabot, az reggelre korommá, forgáccsá, szénné vagy falevéllé silányul. Nehéz felsorolni, mi minden keverhetett valakit boszorkányság gyanújába, azaz jobban mondva: mi *nem* keverhette gyanúba.

Ha egy lány különlegesen szép volt, sok férfi lett szerelmes belé, könnyen ráfogták: boszorkány. De ugyanúgy járhatott, ha különlegesen csúnya volt, akkor a sátán szeretőjének tartották, akit a Gonosz csúfított el. Feltűnő eszesség vagy együgyűség egyaránt maga után vonhatta ezt a vádat. Betegség vagy virágzó, szívós egészség egyképpen okul szolgálhatott. Ha egy asszony közelében gyíkot vagy teknősbékát láttak, biztosra vették, hogy boszorkány. Ha valami különleges füvet vett a kezébe – boszorkány. Ha hajnalban a kertben sétált – boszorkány. Ha a tehene többet tejelt, mint a szomszédé – boszorkány. Ha gyorsabban jobb vajat köpült, mint a szomszédasszony – boszorkány. Ha sok szeretőt tartott – boszorkány. Ha hozzáférhetetlen volt – boszorkány. Ha ritkán ment templomba – boszorkány. Ha nagyon sokat járt az Isten házába, s feltűnően áhítatos volt – boszorkány, aki a gyanút el akarja terelni magáról. Ha egy nő bandzsa vagy vörös hajú volt, nem lehetett más, mint boszorkány. Ha a kutya vagy macska erősen ragaszkodott valakihez, az csak boszorkány lehetett. Az a leány, akinek az anyja boszorkány hírében állt, maga sem lehetett más, mint az ördög híve. Sokszor elég volt egy vigyázatlan szó vagy mozdulat, s már megszületett a vád!

Gyakran azokat a tudósokat is varázslóknak, boszorkányoknak tekintették, akik tudásukkal túlszárnyalták koruk színvonalát, különösen, ha természettudományos kísérleteikkel, ismereteikkel a kortársak számára érthetetlen dolgokat vittek véghez. Így keveredett varázsló hírébe például II. Szilveszter pápa, Albertus Magnus, Roger Bacon, Agrippa von Nettesheim vagy Theophrastus Paracelsus és a híres Hatvani István professzor.

Ha pedig valaki kételkedni mert a varázslásban, boszorkányokban, az ördög létezésében, akkor biztosan számíthatott rá, hogy pert akasztanak a nyakába mint boszorkánynak. Így jártak nemcsak azok a bátor tudósok és írók, akik felemelték szavukat e szörnyű perek ellen, hanem egyszerű emberek is. Még a XVIII. század végén is letartóztatott az inkvizíció Spanyolországban egy kézművest, aki beszélgetés közben elég vakmerő volt azt állítani: ördög nincs, az ördögidézők és boszorkányok csalók. A szent törvényszék előtt bevallotta, hogyan jutott erre a meggyőződésre: mivel sok szerencsétlenség érte, elhatározta, hogy eladja lelkét a gonosznak. Talált is valami közvetítőt, egy boszorkányt, de ez hiába végezte el az előírt szertartást, a pokol fejedelme nem jelent meg az idézésre. Az inkvizítorok megmagyarázták: ebből egyáltalán nem következik, hogy a sátán nem létezik. Érvelésük (s valószínűleg a fenyegető büntetés is) meggyőzte az iparost, hogy súlyosan tévedett. Megbánást tanúsított, s így az inkvizíció kegyesnek mutatkozott irányában: „csak" egyévi börtönt kapott, s élete végéig egy pap szigorú felügyelete alatt kellett élnie. Jaj lett volna neki, ha ismét kiderül, hogy nem hisz a gonosz szellemekben, a varázslásban.

A boszorkány perbe fogásának menete

Akiket feljelentettek, vagy akik rossz hírbe keveredtek, azok után a bíróság nyomozni kezdett. Ha a gyanú „megalapozottnak" tűnt – tehát megfelelt a korabeli boszorkányok perbe fogása indokainak – elrendelték a letartóztatást. Sok helyen megengedték a vádlottnak, hogy kezeseket, ún. eskütársakat állítson, akik megesküdtek, hogy a vád nem igaz, a vádlott ártatlan. Ha elő tudta teremteni a megfelelő számú eskütársat,

bántatlan maradt. A szegény koldusok, csavargók többnyire nem tudtak megfelelő számú (kb. 20) eskütársat találni. Később ez a szokás háttérbe szorult, a vádlott vallomása lett a döntő és szinte egyetlen bizonyíték.

Általános volt az a szokás, hogy ha a vádlott nem ismerte be „bűnét", nem ítélhették halálra. A hatóság tehát a letartóztatás percétől kezdve arra törekedett, hogy kicsikarja a beismerést. A középkor amúgy is borzalmas börtöneiben különleges cellákat létesítettek a boszorkányok számára. A németországi Bambergben például olyan kamrába zárták őket, ahol a padló és a fal háromszögletű, hegyükkel felfelé fordított lécekkel volt borítva. Másutt kalodába zárták kezüket, lábukat. Ismét másutt a börtönben fa- vagy vaskeresztek álltak, ezekre kötözték a foglyokat karjuknál vagy lábuknál fogva úgy, hogy meg sem mozdulhattak. Egyes helyeken falba vájt kis üregekbe helyezték őket, ahol meg se tudtak fordulni. Volt, ahol a boszorkányt köteleken mély kútba bocsátották le, s csak akkor húzták ki, ha kihallgatni vagy kivégezni vitték. Hideg, éhség, patkányok, piszok, bűz, sötétség – mindezek mellett még az őrök is bántalmazták, hogy megpuhítsák őket. Gyakran előfordult, hogy a börtönőr erőszakot követett el foglyán. Ha a következmények megmutatkoztak, rendszerint azt a magyarázatot adták, hogy az ördög paráználkodott a boszorkánnyal a börtönben.

A vizsgálati fogság általában egy évig, de néha jóval tovább is tartott. A boszorkányper vádlottjait már eleve bűnösnek tekintették. Velük szemben minden eszköz jogos volt, sőt a hatóságnak egyenesen kötelességévé tették különleges eszközök alkalmazását. A bíró beismerés esetére kegyelmet ígért, de ezt az ígéretet nem kellett, sőt nem is volt szabad megtartania. Kémekkel vették körül a foglyot. Védőt ugyan rendeltek mellé hivatalból, az azonban rendszerint meg volt győződve a vádlott bűnösségéről, vagy attól félt, hogy a buzgó védelemmel maga is gyanúba keveredik. De bárhogyan látta el tisztét, a beismerés amúgy is minden korábbi érvet halomra döntött. Közben folytak a tanúkihallgatások, tanúnak bárkit elfogadtak, a legrosszabb hírű személyt, sőt elítélt boszorkányokat is.

A hosszú vizsgálati fogság, a börtön szörnyűségei, az őrök, a védő és a bírák magatartása rendszerint megtörték a vádlottat, s már az első

kihallgatáskor mindent magára vállalt. Ha mégis tagadott, a bíró elrendelte a vízpróbát. A gyanúsítottat – kezét-lábát keresztbe egymáshoz kötve – egy hosszú kötélen a vízbe eresztették. Ha fennmaradt a vízen, akkor a próba a bűnösségét bizonyította. A boszorkányokról ugyanis azt tartották, hogy könnyebbek a normális embereknél, azért is tudnak repülni. Ha lesüllyedt, a kötélnél fogva kihúzták. Az első időkben az volt a szokás, hogy ilyenkor, minthogy a víz mellette tanúskodott, szabadon engedték. Később azonban ebben az esetben is tovább folyt a per, s legfeljebb annyit javult a vádlott sorsa, hogy nem kínozták szinte halálra.

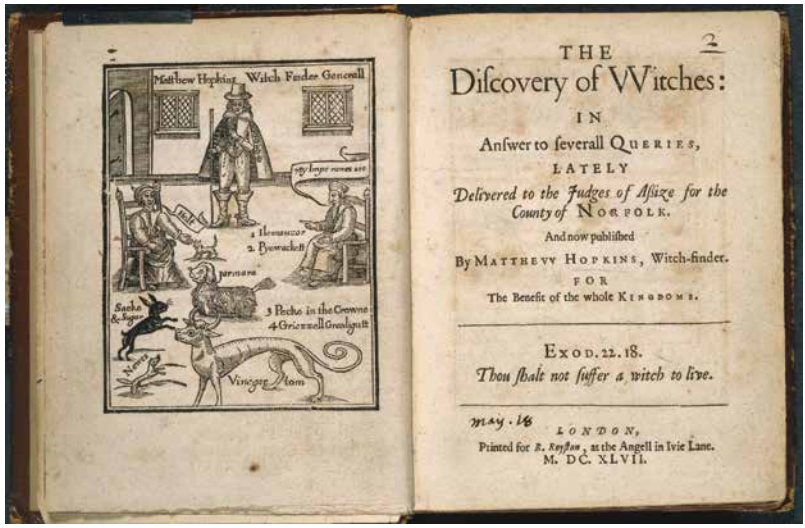

7. Matthew Hopkins: *The Discovery of Witches (1647)*

A próba kimenetele persze döntően a hóhértól, a megkötözés és a kötél mozgatásának módjától függött. Néha vízpróba helyett a mérlegpróbát alkalmazták. Ilyenkor a boszorkányt megmérték, s ha szokatlanul könnyűnek bizonyult, bűnösnek nyilvánították. Ha a próba a vádlott ellen szólt, megkezdődött a tortúra. Azt tartották, hogy az ördög minden erővel meg akarja akadályozni a beismerő vallomást, érzéketlenné teszi a vádlott testét, nem engedi beszélni. A vádlott tehát

csak akkor vall, ha a démont kiűzik belőle. A bírónak kötelessége lehetővé tenni, hogy a gyanúsított megmondhassa az igazságot. Az ördögöt csak az imák, a szentelt víz és az igen kemény tortúra kergetheti el.

A boszorkányperekben a kínzás tehát a bírónak és a hóhérnak, Isten bajnokainak az ördöggel folytatott párbaja, amelyben minden eszköz jogos, s ha a vádlott sokáig nem vall, az nem ártatlanságát, hanem az ördög győzelmét, az Isten nevében harcolók gyengeségét bizonyítja. A kínzást akármeddig folytathatták. A tortúra előtt a pap rendszerint megáldotta, beszentelte a kínzó eszközöket, majd levetkőztették a vádlottat, s a hóhér megvizsgálta: nem visel-e valami ördögi szert vagy tárgyat, ami hatástalanítja a kínzást. Ennél a vizsgálatnál leégették minden hajszálát. Ezután keresték a stigmát, a boszorkányjelet, amivel az ördög a szövetséget megpecsételte. Minden májfoltot, szemölcsöt, heget tűvel vagy árral megszúrtak. Ha érzéketlennek bizonyult, nem fájt, nem vérzett, ez is bizonyíték volt a bűnösség mellett. Ezután következett a tulajdonképpeni tortúra. Éppúgy, mint az inkvizíciónál, a boszorkányperekben is megkínoztak gyermekeket és 70–80 éves öregeket is.

Boszorkányok a kínzókamrában

Az előbbi alpontban részletesen beszéltünk a boszorkányok perbe fogásának menetéről, az alábbi alfejezetben konkretizáljuk, hogy milyen eszközök, módszerek voltak, amelyekkel az áldozatokból kicsikarták a vallomást.

Megjegyezendő, hogy a boszorkánnyal, azaz az ördöggel szemben minden kínzás megengedett volt. A szokásos, előbb már említett módszereken kívül gyakran szurokfáklyákkal égették, vagy égő szurkot öntöttek a testére. Nem hagyták aludni, nyílt sebeire sót és ecetet öntöttek. Két deszka közé, „spanyolcsizmába" szorították a lábát, majd ékeket vertek a deszkák közé, vagy csavarral összeszorították. Szoros, vizes bőrcsizmát húztak a lábára, s a tűz mellé ültették. A test felé nyitott tartályban ganajtúrót helyeztek a köldökére.

Külön boszorkányok számára találták fel az ún. boszorkányszéket, amelyből mindenütt hegyes szögek álltak ki, ezen kellett órák hosszat

ülnie. Vagy pedig egy éles lécbakra ültették lovagló ülésben, és súlyokat akasztottak a lábára. Néhol külön e célra készített hordóba zárták, amelyből csak a feje és lába állt ki; a hordót tetszés szerint összeszoríthatták.

8. Clara Geisslerin boszorkánysággal megvádolt nő kínzásának illusztrációja 1597-ből

Példaként egy végül szabadon bocsátott, boszorkánysággal vádolt asszony kínzásának leírását szeretném bemutatni Tímár László *A rettegések évszázada* című könyve alapján:

„1. A hóhér összekötözte a vádlott kezét, és felhúzta egy (éles fogú) létrára, rátekerte a köteleket, majd csavarni kezdte, oly erősen, hogy a vádlott azt hitte, megreped a szíve a testében, és nem volt irgalom.

2. S mivel még ilyen kínzás mellett sem vallott, megismételték a kínzást. A fogoly áldott állapotban volt. A hóhér levágta a haját, pálinkát öntött a fejére, s meggyújtotta.

3. Kénbe mártott tollakat égetett a hóna alatt és a nyakán.

4. Hátrakötött karjánál felhúzta a mennyezetre, majd leeresztette.

5. Ezt négy órán át ismételte, mialatt a bírák reggelizni mentek.

6. Mikor visszajöttek, a hóhér hátrakötötte a vádlott kezét és lábát.

7. Pálinkát öntött a hátára, és meggyújtotta.

8. Azután sok súlyt helyeztek a lábára, és felhúzták a magasba.

9. Ezután újra a létrára fektették.

10. A háta alá kiálló szögekkel telt deszkát fektettek, és kezénél fogva felhúzták a mennyezetig.

11. Ezután a mester összekötözte a lábát, s 50 font súlyt akasztott rá, úgyhogy azt gondolta, meghal, a szíve megreped.

12. Nem maradt ennyiben a dolog, mert a lábát a mester szabaddá tette, s utána csizmába szorította úgy, hogy vér csordult ki a lábujjaiból.

l3. Ez sem volt elég, kéz- és lábujjait csavarokkal szorították.

9. Émile Deschamps:
Femme accusée de sorcellerie au Moyen Âge

14. A hóhér megkezdte a harmadik kínzást, az éles padra fektették. A hóhér azt mondotta: ha te azt gondolod, hogy nem vallasz azért, hogy halálra kínozzunk, akkor tévedsz: mégis megégetnek.

15. Karjánál felhúzta a hóhér, hogy nem tudott lélegzeni.

16. Korbáccsal verték az ágyékát.

l7. Azután csavarokat raktak rá, s hat óráig rajta hagyták.

18. Rettenetesen megkorbácsolták; ennél maradtak az első napon.

19. A másik napon, mikor visszajöttek, a negyedik kínzásra került a sor, több helyen csavarba szorították, s hat óráig így hagyták."

A kínzásról néha szabályszerű jegyzőkönyvet vettek fel. 1672-ben készült a következő: „A vádlott felhívatott, hogy vallja meg az igazat... ő azonban megmaradt a tagadás mellett. Magától bátran levetkőzött; a hóhér odakötötte a csiga köteléhez, felhúzta és lebocsátotta, mire felkiáltott: ó jaj! ó jaj! Ismét felhúzta és lebocsátotta, erre hangosan kiáltozott: ó, jaj! Segíts, én Istenem az égben! Lábaira feltétetett a spanyolcsizma, s jobb lábán megcsavarták. Felszólították: vallja meg az igazat, de nem válaszolt. A csavart a bal lábán is meghúzták, erre ismételten azt nyögte, hogy nem tud semmit, nem csinált semmit. Felhúzatott a csigán, mire

Krisztust hívta segítségül; ő nem tud semmit, még ha halálra kínozzák is. Magasabbra húzatott fel; ekkor csak annyit mondott: ő nem boszorkány. Jobb lábán a csavar meghúzatott, erre ismét csak jajgatott, de megmaradt amellett, hogy nem tud semmiről. Lebocsátották, a csavarokat meghúzták, de csak jajgatott és ismételte: nem tud semmit. A csavarokat meglazították, a lelkére beszéltek, de megmaradt a tagadásnál. A csizmákat magasabbra igazították, a csavarokat megszorították, erre hangosan jajgatott, és halott édesanyját hívta segítségül. A csavarokat magasabbra illesztették és rákopogtak, mire megint csak anyja és Jézus segítségét kérte. A csavarokat ismét meghúzták, de egyre azt hangoztatta, hogy minden hazugság, ő nem boszorkány. Ezután a mester kivezette és lenyírta a haját, majd visszajött és jelentette, hogy talált a testén egy helyet, amely szúrásra érzéketlennek bizonyult. Azután ismét megkötözték és felhúzták. Jajgatott, majd elcsendesült. Ismételten megszorították a csavarokat előbb a bal, majd a jobb lábán, de ő csak jajgatott és könyörgött, hogy bocsássák le és öljék meg. Még magasabbra húzták és a mester rákopogott a csavarokra. Végül leoldozták a kötélről."

Ilyen körülmények között érthető, hogy a vádlottak végül mindent „beismertek", azaz mindent, amit vártak tőlük. Mindent magukra vállaltak, amit a boszorkányokról hallottak. Sokszor egészen abszurd dolgokat meséltek el, s a bírák mindezt készpénznek vették, s örömmel látták, hogy teljesen szabályszerű boszorkánnyal van dolguk, amilyeneket a *Boszorkányok pörölye* és a „szakirodalom" más remekei leírtak.

A vallomást a tortúra után egy mellékteremben aláírta a vádlott, vagy (minthogy többnyire nem tudott írni) kézjegyével megerősítette. Mivel nem kínzás közben és nem a kínzókamrában írta alá, a vallomást önkéntesnek nyilvánították. Ha a szerencsétlen netán nem akarta hitelesíteni a jegyzőkönyvet, folytatták a tortúrát. Többször előfordult, hogy a fogoly belehalt a gyötrelmekbe, vagy pedig öngyilkos lett. Ezt azzal magyarázták, hogy az ördög pusztította el, mert csak így tudta megakadályozni az őszinte vallomást.

A vallatásnál nemcsak azt kívánták tudni, miféle gonosztetteket követett el a boszorkány, s mikor vett részt a boszorkányszombaton, hanem azt is, hogy kik a társai, kiket látott az összejöveteleken. A sze-

rencsétlen először rendszerint elhalt személyeket nevezett meg, de a bíró nem elégedett meg ezzel, hanem addig kínozta, amíg élő emberek neve került a szájára. Így azután egyik per maga után vonta a másikat, s nem ritkán egy idegbajos, epilepsziás vagy gyengeelméjű ember vallomása borzalmas perek egész áradatát okozta.

10. A Martyr of Fanaticism. 1900.

Ha valaki minden kínzásnak ellenállt, akkor általában megmenekült a haláltól. De száműzték vagy más büntetést mértek rá. Összetörten, nyomorékon, az emberek megvetésének, gyanakvásának és bántalmazásainak kitéve tengette tovább nyomorúságos életét, s állandóan rettegnie kellett attól, hogy újra perbe fogják.

Beismerő vallomás esetén az elítéltre máglyahalál várt. A boszorkányt létrára kötözték, s elevenen a tűzbe dobták. Néha azzal enyhítették a büntetést, hogy tűzbedobás előtt megfojtották, vagy pedig puskaporos zacskót erősítettek a nyakára, hogy meggyorsítsák a máglyahalált. Előfordult, hogy lefejezték a boszorkányt, s csak holttestét vetették a máglyára.

4. FEJEZET

NYUGAT-EURÓPAI BOSZORKÁNYÜLDÖZÉSEK KULTÚRANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLATA A XV–XVIII. SZÁZADBAN

Boszorkányüldözések Angliában

1. Agnes Waterhouse, a Fekete Macska anyja

Agnes Waterhouse 1503-ban született egy Hatfield Peverel nevű falucskában. Mindenki úgy ismerte, mint „*Mother Waterhouse*" azaz „Waterhouse Anya", illetve a per után mint „Agnes, Mother of the Black Cat", magyarul „Agnes, a Fekete Macska anyja". Családjáról csak annyit tudni, hogy volt egy Elizabeth Francis nevű húga, illetve egy lánya, Joan Waterhause. (Később a per alatt vallomást tesz nagyanyjáról, „Mother Eve"-ról, vagyis „Éva Anyáról", aki a mágiára kitanította – a szerző.) Férjéről csak annyit tudni, hogy állítólag ő végzett vele. Hivatalosan 1566-ban fogták perbe boszorkányság vádjával. A perirat szövegét az „*The examination and confession of certaine Wytches at Chensforde in the Countie of Essex before the Quenes Maiesties Judges the XXVI daye of July anno 1566.*" című hivatalos periratgyűjtemény tartalmazza.

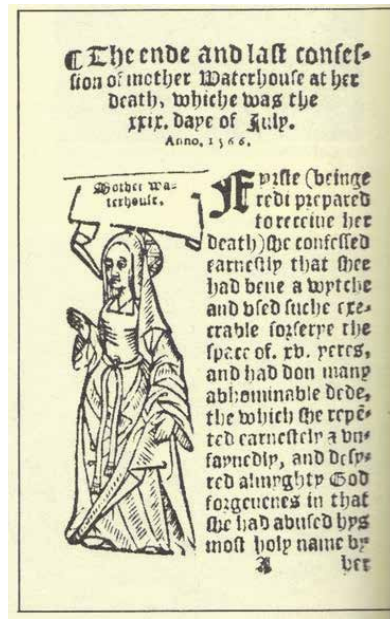
The ende and laſt confeſ-
ſion of mother Waterhouſe at her
death, whiche was the
xxix. daye of July.
Anno, 1566.
Mother Wa-
terhouſe.
IF yͤ ſaide (beinge
redi prepared
to receiue her
death) ſhe confeſſed
earneſtly that ſhee
had bene a wytche
and vſed ſuche exe-
crable ſorſerye the
ſpace of. xb. yeres,
and had don many
abhominable dede,
the which ſhe repẽ-
ted earneſtely a vn-
fayneddly, and deſy-
red almyghty God
forgeuenes in that
ſhe had abuſed hys
moſt holy name by
her

11. Agnes Waterhouse

A letartóztatását követően Agnest kínzókamrába vetették, ahol kegyetlen módszerekkel beismerő vallomást csikartak ki belőle. Ott az asszony elmondta, hogy még a nagyanyjától, „Éva Anyától" kapott ajándékba a húga egy macskát, akit Sátánnak (Sathan) hívtak, és ő lett a familiárisa, tehát a segítőszelleme/segítő állata. A nagymama állítólag azt is elmondta, hogy a macskának áldozatot kell bemutatni – vérrel és tejjel kell etetni. A macska „hatásos" ajándéknak bizonyult, ugyanis nemcsak, hogy jól ritkította az ellenségeket, de eszével Agnes húgát is megmentette a megesett nőkre váró szégyentől. Ugyanis a macska „elmondta", hogy milyen növényekkel lesz képes elhajtani a magzatát. Ennek köszönhetően a testvér később férjhez tudott menni. A macska azonban egyre kezelhetetlenebbé vált, egyre több vért akart, ezért Francis megvált tőle – egy süteményért cserébe Agnesnek adta. Ő jobb hasznát vette, a vallomás szerint a macska erejét először egy birkanyájon próbálta ki, majd egy disznón. Később következett Agnes férje, akivel boldogtalan házasságban élt, majd jöttek a szomszédok, akikkel a nőnek folyamatos konfliktusai voltak. Állítólag a macska éjjelente belopódzott a szomszédokhoz, és megölte őket. De emellett a tejet bealvasztotta, a zsákokban télire eltett búzát pedig megrohasztotta. Agnes Waterhause és a macskája azonban egyre gyanúsabb lett a faluban, ezért az asszony megparancsolta neki, hogy „változzon varanggyá", amit az állat meg is tett.

A periratból kiderült, hogy Agnes értett a gyógynövényekhez, gyakran megfordult az erdőben különféle füvekért, amelyek lenyeséséhez egy félkör alakú kést használt, amelyet állandóan az övén viselt. Arról nem tudósítanak az iratok, hogy bábaként, gyógyítóként is dolgozott volna, de a gyógynövényismeret erre is enged következtetni. A „környezete" mindenesetre igen riasztó volt: állítólag furcsa szarvakkal rendelkező kutyadémon is tiszteletét tette a Waterhouse-házban, de járt ott pár halott szomszéd kísértete is. Utolsó vallomásában Agnes elmondta, hogy csupán egyetlen szomszéd, Wardol, a szabó menekült meg a praktikáitól, aki Istenhez imádkozva legyengítette a macskát, aki a hatalmas hit miatt távozott. Agnes azt is elárulta az ítélet enyhítésében reménykedve, hogy minden nap imádkozott, de csak latinul, mert ha angolul tette, a macska megharagudott rá és fenyegette.

Nem sokkal a vallomás kicsikarása után kezdetét vette a per, amelynek végén meghozták Agnes Waterhouse halálos ítéletét – boszorkányság vádjával és a sátánnal való lepaktálásért kötél általi halára ítélték. Agnest 1566. július 29-én Chelmsfordban felakasztották.

Vallomása alapján joggal merülhet fel bennünk a kérdés, hogy vajon mennyi valóságtartalma lehetett egy kínzás révén szerzett vallomásnak? Felmerül az is, hogy ha valóban természetfelettinek gondolták az eseményeket, azok milyen típusú miszticizmusból eredeztethetőek?

Anglia lakossága a kelta (bryton) és a germán törzsek keveredéséből jött létre. A szakértők alátámasztják, hogy mind a két mítoszvilág, illetve azok keveredése is megfigyelhető volt az országban, ugyanakkor mindvégig a kelta miszticizmus – a természeti istenekben való hit – dominált. Számos erre utaló nyomot fedezhetünk fel a legtöbb boszorkányperiratban, Agnes Waterhous perirata sem különbözik ezektől. Itt az első dolog, ami azonnal szemet szúr, az maga a „Mother", vagyis az anya jelző, ami a Földanyára utal vissza, akit a kelta mitológiában „Anu"[32] néven ismertek.

A félhold alakú kés vagy sarló (boline) szintén kelta eredeztetésű, ugyanis a druidák ezzel az eszközzel szerezték meg a nekik kellő gyógyfüveket, s áldozatbemutatáshoz is alkalmazták[33]. Ezekből az eszközökből a mai napig sokat találnak Anglia területén.

A következő érdekesség pedig maga a macska[34], „akit" a gazdasszonya nagyanyja Sátánnak nevezett el[35]. A szolgalény vagy a szervitornak[36] is nevezett állat köteles gazdája minden kérését teljesíteni. A kelta mí-

---

[32] Más nevei: Anann, Dana, Dana-Ana, Catana. Leírás: Földanya, Nagy Istennő, a legnagyobb minden istennő közül. Papnői elfogadják és tanulják a halált. Nyárközép ünnepén neki gyújtanak tüzet. A gulya és az egészség védője.

[33] Plinius római történész feljegyezett egy druida rituálét, amelyben a fagyöngyöt a tölgyfáról a fehér ruhájú druida egy arany sarlóval vágta le. A fagyöngyöt egy fonott kosárral fogták fel és nem engedték, hogy a földet érje. Nem lehetünk biztosak abban (ahogy Plinius tette), hogy minden druida rituálében benne volt a fagyöngy, a sarló és a fehér ruha használata, és az arany is túl puha fém, hogy vágóeszközként funkcionáljon.

[34] A kelták a macskát (*catt*) sötét, alvilági lénynek tartották, igyekeztek mellőzni őket a háztartásban.

[35] Érdekesség, hogy a periratban nem tesznek említést arról, hogy a macska előkerült volna, akár varangy formájában is. Sőt, nem is rendelték el a felkutatását. Ez is csak azt bizonyítja, hogy a kínzásoknak alávetett személyek azt vallanak, amit a kínzóik akarnak.

[36] A szervitor olyan energialény, amelyet az egyén hoz létre, egyfajta gondolatforma, amelyet szolgálni alkottak meg. Felépített gondolatforma, amelyet „életre keltenek", hogy egy külön feladatot végezzen el. A szolgákat több néven is ismerik: Tulpa, Teremtmény, Hozadék, Elemi lény, Művi elementál, Egregóra, Szervitor stb.

toszvilágban sok állatképbe bújt familiáris fordul elő, például a kutya, a hermelin, feketerigó, de a házi szellem (kobold) is rendelkezett ezzel a funkcióval, aki a néphiedelem szerint bármilyen állat alakját magára tudta venni, s így leggyakrabban egér, macska vagy kutya volt. Mint az előbb említett macskának, a házi szellemnek is kellett áldozatot bemutatni, neki ugyanakkor csak tejet tettek ki (a vér adalék a macska esetében, bizonyosan a keresztény hagyomány végett, az emberi életet akarta szimbolizálni, így annak feláldozása a familiárissal úgy hatott, mint a Gonosz emberi élettel való táplálása). Az élelmiszerek (tej, gabona) tönkretétele viszont nem tartozott a kelta hiedelemvilághoz, ugyanis nem volt ilyen képességgel rendelkező ártó istenségük vagy szellemük, ez már teljes mértékben keresztény behatásnak tudható.

2. Ursula Kemp

Ursula Kemp vagy Ursley Kempe alias „Grey" („Szürke") 1525-ben született az essexi St. Osythban, szülei és férje neve ismeretlen, csak egy fia volt, Thomas. Életéről csupán a peranyag számol be, más forrás nem áll rendelkezésre.

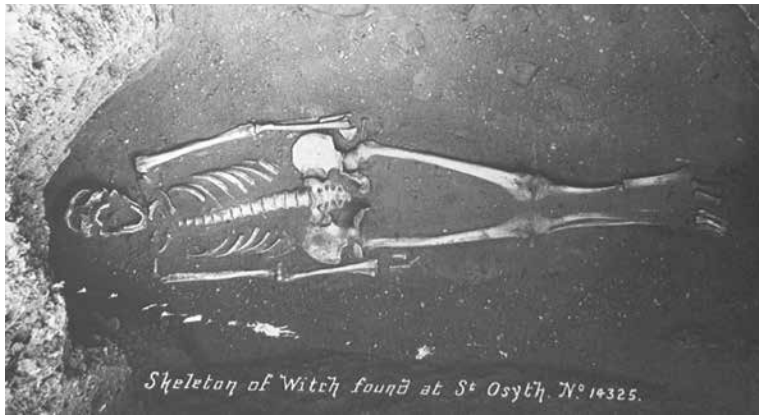

12. Ursula Kemp csontváza

Ursula volt falu bábája és gyógyító asszonya, akit a helybeliek felkerestek gondjaikkal, és amint fizettek a nőnek, az a legjobb tudása sze-

rint elhárította fejük felől a gondokat. Bosszúszomjas és pénzsóvár természete miatt azonban sok ellenséget is szerzett magának. 1582-ben a helyi földesúr, Brian Darcy a sok panasz és vád miatt boszorkányság gyanújával perbe fogta. Ursula ellen nemcsak a falubeliek tanúskodtak, de saját nyolcéves fia, Thomas is, aki a per alatt elismerte, hogy rettegett anyja képességétől.

A nőt először annak régi barátja és későbbi legfőbb ellensége, Grace Thurlow panaszolta be azzal, hogy rá bénaságot hozott, fiát, Davyt – miután kigyógyította – ismét beteggé tette, csupán azért, mert akkor Grace nem tudta kifizetni a kialkudott 12 pennyt, mert nem volt pénze. Ekkor Ursula halálos átokkal szórta meg a pár egyhónapos lányát, Joannt, ami miatt a kislány meghalt.

A nő második legnagyobb panaszosa Alice Letherdale volt, aki elmesélte, hogy miután nem adott mosóhomokot Ursulának, az megígérte, hogy bosszút áll rajta. Így is tett állítólag, mivel Alice lánya, a szép és fiatal Elizabeth egy nap azzal jött haza, hogy látta Kempet, aki, miután köszönt neki, valami gonosz dolgot „motyogott" felé nézve. A lány nemsokára megbetegedett, és pár nap múlva ő is meghalt.

Az asszony fiát, Thomast is kivallatták, s ő elpanaszolta félelmeit anyja miatt. Elmondta, hogy amikor az anyja beteg volt, elment egy vajákos asszonyhoz a faluban, aki meggyógyította és megtanította neki tudományát, sőt az ördöggel is összeismertette. Ezután a kisfiú beszámolt arról a négy lélekről, illetve familiárisról, amelyek náluk laktak, és amelyeket anyja sörrel, süteménnyel és saját vérével táplált. Ez a négy familiáris: egy szürke macska (az anyja Tyffinnek nevezte el), egy fehér bárány (Tyttey), egy fekete varangy (Pygine) és egy fekete macska (Jacke). A nő a tortúrák miatt mindent bevallott, sőt azt is elmondta, hogy a négy lélek közül kettő nő, a másik kettő pedig férfi, s azért voltak állat alakban, hogy segítsék őt a gyilkolásban, a betegségek terjesztésében, az állatok lemészárlásában és egyéb bűnökben. A két női familiáris betegséget szórt, a két férfi lélek pedig halált. Ezután Ursula még további 12 nőt nevezett meg a faluból, akik boszorkánysággal foglalkoztak, közülük hatot ki is végeztek. Ursulát is halálra ítélték boszorkányság miatt, és 1582-ben Chelmsfordban felakasztották.

Ez a perirat több szempontból is érdekes. A keresztényi boszorkányvád sablontól eltekintve itt ismét a nő gyógynövényismeretéről és bábaságáról volt szó, amit az ősi kelta törzseknél a druida papnők végeztek. Mindenképpen érdemes kiemelni a familiárisokat, amelyek mind a druida szent állatai közé tartoztak, kivéve a macskát, amelyet minden kultúra ártó lénynek tartott, ezért helyette a kelták inkább hermelint tartottak a házaikban.

3. Gwen Ellis

Gwen ferch Ellis, azaz „Gwen, the daughter of Ellis" az első Walesben elítélt boszorkány. Gwen 1542 környékén született Llandyrnogban, családjáról szinte semmilyen információ nem maradt fenn, csupán annyi, hogy apja keresztény neve feltehetőleg Ellis volt. A lány családja halála után nagybátyjához, Harry Rogerhez került, aki egészen a lány férjhezmeneteléig eltartotta.

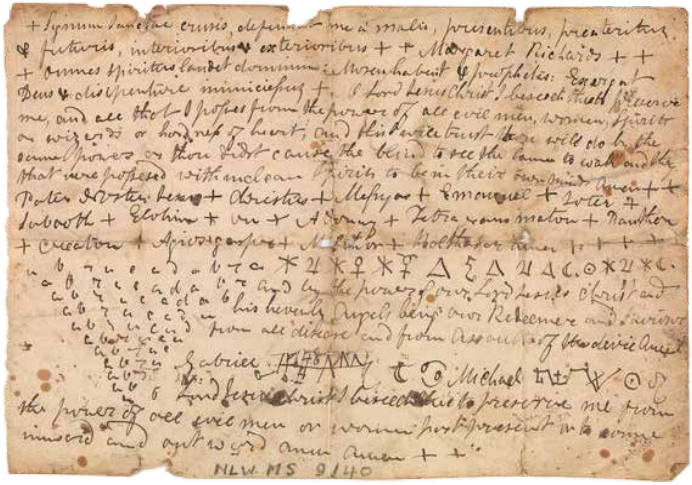

13. Gwen Ellis egyik varázslata, amelyet egyik állítólagos áldozata, Thomas Mostly házában hagyott

Gwen élete során három alkalommal ment férjhez. Első házasságának dátuma ismeretlen, csak annyit tudni, hogy a férfit Lewis David

Gwynnek hívták, és 2 év házasság után meghalt. Következő férje Lewis David Gruffith Gethin (vagy egyes forrásokban Lewis Gethin) volt, aki molnárként dolgozott. 18 évig, egészen a férfi haláláig együtt éltek. A pár 1588-ban Llaneilian-yn-Rhosba költözött. Utolsó férjével 1592-ben házasodott össze, a neve John Morrice volt, Betws-yn-Rhosból származott. A férfiről a nevén kívül semmit nem lehet tudni, a per alatt nem említették. Gwen szövőasszonyként, varrónőként dolgozott, és szívesen segített a falubelieknek: ha valaki beteg volt, mindig hozzá fordult, mivel mindenki baját el tudta űzni, bábaként is gyakran hívták házhoz.

A nőt 1594-ben tartóztatta le William Hughes, St. Asaph püspöke boszorkányság vádjával. Gwen a kihallgatáson a kínzások alatt mindent bevallott – azaz mindent, amivel a faluból való öt férfi és két nő megvádolta. A rágalmak a következőek voltak: fecnire írt átok, amelyet az embereknek adott, hogy felhasználják, gyógynövények ismerete, őrületet hozott egy gyermekre és megölt egy beteg embert, amikor a házába hívták, hogy meggyógyítsa. Az asszonyt a vallomás alapján elítélték, és 1594-ben Denbightownban felakasztották.

A gyógynövényismeret ebben a periratban is a druida vallás jelenlétét bizonyítja. Ebben a periratban találkoztam először olyan váddal, hogy valaki leírt átkot adott el. Az ilyen szövegemlék egészen a római kultúráig vezethető vissza, ugyanis az akkori javasasszonyok kezdték el írni az ún. átokszövegeket. Elsőre ezek úgy tűntek, mintha a vásárlójának ártó szövegek lennének, de ez nem teljesen igaz, ugyanis csak nagyon elenyésző arányban használták a negatív oldalát a módszernek, többnyire az átokszöveg az emberi test betegségeinek „megátkozására", előzésére íródtak. Így nem csoda, hogy erősen félreértették a fecnin talált írás valódi felhasználási módját.

4. Elizabeth Gooding

A boszorkányüldözések sajnos nemcsak a hatóságoknak adtak előjogot az ilyesfajta igazságszolgáltatáshoz, de az egyszerű polgároknak is. Számos olyan irigységből, félelemből vagy bosszúvágyból kivégzett áldozatot ismerünk, akik éppen „kedves" szomszédjaiknak köszönhették a vesztüket. Ez a helyzet Elizabeth Goodingal is. A nőnek sem születési

dátumát, sem szülei nevét nem ismerjük, mivel hiányos periratán kívül nem maradt fenn róla semmi. Elizabeth Goodingról annyit tudni csak, hogy egész életében Manningtree nevű faluban élt, és Edward Gooding cipész felesége volt.

Az ügy úgy kezdődött, hogy Robert Tayler bepanaszolta Goodingot a helyi előjáróságnál, nyíltan boszorkánynak kiáltva ki. Mindezt azért, mert állítása szerint, amikor Gooding sajtot vásárolt nála és fizetett, a lóistállóknál elhaladva halkan motyogott valamit, amitől estére az illető összes lova elpusztult. Tayler megemlítette azt is, hogy Elizabeth Clarke és Anne Leech, kihallgatásuk idején társuknak nevezték meg Goodingot, akivel együtt látogatják a Sabbathokat, sőt együtt átkozták meg a falubeliek jószágait, és együtt okozták egy kislány halálát is. Anne Leech még azt is mondta, hogy ahányszor motyogott a faluban lévő tehéncsorda láttán, minden éjjel elpusztult egy állat.

Sajnos ennyi elég volt az elöljáróságnak ahhoz, hogy a nőt perbe fogják, s kínzásokkal vallomásra bírják. Elizabeth azonban nem tört meg, váltig állította, hogy ártatlan, de ez nem mentette meg az 1645. április 23-ai akasztástól.

A nő perirata teljesen átlagosnak, sablonosnak tekinthető, hiszen a megszokott vádakat sorakoztatták fel ellene, ugyanakkor a motyogás, a kimondott szóbeli átok teljes mértékben druida hagyományokon alapszik, ugyanis ők hittek abban, hogy a kimondott szónak hatalma van.

5. Elizabeth Clarke

Elizabeth Clarke esete sem számít egyedinek a XVII. században. Szegény volt és nyomorék, a község szánalma miatt tudott csak életben maradni, s ez is okozta a vesztét. Clarke volt az a személy, akit az Essexbe kinevezett Matthew Hopkins generális boszorkányság vádjával először halálra ítélt.

Elizabeth életéről nem sokat tudni, csak azt, hogy 80 éves volt, amikor perbe fogták, és csak egy lába volt. Beteges öregasszony volt, aki egész életét Manningtree nevű faluban töltötte. Családjáról nem maradtak fenn leírások, csupán annyi, hogy öreg volt és koldusszegény. 1645-ben jelentette fel John Rivet, a helyi szabó. A nőt azzal vádolta,

hogy betegséget hozott a feleségére motyogásával, hogy több mint 200 ember halálát okozta, megölt egy férfit és a lovát, démoni segítői, familiárisai is voltak (állítólag ennek Matthew Hopkins is tanúja volt): egy kisbaba, egy szürke kutya és egy szamár, amelyet vérével itatott, emiatt voltak az asszony testén szamárharapások nyomai. Emellett a nő leszerződött a Sátánnal.

Kegyetlen kínzásnak vetették alá az idős nőt, napokig nem hagyták aludni. Az asszony végül megtört, és mindent bevallott, sőt hozzátette, hogy amikor fiatal korában az ördög szerződést ajánlott neki, egy fiatal, jóképű úriember képében jelent meg, ekkor kapta démoni segítőit is. Hittek a nőnek, főleg, hogy testén számtalan anyajegy volt, amit mindenki a „Sátán jegyének" tartott akkoriban. A kálváriája azonban nem ért véget, több falubeli asszony nevét is felsorolta, akiket saját boszorkánytársainak nevezett meg. Ezt követően az idős asszonyt 1645 márciusában boszorkányság vádjával elítélték, és felakasztották.

Ennél a periratnál leginkább az emberi kegyetlenség az, ami kiemelésre méltó, elvégre egy szerencsétlen rokkant öregasszonyt ítéltek el, aki vagyontalan helyzete miatt védtelen volt a vádakkal szemben. A motyogás az egyetlen, amit ki lehet emelni a sablonvádak közül. Ez is a druida hagyományokra épülő szertartási szokások egyike volt, ugyanis a druidák hittek a kimondott szó erejében, ezért varázslataikat gyakran nemcsak, hogy motyogták, de ki is kiabálták.

Boszorkányüldözések Írország területén

1. Alice Kyteler

Írországban csak mint a szabadulóművész-boszorka híresült el, aki nemcsak négy férjtől szabadult meg, de a kivégzés elől is megszökött. A nemesi származású Alice Kyteler 1263-ban született Kilkennyben. Élete során négyszer ment férjhez, William Outlawhoz, Adam le Blundhoz, Richard de Valle-hez és Sir John le Poerhez. Első férjétől két gyermeke született, William Outlaw és Rose Outlaw. Ismerőseinek gyanússá vált a nő viselkedése, ugyanis ahányszor megunta férjeit, érdekes módon mindig megözvegyült, és később a szeretőjével jött ösz-

sze. A nőt 1324-ben vették őrizet alá, így ez lett Írország első boszorkánypere, Alice pedig az első boszorkány.

14. Alyce Kyteler háza, Kilkenny-ben

Az ügyet Richard de Ledrede, Ossory püspöke vizsgálta, akire nem hatott a nő rokonságának közbenjárása. Az ügyet alaposan megvizsgálva megállapította, hogy a nemrégiben elhunyt beteges férj mérgezés áldozata lett. Nem engedhette, hogy egy gyilkosságot elkövető nő a társadalom része legyen, így nem engedett a megvesztegetésnek sem, sőt, aki ezzel próbálkozott, azt megfenyegette, hogy bűnrészesként perbe fogja.

Ebből látszik, hogy néha a nemesség is tehetetlennek bizonyult az egyházzal szemben, amit számos uralkodó ki is használt politikai ellenségei csapdába ejtése érdekében. Alice Kytelerről például tudni kell, hogy minden férje után hatalmas összeget örökölt, ami révén Írország legbefolyásosabb nemesei közé emelkedett. Mindez viszont gyanússá teszi a püspök hirtelen kelt érdeklődését az ügy iránt. Mivel azonban dokumentumok híján maradtunk, ez a részlet sem nyerhet bizonyítást, az üggyel kapcsolatban csupán spekulációink lehetnek.

A püspök Kytelert és szolgáit hét váddal illette: Krisztus és az anyaszentegyház megtagadása, állatok feláldozása a démonok számára, titkos találkák megtartása, amelyeken a fekete mágiát dicsőítették, egy Robin Artisonnak nevezett démoni familiáris általi megszállás (ő a Sátán egyik kisebb démona volt), végezetül férjgyilkosság.

Alice természetesen mindent tagadott, semmit nem volt hajlandó bevallani, s mivel nemesi származású volt, a püspök őt nem kínozhatta meg. Így férfi és nő szolgálóit kényszerítette vallomásra gazdájuk ellen. A leghosszabb és legrészletesebb vallomást Petronilla, az asszony cselédlánya adta, aki korábban a bizalmasa is volt. Petronilla beszámolt úrnője sötét üzelmeiről, elmesélte, hogy hogyan készültek a mérgek egy tolvaj levágott fejében, amelyet tálkának használtak. Ebben meg-

kereszteletlen gyermek ruháit, halottak agyát, állati beleket, férgeket, pókokat, skorpiót és egy csomó furcsa növényt, köztük cickafarkot, orbáncfüvet kevertek össze. Petronilla Robin Artisonról, a démoni familiárisról is beszélt, s arról is, hogyan szállták meg úrnője testét ezek a sötét erők. Több sem kellett a püspöknek, a vallomást nyilvánosan is elmondatta Petronillával, majd ezután hét pontban vádat emelt Alice ellen. Ezek: eretnekség, démoni áldozat, démonnal való érintkezés beszéddel, a katolikus egyház semmibe vétele, szerelmi és halállal járó bájitalok készítése, férjei meggyilkolása, démonokkal folyatott nemi aktus. A nőnek már nem kellett vallomást tennie, a püspöknek mindez elég volt, hogy halálra ítélje. A kivégzésre mégsem került sor, ugyanis Alice Kyteler másnap nyom nélkül eltűnt börtönéből. Hónapokig, évekig próbáltak a nyomára bukkanni, mindhiába.

Ez a per akkor is roppant érdekes, ha csak magával azzal az egyedülálló ténnyel nézünk szembe, hogy egy nemes asszonyt ítéltek el boszorkányság vádjával, illetve azzal, hogy a nő milyen ügyesen megszökött az „igazságszolgáltatás" elől. Peréből látszik igazán, hogy milyen veszélynek voltak kitéve az emberek ebben korban. Itt elsősorban a szolgálói voltak a per elszenvedői, mivel őket kínozták meg a várt válaszokért. A perirat ugyanakkor vizsgálati szempontból nem tartalmaz sok egyedi motívumot, ismét a méregkeverés/bájitalkészítés az, ami említésre méltó, mivel itt egy részletes elképzelést kapunk arról, hogy az átlagember mit és hogyan gondolt a méregkeverés tudományáról. Az, hogy az összetevőket emberfejben keverték, inkább germán vallási fonal, ugyanis náluk volt az megfigyelhető, hogy az ellenség fejéből tálat, kupát készítettek. A démonoknak való állatáldozat viszont druida hagyományokon alapszik, ugyanis ők rendszeresen végeztek áldozatfelmutatást, gyakrabban állattal, ritkábban emberrel.

2. Petronilla de Meath

Petronella de Meath 1300-ban született. Alice Kyteler úrhölgy cselédlánya volt. Híressé sajnos az a boszorkányper tette, amely végén ő lett az első írországi máglyahalálra ítélt boszorkány. Gazdasszonya magával rántotta a fiatal lányt, amikor híre ment „boszorkányságának". Úr-

nőjével ellentétben neki fizetnie kellett azokért a vádakért, amelyekkel illették. 1324-ben vették őrizetbe, ekkor kezdődött a per is ellene. A nőt Richard de Ledrede, Ossory püspöke vallatta.

Azzal vádolták, hogy ő is leszerződött a Sátánnal, akárcsak úrnője, sőt tudott annak incubus segítőjéről. Emellett azzal is megvádolták, hogy rendszeresen részt vett a boszorkányszombatokon, majd több falusi halálát is okozta, amikor úrnőjének segített. A vádak között szerepelt, hogy a démonoktól megtanult olyan főzetet készíteni, amivel ha bekente magát, képes volt a repülésre. Petronilla hamar megtört, beismerte a vádakat, gazdája ellen is tanúskodott, nyilvánosan sorolva fel a nő tetteit, többek között azt is, hogy megmérgezte a férjeit. Ezután Petronilla 6 korbácsütést kapott, majd 1324. november 3-án Kilkennyben élve elégették. Ebből a periratból is látszik, hogy a korabeli, vád alá helyezett állítólagos boszorkányokkal nem egyformán viselkedtek. Petronilla ártatlan áldozata volt úrnőjének, aki nem átallotta fiatal szolgálóját magával rántani. Míg Alice Kyteler különös módon megmenekült, addig Petronilla kivégzését végrehajtották.

Ennek a periratnak az egyetlen érdekessége a boszorka repülési készsége. Manapság a boszorkányhit nélkülözhetetlen eleme a seprűnyélen égben lovagoló nő, azonban a középkor vége felé nagyon kevés boszorkányról számoltak be, akik repülni is tudtak. Ennek annyi az oka, hogy nem minden kultúrában van olyan asszony, vagy esetlegesen istennő, aki képes erre. Az íreknél viszont volt egy ilyen istennő, Cally Berry – ő és a papnői állat alakban, néha pedig e nélkül is képesek voltak repülni. Valószínűleg miatta válhatott ismertté a boszorkányok repülési készsége.

3. Florence Newton

Florence Newton, azaz „Witch of Youghal", Youghal boszorkánya kiemelt helyet foglal el az írországi boszorkányüldözések korában. A nőről nem nagyon sokat lehet tudni, csupán azt, hogy koldus volt és Youghalban élt. Florence kora, családja ismeretlen, a vele kapcsolatos dokumentumok nagy része elveszett, periratának is csak egyik része maradt fenn.

A nőt 1661. március 24-én tartóztatták le boszorkányság vádjával, ugyanis egy Mary Longdon nevű cselédlány vádat emelt ellene. A lány elmesélte, hogy amikor a városba ment, hogy ura számára bevásároljon, megállította a nő, és arra kérte, adjon pár morzsányi kenyeret vagy egy kis húst. Mary megszokta az ilyesmit, sok koldus élt arrafelé, így azonnal visszautasította, ekkor azonban a koldusasszony megragadta a cselédlányt, és erőszakkal egy csókot nyomott a szájára. Itt kezdődtek a bajok, ugyanis ezután a lány erősen megbetegedett, testét kiütések borították el, folyamatosan rosszul volt, és rémálmok gyötörték. Amikor gazdája megtudta, mi történt, segített a lánynak a feljelentésben. A bíróságon Florence közelében azonnal romlani kezdett Mary állapota, és állítólag véres tűket, gombostűket kezdett el hányni. A bíróságot ez eléggé meggyőzte. Rá következő nap egy másik feljelentés is érkezett Newton ellen. David Jonest, a nőt letartóztató egyik férfit, miután a börtönben a rácsokon keresztül kézen csókolta nő, azonnal betegség kerítette hatalmába, ami szinte egy nap alatt el is vitte. Az özvegy váltig állította, hogy ugyanazok a tünetek voltak, amelyek elhangzottak a perben, ugyanis férje a boszorkány nevét ordítva halt meg. Ekkor emlékeztek vissza a rend őrei, hogy amikor elfogták Newtont, az mindegyiküket halállal átkozta meg. Ez volt az utolsó csepp a pohárban, a bíróságon azonnal akasztásra ítélték a nőt. De az, hogy végrehajtották-e az ítéletet, nem derült ki, ugyanis a dokumentumok nagy része elveszett.

Ez az irat ismét érdekes, és sok kérdést vet fel. Vajon tényleg egy csók okozta ezen emberek halálát? Ha az ember logikusan gondolkodik, megállapítható, hogy valószínűleg egy betegség volt, amit az állítólagos boszorkány csókkal terjesztett. Hasonló tüneteket produkált ebben a korban a vörös himlő, ugyanis nagyon gyorsan terjedt, és igen fertőző betegség volt. Aki életében egyszer már átesett rajta, az többször nem kaphatta el, ugyanakkor a betegség hordozója még lehetett. Valószínűleg ez okozta az áldozatok hirtelen betegségét és az egyikük halálát. Ugyanakkor a csók misztériuma egészen a druida kultúráig vezethető vissza, hiszen náluk egy csók elég sok mindent jelentett, lehetett átokszóró és lehetett szerencsét hozó, minden a körülményektől függött. Például a fagyöngy alatti csók szokása tőlük ered, ami szerencsét hoz a

pároknak, az átkos csók viszont szenvedést képes hozni. Ahhoz, hogy valakit csókkal öljenek meg, nem kellett több, mint egy halottat megcsókolni és utána egy élőt. Valószínűleg ennek a magyarázata is az lehet, hogy ilyetén lehetett terjeszteni azokat a betegségeket is, amelyek halált hoztak.

4. Laurien Magee

Laurien Magee 1689-ben született Carrickfergusban, ahol egész életét töltötte. Laurien egyike volt annak a nyolc nőnek, akiket az islandmagee-i boszorkányperben máglyahalálra ítéltek. Erről a perről később Andrew Sneddon, az Ulster Egyetem tanára azt írta, hogy a salemi perek ír változata/előképe. Vajon miért nevezte így?

1710-ben nyolc nőt vettek őrizet alá boszorkányság vádjával. A vádló nem volt más, mint az igen tehetős Mrs. James Haltridge, aki nevelt lányán, Mary Dunbaron démoni megszállás jeleit észlelte. A fiatal, mindössze 18 éves lány ugyanis nyugodt teremtésből egyik napról a másikra valódi két lábon járó „pokoljárássá" alakult, folyton káromkodott, fennhangon szidta a Bibliát, mindent szétdobált, a szolgákkal erőszakos lett, bántalmazta őket, össze-vissza köpködött, ordítozott, szitkozódott, ha pedig egy pap vagy apáca a közelébe ment, tűket kezdett hányni. Dunbart ekkor, hogy megtalálják azokat, akik a rontást a lányra hozták, a helyi egyházi személyek kíséretében elvitték a falu szegénynegyedébe. Itt a lány rámutatott 8 asszonyra, akiket azonnal elfogtak. A nők egy évig börtönben ültek, miközben gyakran vetették alá őket különböző kínzásoknak, hogy kicsikarhassák belőlük a vallomást. Laurien társaival együtt mindent tagadott, és folyton bizonygatta, hogy egy gyermeklány hazug szava miatt kell meghalnia.

Könnyű volt őket perbe fogni, mivel Laurien is azok közé a szegény asszonyok közé tartozott, akik az erdőben szedett gyógyfüvekből próbálták eltartani magukat. Nem egyedül foglalkozott ezzel a hivatással, így Dunbarnak nem volt nehéz rámutatni pont ezekre az asszonyokra. Magee ellenkezése azonban nem tartott sokáig, a kínzások emberi ronccsá tették, ezért már bármit bevallott. Jelen esetben boszorkányságot, az erdőben boszorkányszombatok szervezését, emberekre ron-

tó démon megidézését és a Dunbar elleni „merényletet". A nőt és hét társát 1711 márciusában a főtéren elevenen elégették. Jómagam a per megítélésében Andrew Sneddonnal értenék egyet, ugyanis ő erősen állította, hogy Dunbar csak szimulált, amire nyilvánvalóan megvoltak a maga okai. Ebből is látszik, mennyire könnyen el lehetett venni valaki életét abban a korban egy kis hazugsággal és jó színészi játékkal.

A per kultúrantropológiai szempontból nem tartalmaz különösebben kiemelésre érdemes momentumokat a növényekhez való szakértelmen kívül, amiről már több periratban elmondtam, hogy a druida papnők hagyományán alapszik.

5. Biddy Early

Kétségtelenül Biddy Early volt a leghíresebb ír boszorkány, illetve varázslónő. Az ő helyzete mindenképpen érdekes, mivel a per pozitív végkifejlettel zárult, mivel szerencséjére a már jóval tudományorientáltabb XIX. században született és élte életét. Ő szintén kivételes, mivel – mint ahogy Alice Kyteler és Petronilla – ő sem a vizsgált korszakban élt. Írországban Nyugat-Európa más régióihoz viszonyítva jóval kevesebb boszorkányper volt, és szinte minimális boszorkányüldözés, emiatt tettem vele is kivételt, és vizsgáltam meg az ügyét.

15. Biddy Early Faha Ridge-i házának romjai

Bridget Ellen „Biddy" Early (feltehetőleg valódi vezetékneve O'Connor, vagy Connors) 1798-ban született Faha Ridge-ben, John Thomas és Ellen Connors (illetve O'Connor) szegény gyógyfűkereskedők gyermekeként. A család nagyon szűkösen élt, a lány ruháit anyja abból a lenből készítette, amit a mezőkön talált, s amelyet egyedül szőtt meg. Biddy mindig magányos gyermek volt, ideje javát az erdőben töltötte egyedül, miközben állítólagos „tündér" barátaival beszélgetett, akik tanítgatni kezdték őt a gyógyításra és az átoklevételre. Jó humorú, kedves gyermekként ismerték, azonban, mint a korabeli lányok nagy része, írni-olvasni nem tudott. Családjával az ősi ír nyelvet, a gaelt használta, ugyanakkor tisztán beszélt angolul is. A lány élete 16 éves korában vett tragikus fordulatot, amikor édesanyja alultápláltság miatt meghalt, majd alig hat hónappal később apja is meghalt. A lánynak, mivel a bérleti díjat nem tudta egyedül kifizetni, nem volt más választása – el kellett hagynia a családi házat.

18 évesen Biddy egy földesúrnál kezdett dolgozni Carheenban Limerick közelében, de ott őt tartózkodó viselkedése miatt gyakran kigúnyolták. Így rövid idő után távozott, és a helyi szegényházban talált menedékre, ahol sajnos még rosszabbul bántak vele. Ebben az időben Biddy járt a gurteenreaghi piaci napokra, ahol megismerte első férjét, Pat Malley-t is. Ebből számos probléma adódott, mivel a férfi kétszer annyi idős volt, mint Biddy, sőt már volt egy felnőtt fia. Bár Biddynek nem volt semmilyen hozománya, a pár mégis összeházasodott, és leköltözött Feakle-be, ahol Pat családi háza állt. Rövidesen Biddy életet adott első és egyetlen gyermekének, Paddynek. Éppen itt, a feakle-i házban vette kezdetét Biddy gyógyítói sikertörténete. Miután egy helyi nemesembert sikeresen kikezelt az erős köszvényes betegségéből, egyre többen kezdték felkeresni. Biddy soha nem kért pénzt a szolgáltatásaiért, de megengedte az ügyfeleinek, hogy eldöntsék, hogyan jutalmazzák. A whiskey és poitín akkoriban közös kereskedelmi tételnek számított, így rengeteg alkohol került hozzájuk, s a köztudatban a házuk olyan helyként vált ismertté, ahol az emberek nemcsak gyógykezelést kaphattak, de inni és kártyázni is lehetett, azaz egy kisebbfajta szórakozóhely működött.

Biddy 25 évesen megözvegyült, majd pár hónap múlva férjhez ment nevelt fiához, aki tőle két évvel volt idősebb. A pár hosszú ideig boldogan élt, azonban Biddy híre túl messzire elterjedt, egyre több ember kereste fel, ami elhidegítette a pár kapcsolatát. 10 év házasság után a férfi végül már nem bírt a házban maradni, és elment. Biddy fia később követte nevelőapját, és vele maradt annak haláláig. Az asszony a férfi halálát követően kétszer ment férjhez, azonban egyik házassága sem volt tartós. Mindig olyanok keresték fel, akik sem az orvosoktól, sem pedig a papoktól nem kaptak gyógyírt nyavalyájukra. Biddy mindig legjobb tudása szerint segítette az embereket, ebben közrejátszott híressé vált kék palackja is. Ha ebből valakinek gyógyfőzetet adott, az illető azonnal meggyógyult. A nő azt állította, hogy a palacknak varázsereje van, mert a tündérkirálytól kapta, aki Biddyn keresztül akart az embereknek segíteni.

Biddy nemcsak az embereket, az állatokat is meggyógyította, sőt rontáslevételt is el tudott végezni, szintén kék palackja segítségével. Ezzel a tevékenységével és hírnevével hamar magára vonta a földesurak és a papok figyelmét. Azonban Biddy hajthatatlan volt, nem hagyta, hogy az elöljárók megfélemlítsék, tovább segítette az embereket. Ezután papok és más egyházi személyek valóságos „háborút" indítottak a nő ellen, feljárták a falvakat, hogy bizonyítékot szerezzenek Biddy boszorkányságáról. A falubeliek azonban makacsul tiltakoztak, és semmit nem mondtak, csak dicsérték gyógyítójuk munkásságát. Ettől függetlenül 1865-ben Biddyt boszorkányság vádjával letartóztatták, és az akkor 67 éves nőt Ennisbe vitték kihallgatásra. Mivel a testén nem találtak bizonyítékot arra, hogy az ördöggel lepaktált, és kínzókamrába se vethették, mert tilos volt az efféle vallomásszerzés – a nő szabadon távozott, ezzel is jelentős csapást mérve a helyi katolikus egyház tekintélyére. Biddy 1874-ben halt meg, kék varázspalackját vele együtt temették el Feakle-ben.

Az ő perirata csupa rágalommal volt tele, természetesen a már megszokott, és a XIX. század közepén már meglehetősen elavult sablonvádakkal. Ugyanakkor a tündérek is szerepeltek benne, mint démoni familiárisok. Állítólag Biddy hangosan felnevetett, amikor így említették

az ő „egyetlen barátait”. A „tündérek”[37] azonban érdekes elemei a periratnak, amelyekkel érdemes foglalkozni. Számos kultúrában jelen vannak, ugyanakkor Európában először a kelta mitológiában találkozunk velük. Ebből is látszik, mennyire szépen fennmaradt egy ősi kultúra maradványa a XIX. századi Írországban, sőt még ma, a XXI. században is sokan beszélnek a tündérekről, és sokan hisznek is bennük.

Boszorkányüldözések Skócia területén

1. Lady Janet Glamis

Lady Glamis, azaz Janet Douglas, skót főnemesi családból származó hölgy volt, akit boszorkányság vádjával ítéltek el és vetettek máglyára. Ritka és egyedülálló eset, amikor nemesek is a boszorkányüldözések áldozataivá váltak, ezért mindenképpen kiemelendő ez a peranyag is, főleg annak ismeretében, hogy maga V. (Stuart) Jakab skót király ítélte halálra.

De vajon mivel „érdemelte ki” ez a nő ezt a súlyos büntetést? Történelmileg bizonyítottan, személy szerint ő semmivel, viszont egy politikai játszma ártatlan áldozata lett, amit bátyjá-

16. Lady Janet Douglas arcképe, ismeretlen festő műve

[37] Az angol/ír tündéreket elsősorban a kelta mitológia hiedelemvilága formálta. Maga a „fairy” szó az angolszász nyelvterületen ma a köztudatban egy olyan apró tündért jelent, aki szárnyakkal rendelkezik, megvan a maga különálló kis világa, emberekkel csak kivételes alkalmakkor érintkezik, nagyon hasonló az ír mesék igen kedvelt csínytevő, kincsőrző manójához. Az ír-kelta tündérek világa azonban nem ilyen egyszerű. Rengeteg fajtájukat különböztetik meg: *banshee* (halálhírnök), *finn* (csínytevő szellem), gnoll, gnóm, kobold, bányamanó, *brownie* vagy *bwca* és még rengeteg, a tündérektől nehezen megkülönböztethető szellem, törpe, vízi tündér, sellő és egyéb furcsa félszerzet. A írek történelmében és mitológiájában is változatos képet mutatnak ezek a lények. Az Ír-szigetet az ír-gaelek előtt benépesítő varázserejű népek harcát és emlékét az ún. mitológiai ciklus, mondakör őrzi. Ebben nagy szerepet kapnak az akkor élt varázslatos lények, akik az ír hódítás után föld alatti üregekben és barlangokban élő tündérnéppé, a sídekké váltak.

nak, Archibald Douglasnak, Angus 6. grófjának köszönhetett. Mivel V. Jakab anyja, Tudor Margit királyné feleségül ment Archibald Douglashez[38], a kiskorú uralkodó úgy érezte, nevelőapja akadályozza, hogy trónra kerüljön, ezért mélységes gyűlölet alakult ki benne a család iránt. Ennek lett az áldozata Janet, akit 1528 decemberében az immár trónra került király azzal a váddal fogatott el, hogy Angus szövetségeseit júniusban Edinburgh-be hozta. De mivel ez nem volt elég ahhoz, hogy a nőt halálra ítélje, elkezdett kutakodni annak múltjában. 1537-ben végre teljesülni látszott terve: az asszonyt előbb első férje, John Lyon, Glamis 6. lordja meggyilkolásával, majd szolgáit és rokonait megkínozva boszorkánysággal is megvádolta, amit később azzal is kiegészített, hogy a királyt is meg akarta mérgezni. Janet Douglast megkínozták, de akkor sem volt hajlandó beismerni az ellene felhozott vádakat, kitartott ártatlansága mellett. Azonban ez nem mentette meg a haláltól – 1537. július 17-én az Edinburgh-i kastély kertjében máglyán elevenen elégették, arra kényszerítve kisfiát, hogy végignézze anyja borzalmas halálát.

Ezen a periraton nem igazán lehet vizsgálatot végezni, hiszen minden vádpont, amelyet az asszony ellen felhoztak, egyszerű koholmány, és sablonos vádakon kívül semmi mást nem tartalmaz. Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy munkám során bemutassam ezt a peranyagot is, mivel később fontos szerepet játszott a boszorkányüldözésekbe szinte beleőrült Stuart Jakab (VI. Jakab néven Skócia, I. Jakab néven Anglia uralkodója) király életében. Kénytelennek éreztem előhozakodni vele, hogy általa megfelelő képet kapjunk a korabeli skót boszorkányüldözések kezdetéről, amiről sajnos elenyésző számú perirat maradt fenn.

2. Agnes Sampson

Agnes Sampson volt korának leghíresebb boszorkánya Skóciában, ugyanakkor története inkább tragikusnak, mintsem dicsőségesnek mondható. Agnes Sampson, avagy „Wise Wife of Keith", „Keith bölcs felesége" a XVI. századi North Berwickben élte életét mint híres jövendőmondó, gyógyító, gyógyfüves és bába. Őt tartják a „North

[38] Tudor Margit és Archibald Douglas, Angus 6. grófjának házasságából az a Margaret Douglas született, aki fia, Henry Stuart, Darnley lordja révén a nagyanyja lett VI. Jakab skót királynak.

Berwick-i perek" első kivégzett áldozatának, illetve I. Jakab angol király mániákus boszorkányfélelme kiváltó okának is.

17. Agnes Sampson, a „viharboszorkány" korabeli ábrázolása

Az egész történet október 31-én vette kezdetét, amikor is Stuart Jakab feleségével, Anna dán hercegnővel hazafelé tartott Oslóból. A hajójuk borzalmas viharba keveredett, és kevésen múlt, hogy nem vesztek oda. Az uralkodó emlékeiben még frissen élt a dániai viharboszorkányok híre, így amint hazatért, első dolga volt, hogy saját boszorkányüldözést tartson. Ennek az „őrületnek" lett az áldozata többek között Agnes Sampson is. A király által vizsgálódással megbízott Matthew Hopkins állítólag több boszorkányt küldött vesztőhelyre, mint elődei az elmúlt évszázadok során összesen. A vizsgálóbiztos kegyetlen volt, nem ismert könyörületet senki iránt. Amikor az egyik perbe fogott asszonyt, Gillis Dunkent faggatták, az a fájdalomtól eltompultan megnevezte néhány tettestársát, köztük volt Agnes is. Őt azonnal perbe fogták boszorkányság vádjával, és már csak a királyt várták, hogy személyesen faggassa ki a nőt, akit addigra már szinte félholtra kínoztak. Az ellene felsorakoztatott vádak közül kiemelendő az ördöggel kötött paktum, a boszorkányszombati alkalmak látogatása, méregkeverés, boszorkányság általi betegség-felismerés és gyógyítás, gyilkosság, Isten teljes megtagadása, Jézus tanainak kigúnyolása és a király ellen elkövetett merénylet (a

vihart manipulálta társaival, hogy az uralkodó és a felesége meghaljon az úton). Tagadása semmit sem ért, végül a két bizonyíték és a tömérdek tortúra után a nő már mindent bevallott. Két bizonyíték volt ellene: a lágyékán lévő „démonjel" – valószínűleg egy anyajegy, továbbá, amikor a király kezdte el faggatni, állítólag a nő a fülébe súgta azokat a szavakat, amelyeket Jakab a vihar kitörése előtt mondott a feleségének. Ez volt az utolsó csepp a pohárban, így 1591. január 28-án felakasztották. Rajta kívül még hetven embert tartóztattak le, de ezek fele szerencsésen csak börtönbüntetést kapott és nem kivégzést.

Agnes Sampson perét abból a szempontból érdemes vizsgálni, hogy állítólag vihart volt képes okozni. Természetesen ma már tudjuk, hogy ez merőben lehetetlen, ugyanakkor a kelta ősvallásból ismert Muireartach[39] harcistennő, aki képes volt a tengereket és a viharokat is irányítani, s az ő papnői szintén tudtak viharokat kelteni. Alapvetően az ő papnőiből „alakultak", fogalmi értelemben természetesen, a viharboszorkányok.

3. Allison Balfour

A boszorkányüldözés sosem volt kegyes senkihez, de többségében, illetve legjobb esetben csak a kérdéses boszorkány volt az, akit alávetettek a procedúrának. Allison esetében még a kínzásnál is kegyetlenebb módszert választottak.

Allison Balfour születési dátuma ismeretlen, szülei neve sem ismert, csupán annyit tudni róla, hogy Orkneyban élt férjével és két gyerekével – egy serdülő fiúval és egy hétéves kislánnyal. Allison gyógyítással foglalkozott, szívesen segített levenni a rontást a szomszédok állatairól (amiket az állítólagos koboldok rakhattak rájuk), sőt megelőző lépéseket is tudott tenni. Jó viszonyt ápolt a falubeliekkel és a nemesekkel is, végül ez okozta a vesztét.

Egy nap felkereste a nőt John Stewart, Carrick grófja (Patrick Stewart, Orkney 2. grófjának öccse) azzal a kéréssel, hogy szeretne egy erős mérget beszerezni. Az asszony megszokta, hogy a nemeseknek

[39] Muireartach (Írország, Skócia). Harcistennő, nevének jelentése „keleti tenger", megtestesíti a viharral teli tengereket Írország és Skócia között. A modern időkben a barátságtalan skót tengeri tündérek egész faja viseli a nevét. Egyszemű banyának írták le, fekete és kék arccal és sovány testtel. A Fianna azt mondja, hogy néha látni lehetett a csatamezők felett repülni. Papnőiről azt tartották, hogy szintén képesek vihart gerjeszteni.

nem tehet fel kérdéseket, jóhiszeműen adott egy erős mérget, amivel a házba betolakodó patkányokat, egereket irtották. Ekkor még nem tudta, hogy cselekedetéért hatalmas árat kell majd fizetnie. Patrick Stewart ugyanis egy nap felfedezte, hogy öccse egyik szolgája meg akarta őt mérgezni. A gróf a szolgát 11 napig kínoztatta, amíg meg nem tudta, kitől származik a méreg. Ezután Allison Balfour került sorra. Bár Patrick Stewart bizonyos lehetett öccse felelősségében, de őt mégse kínoztathatta volna meg és végeztethette volna ki, mint ahogy a közemberekkel ezt játszi könnyedséggel megtehette.

Allisont 1594-ben tartóztatták le boszorkányság vádjával, és azonnal vallatni kezdték. A nő azonban erősnek bizonyult, így még 48 órányi kínzás után is kitartott ártatlansága mellett, hangoztatva saját történetét. Patrick Stewart azonban vallomást akart, így olyan kegyetlen lépésre szánta el magát, amire akkoriban nem sok példa akadt: az asszony családját hozatta be, és kezdte el a szeme láttára kínozni. A férjével kezdték, majd a kisfiával, végül a hétéves lányával folytatták. A nő ezt már nem bírta elviselni, így zokogva bevallott mindent, amivel megrágalmazták, könyörögve családja életéért. Többek között elismerte a boszorkányságot, a méregkeverést, a sátáni paktumot, a rontáshozást és a gyilkossági kísérletet. Allison Balfourt 1594. december 16-án megnyomorított családja szeme láttára Gallowban máglyán égették el.

Ezzel a perrel leginkább a kor brutalitását és az egyszerű ember tehetetlenségét akartam bemutatni, ugyanis a per anyaga meglehetősen sablonos vádakkal van tele, főleg amiatt, hogy nagy részük csak koholmány volt. Itt csak a méregkeverést lehet kihangsúlyozni, amihez értettek a kelta papok, és amit rendszeresen használtak is, ha ellenségeiktől meg kellett szabadulniuk.

4. Isobel Gowdie

Ha az ember a boszorkányperekre vagy a kihallgatásokra gondol, az első, ami az eszébe jut, az a rengeteg kínszenvedés, amivel kicsikarták a boszorkánynak bélyegzett nőkből a hamis vallomásokat. Isobel Gowdie esete azonban egészen más volt, cselekedete érthetetlen, tettére csak egoizmusa adhat magyarázatot. Az asszony életéről nem sokat

tudni, csupán annyit, hogy családjával, férjével, John Gilbertel együtt a skóciai Loch Loyban élt, és nyíltan „működött" mint boszorkány.

Egyik nap, pontosabban 1662. április 13-án Gowdey saját magát jelentette fel boszorkánysággal a helyi elöljáróságnál, valósággal dicsekedve állítólagos rémtetteivel. Hat hét alatt négy alkalommal tett vallomást, amiben érdekes dolgokról beszélt. Elmesélte, hogy a sátán egy magas, jóképű fekete hajú, erőszakos férfiként jelent meg előtte, aki a vállára tette jelét, és onnan szívta a vérét, mielőtt bujálkodott volna vele. Beszámolt a boszorkányszombatokról, eléggé részletesen elmondta, hogy erre az ünnepségre a Sátán tiszteletére egy gyermektetemet kellett kiásni a temetőből, és elé vinni, ezután indulhatott a hatalmas lakoma, amit aztán repülő lovakon való körbe-körbe repülés jellemzett. Elmesélte azt is, hogy nagyon jó barátságban van a tündérkirállyal és a tündérkirálynővel (Elphame királynő), akik az ördöggel jó viszonyt ápolnak, sőt, barátok is. Ezenkívül Isobel bevallotta azt is, hogy boszorkatársaival betegségeket terjesztenek, és a helyi kisfiúk agyagszobrait formálgatták meg, majd szurkálták össze szegekkel azért, hogy fájdalmat okozzanak nekik. De állati alakot is magára tudott ölteni, ha kellett. Gowdie látszólag elégedett volt vallomásával, amitől mindenkit a hideg rázott, de mégsem tudták komolyan venni. Az egyik helyi tanácstag, Sir Hew Campbell of Calder erről konkrétan azt mondta, hogy ostoba fecsegés, mivel az igazi boszorkánytól a vallomást CSAK kínzásokkal lehet elérni. Az, hogy a nővel ezután mi történt, a homályba veszett vele együtt.

A különc boszorkányperirat vizsgálatánál meglepett a sok újdonság benne, így vegyük őket szépen sorba! A tündérek a skót és az ír folklór szerves részét képezték a kelta mitológia alapján, így nem csoda, hogy ismét feltűntek Isobelnél. A következő érdekesség a repülő lovak voltak, vagyis a pegazusok, akik egyértelműen a görög mitológiából származtathatóak. Ezután következzen a harmadik nagy érdekesség, az agyagbábu, amit összeszurkáltak. Az ókori Rómában ismerős volt ez a módszer, és Nyugat-Európában valószínűleg a mindenhová eljutó és szinte mindent uraló itáliaiaktól vették át. Gowdie említést tett az állati alak felvevésének módszeréről is, ami egyértelműen az ősi druidák szokásaira épül, akikről azt állították, képesek bármilyen élőlény alakját felvenni.

A perben igazából nem maguk a vádak vagy a kínzások voltak felkavaróak, hanem ezeknek a teljes hiánya, mivel ilyesmire a vizsgált korszakban még nem volt példa.

5. Janet Horne

Janet Horne-ról szinte alig tudni valamit, csupán annyi derült ki róla, hogy a Dornoch-i Littletownban élt, s hogy egyszer már volt férjnél, szenilis volt, illetve volt egy lánya, aki a kezén és a lábán deformitással született. A rettegő szomszédságnak ennyi is elég volt, hogy a két nőt megvádolja. Az asszonyt és a leányát 1727-ben fogták el, és kezdték kihallgatni. Janet először mindent tagadott, de az erőteljes kínzásnak meg lett az eredménye – vallomást tett, minden rágalmat elfogadva. A vád szerint Janet lányát pónivá változtatta, és rajta lovagolva ment a Sátánnal folytatott találkozóira. Emellett meggyanúsították őket gyilkossággal, boszorkányszombaton való részvétellel, ördöggel való paráználkodással is. Mindkét nőt elítélték, de míg Janet a lányát el tudta menekíteni a börtönből, ő nem tudott megmenekülni a kivégzés elöl. 1727-ben pár nappal a kínvallatás és a per után Janetet levetkőztették, bekenték kátránnyal, így vitték a falu főterére, ahol elevenen elégették.

18. Janet Horne Dornoch-i emlékhelye

Ebben az iratban is rá lehet bukkanni számos érdekességre, például a Janet lányának alakváltására is, amit ugyebár már ismerünk, hiszen köztudottan az ősi, ugyanakkor magas rangú druida papok képessége volt.

Boszorkányüldözések Franciaország területén

1. Martiale Espaze, Boucoiran boszorkánya

A hölgyről, életéről kevés információ maradt fenn, csupán annyit tudunk róla, hogy Boucoiran nevű francia faluból származott, és egy Jean Dumas nevű férfi felesége volt, aki 1475-ben vette el. Martiale-t Viguier de Boucoiran tartóztatta le és fogta perbe 1491-ben. Esete érdekes és kétségbeejtő is egyszerre. A periratának mára már csak töredéke maradt fenn, azonban egy Bernard Odillon nevű tanár jegyzetei közt megtalálható a leírt per menete *„Procès contre Martiale Espaze, femme de Jean Dumas, bastier, habitant de Boucoiran au diocèse d'Uzès, lourdement suspectée et accusée du délit ci-dessous écrit de sortilèges"* cím alatt. Ebben részletesen leírta, hogy mivel vádolták meg a nőt.

Martiale Espaze-nek – bár eleinte minden vádat tagadott – a kínzókamra megoldotta a nyelvét, és olyasmiket is bevallott, amivel kegyetlen kínzói nem is vádolták. A per alatt elhangzott vádak a következők voltak: gyermekgyilkosság (ugyanis rejtélyesen meghaltak az újszülöttek a környéken); megmérgezett egy 18 hónapos kislányt; egy másik leánygyermeket sántává tett; két ikerfiú bölcsőjére olyan jeleket vésett, amitől azokra halálos átok szállt, és pár nap múlva meghaltak; a szép és fiatal szomszédasszonyát pedig halálra átkozta. A per alatt megemlítik, hogy az egész azzal kezdődött, hogy a nő szövetségre lépett a Sátánnal azért, hogy halhatatlanságra és varázserőre tegyen szert. A nő állítása szerint a pokol ura kétszer, két különböző alakban jelent meg előtte: először, amikor az otthonába jött, és felkínálta neki a boszorkányságot, magas jóképű férfiként, Robinnak nevezve magát, másodszor pedig a boszorkányszombaton fekete, kecskeszerű lényként, akkor avatta boszorkánnyá. Ezen a saabbathon nyíltan megtagadta Krisztus tanításait és Szűz Máriát is, hűséget fogadva az ördögnek. Miután hazaért, azonnal ki is próbálta képességét a szomszéd malacain, majd később a többi szomszéd állatállományát is megritkította.

A nőt a bíróság boszorkányság vádjával elítélte, majd a per után 1491-ben elevenen elégették. Martiale Espaze esete nem volt egyedi a XV. századi Franciaországban, hiszen hozzá hasonlóan nők százai lelték halálukat koholt vádak alapján, elvégre könnyebb volt egy egész falu gondját és problémáit egyetlen személyre kenni, és kivégzésével elsimítani azokat a konfliktusokat, amelyek a vezetők ellen irányultak volna. Ugyanakkor a koholt vádakat is érdemes jobban szemügyre venni, hiszen azok között bőven akadnak olyanok is, amelyek némiképpen eltérnek a megszokott kereszténytől vádsablontól, és amelyek segítségével könnyebben beazonosítható, melyik ősi hagyomány volt hatással a területre, ahonnan az állítólagos boszorkány származott.

Vegyük szépen sorjában, először kiselejtezve a *Malleus Maleficarum*-ban leírt bűnlajstrom álvádjait, majd kiemelve azokat, amelyek egy ősi vallás maradványaira utalnak! A démoni paktum, a boszorkányszombat, az állatok megmérgezése és a csecsemőgyilkosság – mind egy kaptafáról származik, azon megszokott boszorkánybűnök közül, amelyeket a katolikus egyház tett közzé. A sátán szép férfialakja persze bibliai eredetű, elvégre Lucifer, aki a pokol ura, hajdanán az Úr legszebb angyala volt, így nemcsak patásként jelenhet meg áldozatai előtt, hanem csábító férfiként is. Az egyházban a bujaságot és a testiséget a Sátánhoz kötötték, így a megkísértő egyénnek is csábítónak kellett lennie, hogy könnyebben vigye bűnbe az embert. A kecskeszerű lénnyel nehezebb a helyzet, sőt, egyenesen becsapós, elvégre az egyház mindig így ábrázolta az ördögöt. Ugyanakkor megjegyezendő ezzel kapcsolatban az is, hogy létezett egy szarvakat viselő ősi európai természet- és termékenységisten, akiről a 2. fejezetben már írtam. Így nem meglepő, hogy franciahon területén is találtunk utalásokat róla, elvégre a Római Birodalom bukása utáni népvándorlásoknak köszönhetően sok minden terjedt szét a világban, és még több minden keveredett, mint jelen esetben a kelta és a germán vallásvilág.

Az egész per anyagában egyetlen érdekesség volt, ami eltér a sablonos vádaktól, és minden kétséget kizáróan egy bizonyos ősi hagyományra, kultúrára vezetető vissza – ez a két ikerfiú bölcsőjébe vésett „haláljel". Objektíven szemlélve a dolgokat, nem jelenthetem ki, hogy

minden bizonnyal a szóban forgó hölgy véste be a jelet. Azonban már maga az a tény, hogy a falubeliek tisztában voltak annak jelentőségével, fontos kiindulási pont. A haláljel eléggé elterjedt volt azoknál a germán törzseknél, amelyek Franciaország területén telepedtek le, ők voltak, akik a bőrükre tetoválták vagy tárgyaikra vésték ezen jeleket, hogy átsegítsék őket a nehéz időkön. A szóban forgó jelről nem készült leírás, de kikövetkeztethető, hogy a „Valknut"-ról lehet szó, amit a germánok a halottak, illetve a haldoklók tárgyaira vésték, hogy ezzel is megkönnyítsék számukra a túloldalra jutást. Így arra a következtetésre juthatunk, hogy a gyermekek már valószínűleg betegek lehettek, és szüleik vagy ismerőseik az ősi pogány hagyományokhoz hűen akartak megkímélni őket a haldoklás fájdalmaitól.

2. Anne de Chantraine

A nőt a XVII. századi franciaországi „Nagy Boszorkányüldözés" idején ítélték el, és végezték ki. Életéről meglepő módon elég sok feljegyzés maradt fenn, mivel a per során részletesen elmesélte az életét.

Anne de Chantraine 1605-ben született vándorkereskedői, polgári családban. Édesanyját kétévesen veszítette el, édesapja nevelte tovább, majd nemsokára a Soeurs Noires at Liège zárdába adta tanulni. Ott a leány 10 évet töltött. Megtanult írni és olvasni, varrni és a katekizmust is elsajátította – ergo, a lány intelligenciája meghaladta a korabeli nőktől elvártakat. 12 évesen a nővérek elszegődtették egy Christiane de la Chéraille nevű özvegyasszonyhoz, hogy segítségére legyen a varrásban. Ott Anne régi ruhák felújításával foglalkozott egészen addig, amíg az özvegy meg nem hívta egy „mulatságba". Amikor megérkezett a helyszínre, elcsodálkozott a hatalmas bőségen és az ott mulató emberek szabados viselkedésén. A lány állítása szerint mindaz, ami ezután következett, rántotta bele a bűnbe. Miután elfogyasztott néhány süteményt, egy magas, jóképű férfi jelent meg előtte, aki zöld öltözéket és tollas kalapot viselt. Anne úgy írta le a férfit, hogy „tűzzel égő tekintetű". A férfi csábítgatni kezdte a lányt, megkérdezte tőle: „elvonulnál velem?". A leány félénken igent mondott. Miután beleegyezését adta, minden eltűnt, és egy sötét szobában találta magát egyedül. A

férfi később elmondta neki, hogy ő a Sátán, és boszorkánnyá szeretné tenni. A lány beleegyezett, s ezután az özveggyel együtt látogatták a boszorkánytalálkákat szerdán, pénteken és szombaton. A szektatagok – Anne szerint – együtt jártak lopni, átkokat szórtak az emberekre. Az özvegyet és társait nem sokkal az eset után letartóztatták, és elevenen elégették. Hat hét múlva Anne-t is behívták, de fiatal kora miatt végül enyhítettek a büntetésén, és száműzték. Liège-ből az apja után ment, aki egy Warêt nevű faluban élt. A lány azonban nem maradt apjánál, hanem elszegődött fejőlánynak az Erpent-farmra. A szomszédnak ekkor akadt meg rajta a tekintete, és udvarolni kezdett neki. Anne azonban visszautasította azzal, hogy az „ő lelke szabad és független". A fiúnak persze azonnal gyanússá vált a lány. Az esetet rövidesen a tehenek tejének elapadása, az állatállomány lassú pusztulása követte, nemcsak azon a birtokon, ahol dolgozott, hanem a szomszédságnál is, sőt még a tyúkok is rothadt, fekete belsejű tojást tojtak.

Állítólag Anne értett a füvekhez is, ugyanis nemcsak rontást és betegséget okozott, magzatelhajtásra alkalmas főzeteket készített, de gyógyitalokat is. Az egyik szomszédasszonya, amikor beteg volt, felkereste őt, s miután ivott az Anne által készült főzetből, szinte pillanatokon belül jobban lett. Ez gyanús lett a helyi bírónak, s Anne-t 1620 tavaszán perbe fogták. Két évet töltött börtönben, miközben apja ügyvédeket fogadott a megmentésére. A bíró viszont – hogy végre vallomásra bírja – kínzókamrába vetette a lányt, az egyik legkegyetlenebb módszerrel a vízkínzással, a „halálra itatással" vallatták. A per alatt elhangzott a lány története és az „áldozatok" vádjai is, amelyekhez később egy Wautier Betoren nevű fiatal vándorszabó is hozzátette a saját „baját", amit a lány okozott (megátkozta a szöveteit, emiatt nem ment neki a varrás). Megemlítette azt is, hogy Anne családjának közeli barátja, Perpienne, még kártérítést is fizetett neki a lány tette miatt, nevezetesen 20 érmét.

Anne a per kezdetén még mindent tagadott, de – mint ahogy említettem – a bírónak kellett egy bűnbak a faluban történt sok probléma miatt. Ravaszul összekötötte az egész eseménysort a leány faluba érkezésének idejével, és így könnyen bíróság elé állíthatta. Végül a sok

kínzás megtörte, és 1622. szeptember 12-én mindent bevallott, még azt is, hogy boszorkánnyá avatása alatt egy fekete menyasszonyi ruhát kellett viselni, fekete fátyollal. A kivégzést 1622. október 17-én hajtották végre, Anne ekkor mindössze 17 esztendős volt. Miután a máglya teljesen leégett, a lány hamvait a négy égtáj felé szórták.

Az Anne de Chantraine ellen felhozott vádak vizsgálata eléggé nehézkes, mivel szinte mindegyik a már megszokott boszorkányvádakhoz tartozik. Ugyanakkor a boszorkányokkal szembeni keresztényi sablonvádak közül kiemelhetjük a gyógynövények ismeretét. Mivel a lány írástudó és iskolázott volt, hihető, hogy értett a gyógynövényekhez. A gyógynövényismeret egészen az ősi druida hagyományokból ered, ugyanis a bájitalok, gyógyszerek, mérgek nagy szakértői az ősi világban a druida papok és a vallás papnői voltak. Érdekességként kiemelhető a tojás is, mert kevés periratban tesznek említést róla, itt viszont kihangsúlyozták. A tojáskultusz egészen a druidákig vezethető vissza: a druidatojáshoz[40], amely varázserővel bírt. A megfeketedett tojás átkok szórására volt alkalmas, míg a friss szerencsét és bőséget hozott.

Ebben a periratban a különlegesség mégis igazából a lány fiatal kora, műveltsége és társadalmi helyzete volt, ugyanis ritkán esett meg, hogy ilyen fiatal áldozat került bíróság elé, majd kivégezésre.

3. Adrienne d'Heur

Franciaországban továbbra is erőteljes boszorkányüldözések folytak. Egyre több ember keveredett gyanúba, és lassan már senki sem érezhette magát biztonságban az inkvizíciótól. Ez történt Adrienne d'Heurral is.

Adrienne életéről nem sok mindent lehet tudni, csupán annyit, hogy 1585-ben született, később férjhez ment egy Pierre Bacqueson

[40] A druidatojást a legendák úgy írják le, mint a kígyók megszáradt köpete, s mágikus gyógyító erővel bír. Plinius azt írta, hogy egy gall druida megmutatott egyet neki, s azt mondta, hogy ezt „anguinum" néven emlegetik. A druidák a tojásokat szerencsehozó talizmánnak és átokszórónak is használták. Mikor a tojás megfeketedett, elásták annak földjén, akit nyomorúsággal akartak sújtani, ha viszont valakinek szerencsét akartak hozni, annak kezébe egy friss, fehér, ép tojást adtak. Ez nem egy elterjedt eszköze a modern druidizmusnak, noha néhányan földelő eszközként használják, hogy az egészségtelen energiát a tojásba vezessék, ahol eltárolják, és átalakul valami pozitív energiává.

nevű aranyműveshez. A házasságról kevés adat áll rendelkezésre, csupán annyi bizonyos, hogy miután megözvegyült, egy Montbéliard nevű településen élt tovább. Férje révén nem volt szegény, sőt, még írni és olvasni is tudott, műveltségéről és intelligenciájáról nem is beszélve, amit még a periratban is rögzítettek. A nőt állítólagos szexuális kicsapongásai miatt 1646-ban tartóztattak le – egyelőre csak eretnekség vádjával. Később, augusztus 14-én viszont az inkvizíció már boszorkánysággal vádolta, ugyanis 32 ember tanúskodott a nő részéről elszenvedett károkról és a nő zavaros viselkedéséről.

Az özvegy rövidesen a kínzókamrában találta magát, ugyanis az inkvizítorok mindenáron ki szerették volna szedni belőle az „igazat". Többször tettek fel neki becsapós kérdéseket, hogy összezavarják, például „Hiszel a boszorkányokban?", amire ha nemmel válaszolt, akkor eretnekség miatt kínozták, hiszen akkoriban a bibliai gonosz létét tagadni felért az egész anyaszentegyház tagadásával. Viszont ha a nő igennel válaszolt, rögtön azt kérdezték tőle, hogy „Mióta vagy boszorkány?". Ezt a bevált kérdés-felelet módszert a *Maleus Maleficarum*-ból kölcsönözték, ugyanis ott direkt olyan kérdéssort állítottak össze a szerzők a boszorkányokkal szemben, amelyekre nem lehetett jó választ adni. A nő kelepcébe került, egyre nehezebben ment neki a vádakkal szembeni védekezés. A pontot az i-re végül az inkvizíció tette fel, amikor augusztus 31-én egy ezüst tűvel megszúrták a lapockája alatti anyajegyet, s mivel a nő nem reagált rá, azonnal kijelentették, hogy az a Sátán jegye, amit a vele kötött szerződés után a boszorkányra égetett.

Adrienne nem sokáig bírta a tortúrát, mindent bevallott. Minden, a tanúk által megfogalmazott vádat alátámasztott: hogy megölte a férjét, hirtelen halált hozott egy csecsemőre, akinek a kezébe adott egy darab kenyeret, ezután vakságot hozott egy férfira, legyengítette a teheneket, a tyúkokat megbetegítette, így azok nem tudtak tojni, átkaival elpusztított néhány lovat, megpróbált elrabolni egy gyereket, és ami a legkülönösebb, ahányszor egy szomszédja kapuján át annak portájára lépett, gyászos és rémisztő sikollyal tette ezt, amit a falubeliek sohasem értettek. Vallomása után, 1646. szeptember 11-én halálra ítélték, majd elevenen elégették.

Adrienne d'Heur peréről sem mondható el, hogy sok egyedi vádat tartalmaz. Az előző boszorkánypernél szó esett a druidatojásokról, itt ismét feltűnik a tojás, ugyanakkor csak közvetett formában, az állat lebetegítése miatt. Azonban van egy kiemelésre méltó momentum: a nő sikítási, ordítási „hajlama". Mivel lehet ezt magyarázni? A kelták hittek a kimondott szó erejében. Az eskü, az áldás és az átok is mind nagy szerepet töltött be az életükben. Ahhoz, hogy valakire átkot szórjanak, elég volt a szélbe kiáltaniuk a szavakat, mert úgy tartották, az elviszi azokat oda, ahova szánják, ezért gyakori volt, hogy elsikították/elkiáltották magukat „varázslat" közben.

Azt nem állíthatom biztosan, hogy éppen Adrienne volt az a személy, aki sikított, de valószínűleg lehetett valaki a faluban, akinek a jóvoltából elterjedt a dolog, amivel szintén megvádolhatták a nőt. Csak egyet vehetünk biztosra: a faluban észrevehető volt a druida ősvallás nyoma.

4. Peronne Goguillon

Franciaországban a XVII. század végén már nemcsak egyházi személyek foglalkoztak a boszorkányok perbe fogásával, de a katonaság is megtehette, vagy a földesúr azon emberei, akik szabad kezet kaptak. Peronne Goguillon pontosan egy ilyen eset áldozata lett. A nő életéről nem tudni sokat, a perirat kivételével nem maradt fenn szinte semmi róla.

1678. május 8-án Marchiennesből, ami közel volt Douaihoz, négy katona érkezett a Bouvignies nevű faluba. Itt a katonák kidévajkodták magukat, majd erőszakkal elvették a falubeliektől a pénzüket, értékeiket. Ilyesmit azonban egyetlen királyi katona sem úszhatott volna meg büntetlenül, de – hogy elkerüljék a felelősségre vonást – Peronne Goguillont boszorkánysággal vádolták meg. Úgy állították be egész ottlétüket, mintha mindvégig a boszorkány után kajtattak volna, hogy azt lépre csalják.

A nő születési dátuma ismeretlen, csak annyit tudunk, hogy férje, Andrieu Dufosset felkereste a földesurát, Michel Fontenier-t, s nála felesége ártatlanságát próbálta bizonyítani. A férfi könyörgése azonban süket fülekre talált, ugyanis a következő napon a katonák már bizonyítékkal

is szolgáltak a boszorkánysággal vádolt nő ellen. Három anyajegyet találtak a testén, amit ezüst tűvel próbálgattak, és mivel a nő nem reagált a szúrásra, mindenki számára egyértelművé vált a bűnössége. Ezután megkínozták, hogy megvallja bűneit – ami meg is történt. Peronne elismert minden ellene felhozott vádat, így a gyermekgyilkosságot, azt, hogy leszerződött az ördöggel, hogy rendszeresen eljárt boszorkányszombatra, hogy ajándékba kapott az ördögtől egy fekete kutyát, amely szarvakkal rendelkezett és Fréquetten volt a neve, elátkozott néhány gyereket, szép fiatal nőket, a faluban több marha miatta pusztult el, hogy értett a főzetekhez, sőt, rendszeresen hajtott végre magzatelhajtást. Itt azonban nem ért véget a nő kálváriája, mivel a katonák további neveket követeltek tőle, s ezért további brutális kínzásoknak vetették alá. Perrone saját kuzinjait és ismerőseit nevezte meg: Jeanne Goguillont, Jeanne Bachyt, Jean Bachyt, Pierre Hornetet és lányát, Marie-Anne Dufosset (aki mindössze 18 éves volt ekkor), Marie-Anne Ducrocquetet, Andrieu Fischelt, Philippote Fischelt és Madeleine Truant. A felsorolt személyek ellen rövidesen per indult. Ezek után Peronne Goguillont 1679. május 29-én máglyahalálra ítélték és elégették.

Ebben a perben ismételten maga az áldozat és a körülmények azok, amik a leginkább felkavarják az olvasót, mivel azt látjuk, hogy az egyház mellett a világi hatóságok is szabad kezet kaptak a boszorkányok felmutatására. E per elemzése során két dolog is feltűnik: a fekete kutya és a nő értése a gyógyfüvekhez – ezek a kelta hagyományok maradványaiként voltak jelen a korban. Ez a kutyaszerű lény[41] a kelta mitológiában is feltűnik Barguest néven.

5. Catherine Deshayes, a méregkeverő

Mint ahogy az előző fejezetekben is leírtam, Nyugat-Európában a boszorkányüldözések a kegyetlenségükről voltak híresek, és szinte mindig ártatlan áldozatok életét vették el. Boszorkánynak lehetett kikiáltani a politikai ellenségeket, az elmebetegeket, a szegényeket, a gazdagokat, a tanult és művelt embereket, de a butákat is. Szóval mind-

[41] Barguest – egyfajta Boogie. Szarvai, veszélyes fogai és körmei vannak, és a szemei tüzesek. Sok formát felölthet, de általában bozontos fekete kutya. Halálakor összegyűjti a kutyákat, és az utakra vezeti őket, majd vonyítanak

azon személyeket, akik valamilyen módon szembekerültek a hatóságokkal. Ugyanakkor a nőnemű gyilkosokat, illetve sorozatgyilkosokat is boszorkányság vádjával égették el, ők már inkább ahhoz a réteghez tartoztak, akiknek a börtön vagy az akasztás túl kegyes vég lett volna. Ezen kegyetlen perszónák sorait bővítette a híres francia méregkeverő boszorkány, Cathrine Deshayes, azaz a hírhedt Catherine Monvoisin, akinek ügye és élete azért maradhatott fenn részletesen az utókor számára, mert a hivatalos dokumentumok szerint 1000–2500 halál száradt a lelkén.

19. Antoine Coypel rézkarcolata Catherine Deshayesről, ismertebb nevén „La Voisin”-ről (1680)

Catherine Deshayes 1640-ben született Párizsban. Fiatalon férjhez ment Antoine Monvoisin ékszer- és selyemkereskedőhöz, akinek saját boltja volt a párizsi Pont-Marie-n. Sokáig nagylábon éltek, azonban egy napon a férje teljesen tönkrement, így Catherine vette kezébe az irányítást, aki Párizs-szerte ismertté vált a gyerekkorában eltanult főzeteivel. Saját magát vezetékneve átalakításával „La Voisin”-nak („a szomszéd”) nevezte.

Az 1660-as években már híres jövendőmondó volt, aki abortuszokat is vállalt, különböző bájitalokat és mérgeket kevert. Rendszeres vásárlói a legfelsőbb körökből kerültek ki. A nő híre gyorsan elterjedt, elvégre nemcsak üresen fecsegett, szerette a tudományt és az alkímiában is jeleskedett. Székhelye Párizsban, a Villeneuve-sur-Gravoison volt, oda jártak hozzá mindazok, akik segítségét kérték ügyeik intézésében. Olyan sikeres lett a vállalkozása, hogy még az egyház néhány tagja is gyakran szerepelt a „törzsvásárlói” listáján, például az akkoriban mélyen tisztelt Jansenist de Sant-Amour abbé, a párizsi egyetem vezetője. A pletykák szerint Catherine hat szeretőt tartott, és az egyik rá akarta

venni, hogy ölje meg a férjét és a lányát, Marguerite Montvoisint. A nő végül nem tette meg, és minden kapcsolatot megszakított a férfival.

Sikerszériája egészen addig tartott, amikor 1679. március 12-én a párizsi Notre-Dame-nál boszorkányság és gyilkosság vádjával letartóztatták. 1679. december 27-én személyesen XIV. Lajos, Franciaország királya járt el a boszorkány ügyében, követelve a mihamarabbi szóra bírását, ugyanis azt a hírt kapta, hogy sógornőjét, az Orléans-i hercegnét is La Voisin mérgezte meg, mi több, maga a király is egyik szenvedő alanya lett a mesterkedésének, amikor szeretője a boszorkánytól kapott szereket alkalmazta rajta. Ami minden bűnénél szörnyűbb volt, hogy magát a királyt is meg akarta mérgezni.

A kínzásoknak meglett az eredménye, a nő ugyanis mindent bevallott, részletesen elmondta, kinek adott el mérget, kik haltak meg általa, azt is, hogy amikor ínséges időket élt a családja, a képességeiért paktumot kötött a sátánnal, bevallotta, hogy nemcsak boszorkányszombatokat látogatott, de „fekete miséket"[42] is celebrált a párizsi katakombákban, gyakran végzett abortuszokat és tenyérjóslást[43], álomfejtést. La Voisint 1680. február 17-én égették el boszorkányként.

A vádak itt is megegyeznek a megszokott sablonnal. A varázsitalok készítésére és a füvek használatára való készség egyértelműen a családban öröklődő tudomány, amit a nő megpróbált felhasználni. Ez a kelta vallási papnők és a druidák szertartásaiból maradt fenn Nyugat-Európa szerte, így nem csoda, hogy La Voisin is ismerte alkalmazásukat.

[42] A XVI–XVII. század fordulója táján gyakorolt sátánkultusz lassacskán az egyházba is beszivárgott. Így alakult ki a fekete mise, amelyet először XIV. Lajos udvarában celebráltak, és az ott bemutatott szertartások miatt 1679-ben pert is indítottak. A fekete misét mindig egy hitehagyott pap celebrálta. Ő szolgált közvetítőként a Sátán és a gyülekezet között. A félreeső, fekete szobában akasztott ember zsírjából készült gyertyákat gyújtottak. Egy derékaljon meztelen nő feküdt, az ő ágyékán celebráltak misét. Az oltár helyett a nő nemi szerveit csókolgatták. A bort újszülöttek még meleg vére helyettesítette, ám szükség esetén beérték egy fehér galamb vérével is. A Szentháromságból gúnyt űzve, a pap fennhangon szólította a három főördögöt, és kérte őket, hogy fogadják el az áldozatot. A szertartás a pap és a nő, illetve a többi jelenlévő közti nemi aktussal ért véget.

[43] A tenyérjóslásaz egyén jellemzése és a jövő előrejelzése a tenyér elemzésével és tanulmányozásával, amely kézolvasásként és tenyérolvasásként is ismert. A jóslásnak ez a fajtája az egész Földön elterjedt, számos kulturális különbséggel. Azokat, akik a tenyérjóslást végzik, kiromanta, gyakrabban viszont tenyérjós, kézolvasó és tenyérolvasó néven emlegetik. A tenyérolvasás tudományát széles körben áltudománynak tekintik. A modern tenyérjóslás története a roma és indiai jövendőmondókig vezethető vissza, de a jelenkor tenyérjósai az ősi hagyományos módszereket pszichológiával, gyógyítással és más jóslási formákkal is keverik.

A tenyérjóslás az, amit még kiemelhetünk a vádak közül, ugyanis az roma, indiai hagyományokon alapszik, és már a római kortól igen elterjedt volt Európában.

Boszorkányüldözések a németalföldi államok területén

1. Anna Vögtlin

Életéről nem maradtak fenn adatok, csupán annyit lehet tudni róla, hogy a Németalföldön ő volt az első boszorkányságért elégetett nő. Miután a *Boszorkánypöröly* napvilágot látott, a németalföldi tartományokban is elmérgesedett a helyzet, mivel míg régen a vajákosok, gyógyítók és bábák köztiszteletnek örvendtek, a könyv megjelenése után ezeket az embereket minden baj okozóinak, a Sátán földi helytartóinak kiáltották ki, akiknek vérükben van a gonoszság, és arra esküdtek fel, hogy halált, betegséget, pusztulást okozzanak maguk körül.

Az első ilyen áldozat Anna Vögtlin volt, akit 1447-ben Lucerne területén boszorkánysággal vádoltak meg. A nő életéről nem sokat tudni, csak a per alatt elhangzott vádakat ismeri a szakirodalom. Az asszonyt saját szomszédjai jelentették fel, ugyanis bábaként dolgozott, sőt gyógynövényeivel számos falubelinek megkönnyítette az életét, de ez nem volt elég ahhoz, hogy saját életét megkönnyítse, sőt, jótettéért halál várt rá. A per alatt azzal vádolták meg, hogy ördöngösséggel foglalatoskodott, lepaktált a Sátánnal, rendszeresen járt boszorkányszombatokra és sírgyalázást is elkövetett, hogy a halottaktól testrészeket vegyen el, amelyeket áldozat-

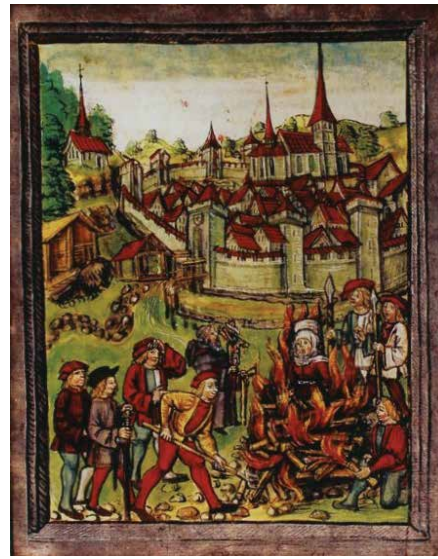

20. Anna Voegtlin máglyahalálának rajza, ismeretlen művész.

ként mutatott fel a Sátánnak. Természetesen Anna tagadta a vádakat, de pár nap a kínzókamrában vallomásra késztette, elismerte tettét, így nem sokkal a per után elevenen elégették.

A németalföldi periratok tartalmukat tekintve nem sokban különböznek az előző fejezetekben taglaltaktól, mivel az ott letelepedett népek hasonló tudományoknak/vallásnak hódoltak, ezért megtalálható volt köreikben a gyógynövények ismerete és a bábaság, amelyeket a korábbi korszakokban a kelta papnők végeztek. A hullagyalázás az, ami érdekes lehet, ugyanis csak egy kultúra létezett, amelynél a hasonló „áldozatfelmutatás" teljesen rendjén való volt, ez pedig a germán kultúra volt. A germánok a halottak hamvaiból kenőcsöket készítettek, testrészeikből pedig tárgyakat faragtak, ugyanis az ő kultúrájukra jellemző, hogy ha valaki megszerez egy testrészt (gyakran a fejet a koponya miatt) és abból tálat vagy evőeszközt készít, amit használ is – általa magához veszi a halott életerejét és lelkét. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Anna ezeket a vádpontokat valóban el is követte, de bizonyosan volt rá korábbi példa a faluban, és így szájhagyomány útján fennmaradt.

2. Else of Meersburg

Else of Meersburg korát és családját nem ismeri a szakirodalom, csak annyit tudunk róla, hogy halála napjáig Kilchbergben élt szeretőjével, a falu katolikus papjával. Az iratokból és a vallomásából kiderült, hogy a férfi a nő vőlegénye volt, de valami probléma merült fel, így nem házasodhattak össze. A pontos ok ismeretlen, csupán annyit tudunk, hogy a férfi később papnak állt, azonban Else továbbra is vele maradt, vezette a háztartását 26 vagy 27 évig – egészen a férfi haláláig. A nőt 1450-ben vádolták meg boszorkánysággal, ugyanis ahányszor dühbe gurult, állítólag hatalmas vihart és villámokat tudott megidézni, sőt farkasokon lovagolva szelte át a települést, néha az alakjukat is magára öltve. Ezenkívül a vádak között szerepelt még a fekete mágia használata, a Sátánnal kötött paktum, a gyilkosság és a falubeliek megbetegítése.

A nőt elég gyorsan megtörték a kínzások, így viszonylag hamar bevallott mindent, többek között azt, hogy Beelzebub és Krütli nevű

démon-nemesek szállták meg a testét, és lettek a mesterei. Bevallotta a gyilkosságot is: elmondta, hogy egy koldus meg akarta erőszakolni, hogy aztán hozzá kelljen mennie, ezáltal a férfi otthont tudott volna szerezni. Else ekkor feldühödött, és halálra átkozta, aminek hatására hatalmas villám csapott a férfiba, aki ott helyben összeesett és meghalt. Elsét természetesen halálra ítélték, és 1448 nyarán boszorkányság vádjával kivégezték.

21. Jazmina Cininas alkotása *Else of Meersburgról (2014)*

Ebben a periratban az egyik legnagyobb érdekesség az, hogy a nő képes volt megülni egy farkast, s alakját is magára tudta ölteni – ez a germán mítoszvilágra utaló egyértelmű jel. Ezenkívül a nő ismerte a démonok nevét. Nyilvánvalóan szeretője, a pap mesélhetett szegénynek erről, ugyanis kevés esély látszik arra, hogy egyedül olvasott róluk, bizonyosan a kínzások jutatták eszébe eme pokoli teremtmények nevét, hogy ezzel hamarább véget vessen szenvedéseinek. Ugyanakkor a legérdekesebb az egész iratban a villámszórás, ami egyértelműen a germán papok és papnők képességei közé tartozott, akik áldozatbemuta-

tás után Thor (a villámlás istene) erejét kapták ahhoz, hogy ellenségeik csapataival leszámolhassanak.

3. Meyns Cornelis

Meyns esete sem sokban különbözik a többi ártatlanul megvádolt németalföldi nőétől. Rossz, pletykás szomszédjainak lett az áldozata, akik feljelentették a purmerendi egyházi elöljáróságnál. Meyns Comelisről nem tudni sokat, csupán annyit, hogy két fiatal lánya volt, férje és egyéb rokonai neve ismeretlen. Sokan voltak irigyek a feltűnően szép asszonyra, illetve annak szintén szép leányaira, akik varrással foglalkoztak a faluban. Meyns néha bábáskodott, mivel mindenki tudta, hogy értett a főzetekhez és a gyógynövényekhez, sőt az állatokhoz is. Állítólag sose ártott neki állat, kutya se harapta meg soha, tehén nem rúgta fel, és még a legszilajabb ló is kezes báránnyá vált a keze érintése után. Az egyik szomszéd még arról is részletesen beszámolt, hogy látták a nő két macskáját, ahogy két lábra állva táncolták körül, amikor éjszaka az erdőben szedte növényeit. Ennyi elég is volt az elöljáróságnak, a nőt 1555-ben perbe fogták. Hosszas tortúra és kínzások után a megtört asszony mindent bevallott.

Meyns mindent igaznak mondott, amit állítottak róla, sőt hozzátette, hogy még lányai születése előtt megjelentek nála a macskák, és akkor táncoltak először nála, aztán elvitték az aranyát. Nem sokkal azután egy jóképű, magas, úriember jelent meg a házában a semmiből, aki bordó köpenyt és spanyol kalapot viselt, ezüst kardot az oldalán, ez éjféltájban történt. A férfi bemutatkozott a nőnek, azzal hogy ő a Sátán, és szeretné őt a szeretőjévé tenni, és az aranyát elvenni, cserébe képességekkel jutalmazza meg. A nő nemet mondott, bárhogy csábította is az ördög szép szavakkal és ígéretekkel. Emiatt az feldühödött, és széttépte a nő ruháját, majd eltűnt. Ezután jelentek meg a nő házában folyamatosan a démonok és a rossz szellemek, akik mindig valamilyen kárt okoztak. Nem sokkal azután eléggé elszegényedett, ugyanis szinte mindenben balszerencséje volt, amihez kezdett. Ekkor ismét megjelent az ördög az ajánlatával, amit Meyns ezúttal elfogadott. A Sátán a szeretőjévé tette a nőt, aki ezt követően megszabadult a rá en-

gedett démonoktól, és olyan képességekre tett szert, hogy mindenben szerencsés lett. Meyns olyannyira belelendült a történetébe, hogy még azt is elmondta, hogy mindez a lányai születése előtt volt. Nem is kellett többet mondania, a helyi egyházi közösség feje kikövetkeztette a nő és lányai szépségének okát. Biztosra vette, hogy az ördög gyermekei, ezért olyan csábítóak.

Az anyát és két lányát emiatt 1555-ben máglyahalálra ítélték, és elevenen elégették. Ebben a periratban az emberi kegyetlenség és irigység is megtestesül, elvégre a halálra ítélt nők csupán a szépségük miatt kerültek szomszédjaik irigy tekintetének keresztttüzébe. A periratban kiemelendő a gyógynövényekhez való értés tudománya, ami a druida hagyományokon alapszik, ugyanakkor az állatok megszelídítése szintén a druidák képességei közé tartozott, hiszen az ő hagyományaik alapján a papok és a papnők megértették az állatok nyelvét, emiatt hallgattak rájuk.

4. Anneken Hendricks

Anneken Hendricks Anna Heyndriksdochter vagy Anneke de Vlaster néven vált ismertté. Ő volt az amsterdami anabaptista mozgalom egyik mártírja. Annyit tudni róla, hogy Frieslandből származott, és hogy férjével egy útszéli házban esküdött meg, ami az akkori keresztény hagyományok semmibevételével ért fel.

A nőt 53 évesen, 1571. október 27-én állították bíróság elé eretnekséggel és boszorkánysággal vádolva. Az amsterdami egyházi elöljárónak sikerült olyan tanúkat kerítenie az egyébként intelligens, írni-olvasni tudó nő ellen, akik boldogan esküdtek fel arra, hogy minden szavuk igaz. Azzal vádolták meg, hogy meztelenül fürdött a tóban, volt, hogy percekig nem jött fel a víz alól, továbbá azzal, hogy paktumot kötött a Sátánnal, és így minden szombaton részt vett a Sabbathban, a Sátánnal a tükörbe nézve beszélt, megbetegítette a gyerekeket, ha hozzájuk ért, az állatok meg egyenesen elpusztultak ha megérintette őket.

Természetesen a nő mindezt a végsőkig tagadta, de ez sem mentette meg a kivégzéstől. 1571. november 10-én a nőt kivégezték eretnekség és boszorkányság vádjával. Ebben a periratban a sok sablonosság miatt is látszik az idegenkezűség, a beavatkozás. Ebben az időben ugyanis min-

den olyan vallási felekezetet üldöztek, amely nem értett egyet a katolikus egyház tanításaival – ez a sors várt az anabaptistákra is, akik ekkor még csak szektaként működtek. A tagokat többnyire lenyomozták, és koholt vádakkal eltették láb alól. Ez magyarázat arra, hogy Anneken miért nem volt hajlandó „bűneit" bevallani még a kínzások árán sem. Erős nő volt, szembe mert szállni kivégzőivel, és nem adta meg nekik azt az elégtételt, hogy elhíreszteljék – boszorkánynak vallotta magát.

22. Jan Luiken metszete Anneken Hendricks kivégzéséről (1571)

Ebben a periratban a legérdekesebb rész a tükörrel való beszéd, ugyanis a tükörrel való interakciók egészen a római korig nyúlnak vissza, ahol is az orákulumok a tavak tükrében vagy saját tükreikben látták meg a jövőt, vagy tudtak beszélni halottaikkal. A vád egyértelműen koholmány, ugyanakkor, mivel eléggé ritkaságszámba megy ez a vádpont, így elmondható, hogy ez is egyike a szájhagyomány útján öröklődő ősi vallási maradványoknak.

5. Jenett Huart

Jenett Huart esete sem sokban különbözött a kor többi perétől. A nőt 60 évesen fogták perbe, miután több szomszédja is megvádolta boszorkánysággal. 1657-ben kezdődtek a kihallgatások, a nő azonban bőszen tagadott minden ellene felhozott vádat, miközben azokat átkozta, akik őt ezzel megvádolták, például „Ez nem igaz! Az a rossz ember, aki ezt mondta, annak hulljon ki a haja!". Valószínűleg nem szándékos volt az átkozási kísérlet, ugyanakkor a nő valóban elég „ügyesen" átkozódott a kihallgatás alatt, ugyanis azután rögtön kínvallatásnak vetették alá. Ekkor már mindent bevallott, amivel csak szomszédjai megrágalmazták. A vádak között elhangzott: az anyja és a nagynénje is boszorkány volt, ők tanították meg még hajdanán, rendszeresen járt boszorkányszombatra, miután elég idős lett ahhoz, hogy leszerződjön a Sátánnal. Bevallotta, hogy miután ez megtörtént, szert tett a képességeire, elmondta, hogy sok falubelire halált hozott, azzal, hogy ördöngösen kimosta néhány gyerek ruháját, a gyerekekre bénaságot hozott, sokan derék alatt már képtelenek voltak ezután mozogni. Jacquette Leverdet is megérintette, rá is kórságot hozva, halálos mérget terjesztett, teheneket és egyéb jószágokat mérgezett meg, akkor volt erős, amikor öltözéke zöld volt. A nőt a részletes vallomás után halálra ítélték, és 1657-ben kivégezték.

Jenett Huart perirata is kevés különlegességgel rendelkezik, csupán egy dolgot érdemes kiemelni, ami pedig a mosás általi betegségszórás. Ezt a technikát nemcsak a germán törzsek papnői vagy papjai használták, de a druidák is, bár igaz, ők szinte mindig csak gyógyításra. Hogy konkrétan germán vagy druida hagyomány volt az alapja ennek a vádnak, bebizonyíthatatlan.

A boszorkányhagyományok kultúrantropológiai osztályozása a periratok vizsgálata alapján

Munkám során 25 periratot vizsgáltam át tüzetesebben, ezekből könnyen levonhatóvá váltak következtetéseim. A periratokban ugyanakkor nem voltak százszázalékosan pontos adatok, ez a forrás megkérdőjelezhetőségéből adódó gond, mint mindig az ilyen kutatások során.

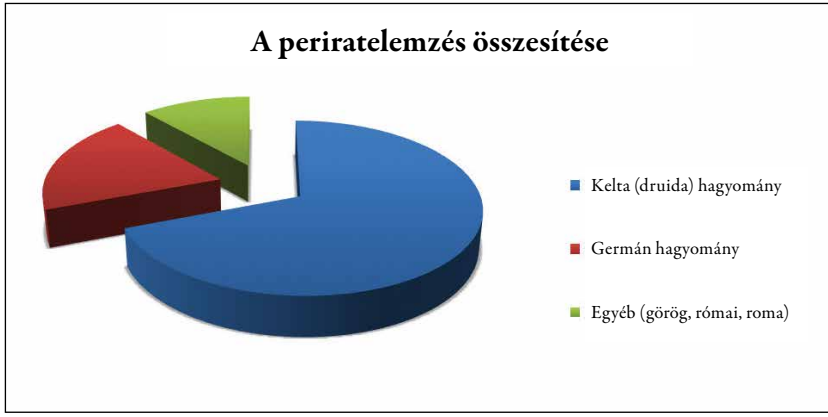

A grafikonból egyértelműen látszik – még szerény és foghíjas analíziseknek köszönhetően is –, hogy a nyugat-európai boszorkányüldözések területeire nagy többségben az ősi kelta, illetve druida hagyományok voltak a legnagyobb hatással. Ritkábban fordultak elő germán elemek, többnyire a druida hagyományokkal keveredve. A többi, Európában ismert vallás maradványai még ennél is kisebb arányban tűnnek fel. Ugyanakkor ezen az arányon nem szabad csodálkoznunk, hiszen az általam vizsgált területeken a kora középkorban jórészt kelta törzsek telepedtek le, így az, hogy az ő hagyományaik maradtak fenn túlsúlyban, teljesen előrelátható eredmény volt már az elemzés kezdetén is.

23. Diane Howe: *Druid Priestess* (Druida papnő) (2013)

Fontos azonban kiemelnünk, hogy olyan vallási és kulturális hagyományok is előkerültek, mint az ősi görög, római

vallások maradványai, amelyek viszont jelentős meglepetést okoztak a vizsgálat során. Nem gondoltam volna, hogy a periratokban az antik ókori kultúra ennyi töredéke fennmaradt, függetlenül attól, mekkora kerületet is foglalt el a Római Birodalom.

A vizsgálat során nem csupán erre lettem figyelmes, az is feltűnt, hogy általánosságban, ha egy nőt valamiért el akartak ítélni, azonnal a boszorkányságot húzták elő a tarsolyból, függetlenül attól, hogy az illető politikai leszámolás áldozata volt, mint Lady Glamis, vagy hivatásos méregkeverő, modern értelemben véve sorozatgyilkos, mint Catherine Deshayes.

5. FEJEZET

A BOSZORKÁNYÜLDÖZÉSEK KORÁNAK VÉGÁLLOMÁSA

A boszorkányüldözések vége

A boszorkányhit a középkorban nemcsak a tudatlanok körében élt, hanem a tanult emberek között is. A boszorkányok létét tudományosan megállapított ténynek tekintették. Mégis akadtak időnként merész gondolkodók, bátor emberek, akik felemelték szavukat a kegyetlen boszorkányüldözés, sőt a boszorkányokban való szilárd hit ellen is. Véleményt nyilvánítottak, pedig tudták, hogy ezzel maguk is a boszorkányság, eretnekség gyanújába keverednek, és a legszörnyűbb üldöztetés, majd kegyetlen kínzás és halál vár rájuk.

A nagy tudású Cornelius Agrippa von Nettesheim már a XVI. század elején kijelentette, hogy mágia nem létezik – azok a jelenségek, amelyeket varázslásnak tulajdonítanak, vagy csalás következményei, vagy eddig nem ismert természeti tünemények. A boszorkányüldözőkről így ír: *„Ezek a vérszomjas keselyűk lecsapnak a szegény parasztasszonyokra, s anélkül, hogy a legcsekélyebb bizonyíték merült volna fel ellenük, puszta feljelentés alapján a legkegyetlenebb tortúrának vetik alá őket, míg csak vallomást nem csikarnak ki belőlük olyan dolgokról, amelyekről még csak nem is hallottak. Addig folytatják a mértéktelen kínzást, amíg a szerencsétlent máglyára nem küldhetik, vagy amíg pénzt nem nyomnak a markukba, hogy érjék be a kínzókamrával, és hagyják futni áldozatukat."*

Amikor a varázslásról vallott felfogása nyilvánosságra került, és védelmébe vett egy „boszorkányt", akit az inkvizíció meg akart égetni, azonnal gyanúba fogták, hogy varázsló, és Brüsszelben egyévi fogságot szen-

vedett ezért. Tanítványa, Johann Weyer, a clevei herceg udvari orvosa 1563-ban ötkötetes művet jelentetett meg a varázslásokról és a démonokról. Nem tagadta ugyan teljesen az ördög hatalmát, de hevesen támadta azt a felfogást, hogy az ördög érintkezne az emberekkel. Sok olyan jelenségnek, amelyet a közfelfogás természetfölötti erők működésének tekintett, feltárta tényleges okait. Műve széles körben elterjedt, s egy ideig némileg korlátok közé szorította a boszorkányüldözést.

24. Cornelius Agrippa von Nettesheim

A boszorkányság rendületlen hívei körében azonban valóságos vihar tört ki Weyer ellen. Elsősorban Bartololmaus Spina szállt síkra a merész tudós felfogása ellen. Ez a lelkes boszorkányüldöző többek között ezt írta: *„Az inkvizítorok a minap letartóztattak egy csoport gyanús személyt; ezek azt vallották, hogy megjelent nekik a sátán... és így szólt: Vigasztalódjatok Még néhány esztendő, és legyőztök minden kereszténytyt. A gonosz ügye kitűnően áll, mert Weyer és tanítványai az inkvizítorokkal szembeszállva, azt hirdetik, hogy mindez csupán látszat."* Az ilyen propagandafogások mély benyomást gyakoroltak. Mikor a clevei herceg megzavarodott, azt állították, hogy ezt Weyer bűnös varázsló mesterkedése okozta. Weyer sietve elmenekült, különben nem kerülhette volna el a máglyát.

Rosszabbul járt fiatalabb kortársa, Cornelius Loos, akit börtönbe vetettek, mert könyvet írt a boszorkányhit ellen. Kényszerítették, hogy állításait írásban vonja vissza, és nyilvánosan kijelentse: igenis élnek boszorkányok és tudnak varázsolni. Elég néhány részletet idézni ebből az iratból, hogy lássuk, milyen bátor gondolkodó volt Loos, s milyen keserves megaláztatásban részesült:

25. Cornelius Loos portréja

„I. cikkely. Először is visszavonom, megtagadom, elvetem és helytelenítem, amit gyakran hangoztattam írásban és szóban sok személy előtt, továbbá értekezésem alaptételévé tettem: hogy csak üres képzelődés, babona és kitalálás, amit a boszorkányok utazásáról írnak. Azért tagadom meg ezt a nézetemet, mert eretnek gonoszság, és karöltve jár a felforgatással, éppen ezért felségsértés.

II. cikkely. Másodsorban visszavonom azt, amit bizonyos személyekhez intézett leveleimben alaptalanul és megátalkodottan terjesztettem a felsőbbség ellen, hogy a boszorkányrepülés nem igaz, beképzelés; azt állítottam továbbá (amit szintén visszavonok), hogy a tortúra keserűsége kényszeríti rá a szerencsétlen asszonyokat olyan dolgok bevallására, amiket sohasem követtek el, hogy könyörtelen mészárlással ártatlan vért ontanak, és újfajta alkímia segítségével emberi vérből aranyat, ezüstöt csinálnak.

III. cikkely. Ezzel és ehhez hasonló kijelentésekkel, amelyeket magánbeszélgetéseknél, valamint levelekben hangoztattam, alattvalók előtt zsarnoksággal vádoltam a felsőbbséget és a bírákat."

Miután Loost elengedték Trierből, egy ideig bolyongott a világban, majd Brüsszelben talált alkalmazást. Itt újra hangoztatni kezdte nézeteit, amiért újra hosszú időre börtönbe vetették. Kiszabadulása után azonban ismét nem hallgatott. Újabb vádat készültek emelni ellene, amikor a sok üldözés miatt megtört, beteg embert 39 éves korában elragadta üldözői elől a halál.

Az angol Reginald Scot (1599) is rettenthetetlen bátorsággal tárta fel a boszorkányüldözés szörnyűségeit. Kimutatta a vádak esztelenségét, abszurditását, s a vallomás kipréselésének embertelen módszereit.

Montaigne, a nagy francia író nem támadta ilyen merészen és egyértelműen ezeket a pereket, csupán kétségeit fejezte ki a varázslással, mágiával kapcsolatban. Véleménye szerint az, amit a boszorkányokról mondanak, részben természetes okokra vezethető vissza, részben pedig érzéki csalódás vagy hazugság.

Kortársa, Pierre Charron (1603) már kereken tagadta a boszorkányok természetfölötti képességeit. A bátor tiltakozás hangját azonban elnyomták a boszorkányhit lelkes szószólói. Ezek közé tartozott Jean Bodin francia püspök, sőt a híres Ludwig Lavater is. Igaz, ez utóbbi abban azért mégsem hitt, hogy a boszorkányok vihart tudnak támasztani.

A XVII. század első felében, amikor még általában hittek az emberek a boszorkányságban, szintén akadtak bátor és eszes emberek, akik ki merték mondani kétségeiket. Adam Tenner jezsuita nem tagadta ugyan a boszorkányok létét, de kétségbe vonta a boszorkányhit számos részletét. Mélységes felháborodással támadta az üldözés kegyetlen módszereit, amelyekkel ártatlan embereket juttattak máglyára.

Csakhamar új, merész harcos lépett a porondra: Friedrich von Spee, korának egyik jelentős költője, a filozófia professzora. Hosszú időn át a halálra ítélt boszorkányok gyóntatóatyjának feladatát látta el Bambergben és Würzburgban. Érzékeny lelke valósággal belebetegedett abba, amit ott tapasztalt. Felismerte, hogy a legtöbb vallomást csak szörnyű, kegyetlen tortúrával csikarták ki, s ártatlanok égtek meg a máglyák tüzében. Négyévi gyóntatói működés után megjelentetett e tárgyról egy könyvet, *Cautio criminalis* címen.

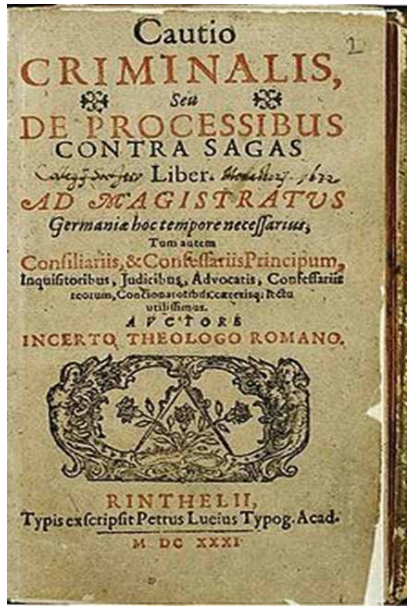
Cautio
CRIMINALIS,
Seu
DE PROCESSIBUS
CONTRA SAGAS
Liber.
AD MAGISTRATUS
Germaniæ hoc tempore necessarius,
Tum autem
Consiliariis, & Confessariis Principum,
Inquisitoribus, Judicibus, Advocatis, Confessariis
reorum, Concionatoribus, cæterisq; lectu
utilissimus.
AUCTORE
INCERTO THEOLOGO ROMANO.
RINTHELII,
Typis exscripsit Petrus Lucius Typog. Acad.
M. DC. XXXI.

26. Cautio criminalis(1631)

Ebben nem tagadta a boszorkányok létezését, üldözésük szük-

ségességét. De azt követelte, hogy nagyobb óvatossággal és más módon járjanak el. Az általa javasolt változtatások bevezetése azt jelentette volna, hogy egyetlen emberre sem lehet rábizonyítani többé a boszorkányság bűnét. Maró gúnnyal ostorozta a papságot, a bírákat, a törvényhozókat és a hiszékeny tömeget. Mivel tudta, milyen sors vár az ilyesfajta nézeteket vallókra, névtelenül adta ki művét, s csak halála után 14 évvel derült ki, hogy ki a vakmerő és széles körben elterjedt mű szerzője. Az, hogy ez a könyv rövid időn belül több kiadást is megért, arra mutat, hogy ekkor már sokakban megingott a boszorkányokban való rendíthetetlen hit. Nem kétséges, Spee könyvének is volt némi része abban, hogy egyes helyeken enyhült az üldözés.

A XVII. század második felében Bekker amszterdami protestáns lelkipásztor indult harcba a boszorkányüldözések ellen. Műve, *Az elvarázsolt világ* (1691-1693) két hónap alatt négyezer példányban fogyott el, ami ebben az időben valóságos rekordnak számított. A jámbor kálvinista prédikátorok körében óriási felzúdulás támadt e hitetlen ember ellen. A zsinat megfosztotta tisztségétől és kiközösítette. Az ő nyomdokain haladt a kitűnő Christian Thomasius, aki több értekezésben erélyesen szót emelt a boszorkányüldözés és a tortúra ellen.

Közben nagyot haladt előre a világ. A tudomány, a technika, a termelés mérföldeket lépett előre. Recsegett-ropogott, több országban meg is dőlt a feudalizmus rendszere. A boszorkányhit bátor tagadóinak szavai egyre termékenyebb talajra hullottak, egyre többen és többen ismerték fel, hogy boszorkányok nincsenek, a varázslás nem lehetséges, hogy a betegségeknek, rossz termésnek, lavinaomlásoknak természetes okai vannak. A katolikus és protestáns egyházak hivatalos körei megdöbbenten és ellenségesen nézték az egész fejlődést, amely mind szűkebb térbe szorította a vallásos hiedelmeket. Keményen védték állásaikat. Még 1758-ban is hóhérral égettetett el a katolikus egyház Tridentben egy könyvet, amely helytelenítette a boszorkányüldözést. Katolikus és protestáns lelkészek valóságos könyváradatban támadták a vakmerőket, akik tagadni merték a boszorkányságot. Érvelésük a mérhetetlen emberi butaság és sötétség tárháza. A legfantasztikusabb betegségeket és gyógyulásokat hozták fel álláspontjuk megvédésére. Az egyik pá-

ter így írt a dologról: *„Egy karmelita hirtelen megbetegedett, elvesztette az eszét és a hangját. Gyóntatója egy ereklyével megérintette, megitatta szentelt olajjal, mire a következő tárgyakat hányta ki: egy szőrös bőrdarabot, egy ezüstös papírt, amely angyalfejet ábrázolt, egy tűzkövet, egy fél csukafejet, egy patkót, egy kis cérnát, egy viaszos kanócot, egy csomó disznósörtét, két posztódarabot…”.*

Sok helyütt a kolostorokban még működött az ún. boszorkánypáter, a boszorkányszakértő. Ilyen körülmények között sok szerencsétlen szenvedte el még a XVIII. században is a kínzás borzalmait, sok máglya lobbant fel és hamvadt el addig, míg végre meghátráltak a sötétség szellemei.

A pereknek elsőként Hollandia vetett véget: Európa gazdaságilag, politikailag egyik legfejlettebb és legműveltebb államában ugyanis már 1610-ben betiltották a boszorkánypereket. Franciaországban 1672-ben tiltotta be a kormány a boszorkánypereket. A XVIII. század elején folyt ugyan még egy-két per varázslás címén, de ezek közül csak egy volt tragikus kimenetelű. Angliában 1682-ben szűntek meg a kivégzések. Boszorkányper még 1712-ben is folyt, a vádlottat el is ítélte az esküdtszék, de nem szabtak ki rá halált. Skóciában utoljára 1722-ben végeztetett ki ilyen vád alapján a hatóság egy asszonyt. De még 1736-ban is előfordult, hogy a tömeg megölt egy „boszorkányt”.

A boszorkányüldözések áldozatai

Az előző fejezetekben már részletesen kitértünk a keresztény egyház kegyetlen szokásaira az eretnek- és boszorkányüldözések kérdésében. A katolikus egyház évszázadokon keresztül máglyával, lelki terrorral, tilalmakkal és cenzúrával üldözte a hitetleneket és hitehagyókat. Az inkvizíciót IV. Ince pápa vezette be, és becslések szerint 5–10 millió közé tehető a felvilágosodás koráig meggyilkolt áldozatok száma. A vádlottaknak semmilyen joguk nem volt, a vádló így bíró is volt egyben, gyermekek a szüleiket, férjeknek a feleségeiket kellett besúgniuk. A kínzást nemcsak megengedték, hanem meg is parancsolták.

Némely inkvizítor arra használta hivatalát, hogy meggazdagodjon. Ezért gyakran tehetősebb embereket küldtek máglyára koholt vádak

alapján, ami mellett természetesen mellékbüntetésként vagyonelkobzást is kiszabtak.

A sötét középkorban a boszorkányüldözések során több embert öltek meg, mint az első világháborúban. Egyes szakértők szerint 1400-tól az 1700-as évek elejéig több mint kétszázezer ártatlan ember halt máglyahalált, mert boszorkánysággal vádolták meg őket. A boszorkányok nyolcvan százaléka nő volt, és legalább a fele özvegyasszony vagy egyedülálló nő. Csak akkor nőtt meg jelentősebben a férfiak és gyerekek száma a kivégzett boszorkányok között, amikor a boszorkánypánik, a hisztéria és rettegés valamely területen elhatalmasodott. A boszorkányság, ez a szélsőséges emberi rossz úgy viszonyult a nőkhöz, mint a szentség és az emberi jóság a férfiakhoz. A nők részaránya a boszorkányok körében ugyanaz volt, mint a férfiak részaránya a szentek körében.

27. A Devon-i boszorkányperek áldozatainak emlékműve.

Ugyanakkor megjegyezendő, hogy a boszorkányüldözések összes áldozatára vonatkozó pontos adatokkal nem rendelkezik a tudomány. Sok perirat veszett el, többször volt tömeges kivégzés, így szinte lehetetlen pontosan behatárolni az áldozatok arányát. De az bizonyos,

hogy jóval több ártatlan ember vesztette életét e sötét korszakokban, mint amit ne lenne szégyen bevallani.

A boszorkányüldözések hatása az utókorra

Érdekes, hogy Európa területén napjainkban ismét megjelentek a pogány hagyományokból és vallásokból táplálkozó boszorkányszekták, amelyek többsége már csak az ősi kultúra továbbörökítése miatt, amolyan hagyományőrző jelleggel működik.

A ma legelfogadottabb boszorkányhit a Wicca vagy Zöld Boszorkányság.

28. Wicca kalendár

Ez egy természetet védő, „fehér mágiát[44]" használó irányzat. Több ága létezik, egyiknek sincsen egyháza. Hitvallásuk az öt elem tanára épül, legfőbb mondatuk: „Tégy, amit akarsz, de ne árts másoknak!". Követői nyitottak minden vallási, okkult irányba, nem térítenek. A két nem egyenrangúságát hirdetik. Tisztelik és szeretik a Földet, aktívan vesznek részt természetvédő akciókban.

Az elmaradottabb afrikai országokban és Indiában sajnos a mai napig történnek boszorkányüldözések. Tanzániában például az 1990-es években azért gyilkoltak meg több idős asszonyt, mert vörös szemük miatt boszorkányoknak gondolták őket. Számtalan esetben tapasztalhatjuk akár a környezetünkben is, hogy ha valaki a társadalmi normáktól eltérő nézeteket vall, vagy kevéssé népszerű dolgokban hisz, hajlamosak vagyunk rá csodabogárként tekinteni, megbélyegezzük, netán kiközösítjük. Nem is kell ehhez ennyire messzire menni, gondoljuk csak át, milyen nehéz élete van egy mozgássérült vagy egy fogyatékkal élő embernek a világunkban.

[44] Fehér mágia – spirituális, gyógyító vagy általában pozitív célból művelt mágia. Az események befolyásolásának módszere valamely jó célból. A fekete mágia ellentéte.

UTÓSZÓ

Munkámban a nyugat-európai boszorkányüldözések kultúrantropológiai vizsgálatával foglalkoztam. A témát nem igazán sokan kutatják, aminek legfőbb oka a források megbízhatatlansága, lévén az általam vizsgált időszak, a késő középkor és a kora újkor határán fekszik. Ezt az időszakot a történelem fehér foltjai közé sorolják, hiszen szinte minden írásos dokumentum erősen megkérdőjelezhető a sok misztikus motívuma miatt. Ez volt az egyik fő cél, ami motivált a dolgozat megírásában, elvégre olyan terepen dolgoztam, amelyet előttem még nem vizsgáltak ebben a formában.

Kutatásom során ugyanis nem az volt a legfontosabb és legmérvadóbb vizsgált kritérium, hogy a dokumentumok, periratok mekkora valóságtartalommal rendelkeztek, hiszen nem jogi, hanem kultúrantropológiai szempontból vizsgáltam a folyamatokat. Ennek hatalmas előnye az volt, hogy még ha ártatlanul is vádoltak meg valakit, a sablonos vádpontok között rá lehetett akadni olyan anomáliákra, amelyek csak egy területről és egy ősi népcsoport vallási maradványaiból szájhagyomány útján maradhattak fenn. Ezeket a motívumokat emeltem ki és vizsgáltam meg munkám során, a törvényszerűségeket egy grafikonba rendeztem, amely révén pontos képet kaptunk arról, hogy a periratok adatai alapján a nyugat-európai boszorkányüldözések idején melyik kultúra hatásai domináltak a leginkább. Kutatásaimból egyértelműen az derült ki, hogy a kelta, illetve a druida vallás és kultúra volt a legelterjedtebb a vizsgált régióban, ezért annak hatásai voltak a dominánsak, emellett kis arányban a germán, illetve más (görög, római és roma) kultúra-maradványokra is találtam.

Dolgozatom első részében magával a kifejezések etimológiájával és értelmezésével foglalkoztam, hogy tisztán lássunk a kutatással kapcso-

latban, emellett a társadalmi korrajzra és a korabeli vallásképre is igyekeztem külön kitérni.

A következő fejezetekben már az elemzéssel foglalkoztam: a vizsgált területekről ötösével vettem periratokat, és azokat kultúrantropológiai módszerek segítségével igyekeztem megvizsgálni. Ekkor léptek fel az első nehézségek a munkám során, amelyek leginkább nyelvi jellegűek voltak. Ugyanis alig akadt olyan magyar nyelvű szakirodalom vagy forrásgyűjtemény, amely tartalmazta volna a szükséges adatokat. Éppen ezért a többségében angol nyelvű forrásokat nagyrészt saját szabadfordításom nyomán közlöm. Hasonló a helyzet a boszorkányok életének leírásával kapcsolatban is. Emellett akadt néhány francia és német szöveg is, amelyek fordításához a pontos eredmény végett segítséget kértem.

Munkám végén kitértem a boszorkányüldözések végére és annak mai utóhatásaira is, amelyek – meglátásom szerint – igen számottevőek. Jóllehet Nyugat-Európában napjainkban már csak az ősi vallás hagyományőrző jellege tapasztalható, viszont az elmaradottabb országokban a rettegő nép még ma is rendíthetetlenül hisz a boszorkányok létezésében, mi több, büntetésük nem kevésbé kegyetlen, mint a középkori Európában volt annak idején.

Következtetésem záróakkordjaként megjegyezném, hogy igyekeztem munkámban felül- és kontrollvizsgálatnak alávetni a rendelkezésre álló források és szakirodalmi munkák tartalmát, arra törekedve, hogy dolgozatom megfelelő minőségű legyen, lévén hasonló, periratokra támaszkodó elemzést korábban senki sem végzett még, ezért úttörőként nem engedhettem meg magamnak a tévedéseket. Ezzel együtt kijelenthetem, hogy vizsgálódásom célt ért, bebizonyosodott elméletem – miszerint a vizsgált területeken élt egykori nagyszámú kelta népesség megmaradt hagyománya hatott leginkább a boszorkányüldözésekre.

Könyvemmel egyúttal szeretnék emléket állítani mindazon ártatlan áldozatoknak, akiket e sötét korszak elragadott, akik a hazugság, a politika vagy csak az irigység miatt veszítették életüket.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források

1. Andrew Sneddon. Witchcraft and Magic in Ireland. – United Kingdom: Palgrave Macmillan United Kingdom, 2015 –221 old.
2. Brian A. Pavlac. Witch Hunts in the Western World: Persecution and Punishment from the Inquisition through the Salem Trials. – United States of America: Abc-Clio, 2009 –228 old.
3. Charles S. F. Burnett. Magic and Divination in the Middle Ages: Texts and Techniques in the Islamic and Christian Worlds. Aldershot, Variorum, 1996 –384 old.
4. Frank Klaassen. Religion, Science, and the Transformations of Magic: Manuscripts of Magic 1300–1600. Department of History, University of Toronto, 1999 –280 old.
5. Jeffrey Burton Russell. Witchcraft in the Middle Ages – Ithaca United States: Cornell University Press,1984 –408 old.
6. Joseph Klaits. Servants of Satan–Bloomington. Indiana university press, 1985 –224 old.
7. Laura Stokes. Demons of Urban Reform Early European Witch Trials and Criminal Justice, 1430–1530. – United Kingdom: Palgrave Macmillan UK, 2011 –235 old.
8. Nigel Cawthorne. Witch Hunt: The History of Persecution. – London: Arcturus Publishing, 2004 –240 old.
9. Richard Kieckhefer. European witch trials. – London: Routledge, 2011 –181 old.
10. Richard Kieckhefer. European Witch Trials: Their Foundations In Popular And Learned Culture, 1300–1500. – California: University of California Press, 1976 –196 old.

11. Richard Kieckhefer. Magic in the Middle Ages. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989 –219 old.
12. Richard Kieckhefer. The Specifi Rationality of Medieval Magic: The American Historical Review, 1994 – 813–836 old.
13. Marianne Hester. Lewd women and wicked witches: a study of the dynamics of male domination. – London: Routledge, 1992 – 256 old.
14. Michael D. Bailey. Battling Demons: Witchcraft, Heresy, and Reform in the Late Middle Ages. – Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2003 – 216 old.
15. Wallace Notestein. A history of witchcraft in England from 1558 to 1718. – New York: Russell & Russell, 1965 – 442 old.
16. William Eamon. Science Variorum and the Secrets of Nature: Books of Secrets in Medieval and Early Modern Culture. – Princeton: Princeton University Press, 1994 –384 old.

Dokumentumok

17. A boszorkányság, az apró nép hagyatéka. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://rejtelyekszigete.com/a-boszorkanysag-az-apro-nep-hagyateka/
18. Aquicum sötét oldala.
Elektronikus forrás // Internetes elérés:https://mno.hu/tortenelem/aquincum-sotet-oldala-1380231
19. Barta Andrea. Sötét fohászok - A római kori átokszövegekről egy aquincumi ólomtábla kapcsán. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://sirasok.blog.hu/2010/05/17/sotet_fohaszok_a_romai_kori_atokszovegekrol_egy_aquincumi_olomtabla_kapcsan
20. Boszorkányüldözés.Elektronikus forrás // Internetes elérés:http://vilagnezet.halmaz.hu/ateizmus/boszorkanyuldozes.php
21. Boszorkányüldözések Európában. Elektronikus forrás // Internetes elérés: https://www.jw.org/hu/kiadvanyok/folyoiratok/g201405/boszorkanyuldozes-europaban/

22. Druidák, avagy a kelták vallása. Elektronikus forrás // Internetes elérés: https://harmonet.hu/ezoteria/556-druidak,-avagy-a-keltak-vallasa.html
23. Fazekas Anett.Vesd ki a gonoszt közüled!. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://acta.bibl.u-szeged.hu/4993/1/belvedere_2005_001_002_084-091.pdf
24. Fáy Zoltán. Boszorkánypöröly. Elektronikus forrás // Internetes elérés:https://mno.hu/migr_1834/boszorkanyporoly-441533
25. French „Witches" (14th–16th centuries). Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/french-witches-14th-16th-centuries
26. György Attila. Malefica. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://mek.oszk.hu/02500/02587/02587.htm
27. Harmat Árpád Péter. Boszorkányüldözések, boszorkányperek. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://tortenelemcikkek.hu/node/456
28. Hét bizarr boszorkánypróba, amelyekkel ténylegesen a halálba küldtek embereket. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://m.mult-kor.hu/het-bizarr-boszorkanyproba-amelyekkel-tenylegesen-a-halalba-kuldtek-embereket-20170817
29. Hogyan lett az eretnekből boszorkány?.Elektronikus forrás // Internetes elérés:http://misztikumvilaga.mindenkilapja.hu/html/18455032/render/boszorkanyuldozes
30. I. Jakab király. Daemonologie. Elektronikus forrás // Internetes elérés: https://archive.org/details/daemonologie25929gut
31. Irelands most famous witches.Elektronikus forrás // Internetes elérés: https://www.irishtimes.com/life-and-style/people/witchipedia-ireland-s-most-famous-witches-1.3262008
32. Jean Bodin. Démonomanié. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k83041x.r=jean+bodin.langEN
33. Jenei Zsuzsanna. Bárki lehet boszorkány. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://korunk.org/?q=node/7863

34. Julius Caesar: Druidák és a vallás. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.annwn.hu/panteon/kelta-panteon/julius-caesar
35. Kelta istenek, istennők. Elektronikus forrás// Internetes elérés: http://www.annwn.hu/panteon/kelta-panteon/kelta-istennok-istenek
36. Kelta varázslatok. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://druida-most.blogspot.com/2016/03/kelta-varazslatok.html
37. List of people executed for witchcraft.Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.wikiwand.com/en/List_of_people_executed_for_witchcraft
38. Magyar Néprajzi Lexikon. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://vmek.oszk.hu/04800/04818/04818.pdf
39. Malleus Maleficarum (Boszorkánypöröly). Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.malleusmaleficarum.org/
40. Marc Carlson. Witches and Witch trials in Luxemburg, Belgium and the Netherlands. Elektronikus forrás // Internetes elérés:http://www.personal.utulsa.edu/~marc-carlson/witchtrial/low.html
41. Martiale Espaze, sorcière de Boucoiran.Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://aptgchronique.overblog.com/martial-espaze-sorci%C3%A8re-de-boucoiran
42. Ősi Európai Szellemi Tanok. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://aureion.hu/osi-europai-szellemi-tanok-1-letletezes-ontologia/
43. Pogány hit és germán mitológia. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://foldontulimuveszet.webnode.hu/pogany-hit-es-german-mitologia/
44. Polonkai Éva. A magyarországi boszorkányperek története. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.jogiforum.hu/publikaciok/376
45. Szent állatok a kelta mitológiában. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.o-ws.hu/cikkek/mitologia/szent-allatok-a-kelta-mitologiaban.html

46. Wicca vallás. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.wicca.hu/
47. Witch Persecutions of Essex, England in 1645. Elektronikus forrás // Internetes elérés: https://sites.google.com/site/witchcraftin1645/essex-witch-trials
48. Witches in the dock: 10 of Britain's most infamous witch trials. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.historyextra.com/feature/witches-dock-witch-trials-10-britains-most-infamous
49. Witches of Ireland.Elektronikus forrás // Internetes elérés: https://exemplore.com/wicca-witchcraft/Witches-of-Ireland
50. Witches-in-Britain (Boszorkányok Britanniában). Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.historic-uk.com/CultureUK/Witches-in-Britain/
51. Zaicz Gábor. Etimológiai Szótár. Elektronikus forrás // Internetes elérés: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tinta/TAMOP-4_2_5 09_Etimologiai_szotar/adatok.html
52. Полювання на відьом - чи винна церква?. Elektronikus forrás // Internetes elérés:http://www.christusimperat.org/uk/node/37255
53. Полювання на відьом у Європі. Elektronikus forrás // Internetes elérés:http://www.jw.org/uk/публікації/журнали/g201405/полювання-на-відьом-у-європі/
54. Таємниця полювання на відьом. Elektronikus forrás // Internetes elérés:https://tsn.ua/analitika/tayemnitsya-polyuvannya-na-vidom.html

Irodalom

55. Arthur Cotterell. Képes mitológiai enciklopédia. – Budapest: Glória, 1997 –256 old.
56. Brian Levack. The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America. – Oxford University Press: United Kingdom, 2013 –644 old.

57. Charles S. F. Burnett és William Francis Ryan. Magic and the Classical Tradition. – London: The Warburg Institute, 2006 – 229 old.
58. E. Monter. A bewitched duchy. – Svájc: Librairie Droz, 2007 –350 old.
59. Edward Peters. The Magician, the Witch, and the Law, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1978 –213 old.
60. Emil Drukheim. A vallási élet elemi formái. – Budapest: L'Harmattan, 2004 –404 old.
61. John T. Koch. Celtic culture: a historical encyclopedia, (I.-V. vol.) – Santa Barbara: ABC-Clio Inc., 2006. – 2041 old.
62. Klaniczay Gábor és Kristóf Ildikó. Écritures saintes et pactes diaboliques. Les usages religieux de l'écrit au moyen âge et temps modernes, Annales, Histoire, Science Sociales 56 (2001), 947–980 old.
63. Klaniczay Gábor. Európa ezer éve, I. kötet. – Budapest: Osiris, 2004 – 952 old.
64. Kulcsár Zsuzsa. Inkvizíció és Boszorkányperek. – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1961 –139 old.
65. Kurt Seligmann. Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban. –Budapest: Kairosz, 1997 –336 old.
66. Láng Benedek. Mágia a középkorban. – Budapest: Typotex Kiadó, 2007 –164 old.
67. Lynn Thorndike. A History of Magic and Experimental Science. – NewYork: Macmillan, 1923 –1958.
68. Malcolm Gaskill. Witchfinders. – Cambridge Massachusetts: Harvard University Press. 2005 –384 old.
69. Michael D. Bailey. From Sorcery to Witchcraft: Clerical Conceptionsof Magic in the Later Middle Ages: Speculum 2001 – 960–990 old.
70. Nevill Drury. A miszticizmus és az ezoterikus tanok lexikona – Budapest: Ferenczy, 1994 –292 old.
71. Norman Cohn. Európa démonai: A boszorkányüldözés története. – Budapest: Corvina, 1993 –326 old.

72. Proinsias Mac Cana. Kelta mitológia. – Budapest: Corvina, 1993 –143 old.
73. Ráth-Végh István. A Sátán és cimborái. – Ördögidézés, feketemágia, boszorkányhit – Budapest: Pannon Kiadó, 1991 – 195 old.
74. Richard, M. Golden. Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition –United States of America: Abc-Clio, 2006 – 1238 old.
75. Sophie Page. Magic in Medieval Manuscripts, London, The British Library, 2004.
76. Tímár László. A rettegések évszázada. – Budapest: Galilei Társaság, 1993 – 282 old.
77. Torrente Del Bosque. Kínzások és kivégzések története. Kecskemét: Vagabund Kiadó, 2006 – 208. old.
78. Valerie Flint. The Rise of Magic in Early Medieval Europe. – United Kingdom: Oxford, Clarendon Press, 1991
79. Yliaster Daleth. Demonomicon – Démonológiai enciklopédia és gyakorlati kézikönyv – Budapest: Tuan kiadó, 2009 –510 old.

NLW MS 9140